

att inventera **perenner**

en handledning

LINNEÅ OSKARSSON

POM – Programmet för odlad mångfald
www.pom.info

Omslagsbild: Trädgårdssolbrud
(*Helenium Autumnale*-Gruppen cv).

Författare: Linnea Oskarsson
Redaktör: Eva Jansson
Formgivning och illustration:
Henell Grafisk Form AB
Tryck: Grahns Tryckeri AB, Lund 2008
Upplaga: 1800 ex
ISSN: 1403-6568
ISBN10: 91-89232-30-5
ISBN13: 978-91-89232-30-3
CBM:s skriftserie 21 Att inventera perenner
– en handledning
Utgivare: Centrum för biologisk mångfald

INNEHÅLL

Förord	3
Om perennuppropet.....	5
Läsanvisning.....	7
Begrepp som används i texten	8
<i>Achillea</i> , Röllikor	12
<i>Aconitum</i> , Stormhattar.....	16
<i>Aquilegia</i> , Aklejer	20
<i>Aster</i> , Astrar	26
<i>Astilbe</i> , Astilbar	34
<i>Campanula</i> , Blåklockor	36
<i>Delphinium</i> , Riddarsporrar.....	42
<i>Dianthus</i> , Nejlikor.....	46
<i>Doronicum</i> , Gemsrot	50
<i>Erigeron</i> , Binkor.....	56
<i>Geranium</i> , Nävor.....	58
<i>Helenium</i> , Solbrud	64
<i>Helianthus</i> , Solrosor	68
<i>Heliopsis</i> , Dagögon.....	72
<i>Hemerocallis</i> , Dagliljor.....	74
<i>Hosta</i> , Funkior	80
<i>Inula</i> , Krisslor	86
<i>Iris</i> , Irisar	88
<i>Leucanthemum</i> , Prästkragar.....	98
<i>Paeonia</i> , Pioner	100
<i>Papaver</i> , Vallmor	106
<i>Phlox</i> , Flox.....	110
<i>Potentilla</i> , Fingerörter	118
<i>Primula</i> , Vivor	122
<i>Rudbeckia</i> , Rudbeckior.....	130
<i>Saxifraga</i> , Bräckor	134
<i>Sedum</i> , Fetknoppar	140
<i>Tanacetum</i> , Rosenkragar	146
<i>Thalictrum</i> , Rutor.....	149
<i>Viola</i> , Violer	152
Register.....	156
Litteraturtips	161
Bildförteckning	162

Förord

Jag åker på diagonalen över Skåne. Från Österlen i öster till Alnarp i väster. Det är juni månad och hela maj har vädret varit högsommarbetonat. Nästan inget regn har fallit, så det är mycket torrt. Det är sparsamt med blomningen i naturen, men i de trädgårdar jag passerar här på den skånska landsbygden lyser pioner, iris och dagliljor med klara färger. Det är om dessa långlivade och härdiga perenner som odlats under lång tid i Sveriges trädgårdar, parker och kyrkogårdar som denna bok handlar.

Det är hortonom Linnea Oskarsson som är projektledare för POM:s Perennupprop som samlat in fakta och skrivit om våra perenners ursprung, dess väg till Europa och Sverige, förädling, och när de olika sorterna började erbjudas till försäljning i svenska plantskolor. Och naturligtvis botaniska beskrivningar av perennerna som ska hjälpa våra inventerare att bestämma dem. Dessutom finns exempel på fynd som kommit in till Perennuppropet.

Det har varit svårt att göra begränsningar när det gäller urvalet av perenner som skulle vara med. Vi fick låta tiden sätta stopp. Våra perenninventerare behöver denna skrift i sommar!

Men, det kommer mera. Resultaten av våra inventeringar börjar synas mycket påtagligt i de provodlingar som pågår sedan 2006 här på Alnarp. Antalet perenner som samlats in uppgår idag redan till flera hundra och variationen är stor.

Så hjälp oss att finna gamla arter och sorter av perenner som odlats och älskats i flera generationer. Vi kommer att fortsätta att samla in växter till och med 2010. Låt denna skrift inspirera er till fortsatt arbete.

I juni månad

Eva Jansson
Samordnare för Programmet för odlad mångfald

Perennuppropet

Perennuppropet är POM:s landsomfattande inventering av prydnadsperenner odlade i Sverige sedan före 1940. Uppropet startade våren 2003 för att spåra upp, dokumentera och bevara äldre perenner. Många av dessa riskerar att försvinna idag.

Under andra halvan av 1800-talet och början av 1900-talet odlades en mängd arter och sorter i svenska trädgårdar. Plantskolorna förde stora perennsortiment och antalet sorter av till exempel luktpion, höstflox och trädgårdsiris som såldes före andra världskriget kan räknas i hundratal. Bland sorterna som såldes fanns både de med utländskt ursprung och de som förädlats fram i Sverige. Sorterna spreds via plantskolor och handelsträdgårdar, men också genom att vänner, släktingar och grannar bytte och delade växter. Många av de gamla sorterna är omöjliga att få tag i idag. De flesta är försvunna ur handeln sedan länge och de gamla perennsorter som finns kvar i äldre trädgårdar går ofta förlorade när trädgårdarna byter ägare och görs om. När de försvinner därifrån finns risk att de är borta för alltid.

Men att bevara de gamla perennerna är viktigt. Att växterna överlevt fram till idag visar att de är tåliga, långlivade och väl anpassade till vårt klimat. Det finns också en genetisk variation bland dem som är viktig att bevara. Dessutom utgör perennerna en viktig del av vår trädgårds-historia och det finns en hel massa kulturhistoria knuten till dem i form av historier, traditioner och lokala namn. Till perennuppropet har kommit tips om både dassablommor, Anna Hansdotters pion och mormors nejlika!

Inventeringen görs på två sätt, dels genom upprop till allmänheten, dels genom att POM utbildat inventerare som letar gamla perenner i sina hemtrakter. Den här skriften vänder sig i första hand till uppropets inventerare och är tänkt att vara en hjälp att identifiera växter, men också att sätta in dem i sitt historiska sammanhang.

Målet med inventeringen är att bygga upp en nationell genbank där ett urval av de inventerade perennerna bevaras för framtiden. Med hjälp av lokala klonarkiv runt om i Sverige ska de gamla perennerna också visas upp för alla intresserade. Ytterligare ett mål med uppropet är att få mer information om de perenner som odlades i Sverige före andra världskriget.

Familjen Persson framför sitt torp i Nora på 1930-talet. I bakgrunden växer stormhatt, luktpion och dagliljor. Foto utlånat av Anita Maria Karlsson.

Läsanvisning

En perenn är en flerårig, örtartad växt. Exempel på perenner är bland annat pioner, violer och riddarsporrar. I det här häftet beskrivs några av de perenner som odlades i svenska trädgårdar före 1940. Urvalet är gjort med hjälp av plantskolekataloger från ett tiotal företag i olika delar av landet. Alla plantskolor var verksamma i Sverige före andra världskrigets utbrott och priskuranterna sträcker sig över perioden 1856-1940. Även svensk trädgårdslitteratur utgiven före 1940 har använts. De släkten som valts ut är sådana där det funnits ett stort antal arter eller sorter i odling eller där risken för sammanblandning är stor, till exempel mellan rudbeckior och solrosor. Att tidsgränsen dragits vid 1940 beror på att växterna som inventeras inom perennuppropet ska ha odlats före detta år.

Perennerna i skriften presenteras släktesvis. Beskrivningarna av de olika arterna inleds med uppgifter om var växten hittas vildväxande och sedan följer en kort beskrivning av arten och uppgifter om hur länge den odlats i Sverige och/eller funnits att köpa i svenska plantskolor. I de fall där uppgifter inte har hittats, har information om när arten först odlades i Danmark eller Norge använts. När det finns belägg för att arten har odlats mycket tidigare i ett annat skandinaviskt land än i Sverige har informationen också tagits med. Sist i artbeskrivningen nämns något om antalet sorter som förekom i svensk handel före 1940.

I slutet av häftet finns två register, ett där perennerna står ordnade efter sitt vetenskapliga namn och ett där de sorterats efter sitt svenska. All namnsättning följer den i SKUD, Svensk Kulturväxtdatabas (<http://skud.ngb.se>). Längst bak i häftet finns tips på litteratur om du vill läsa mer om någon art.

Begrepp som används i texten

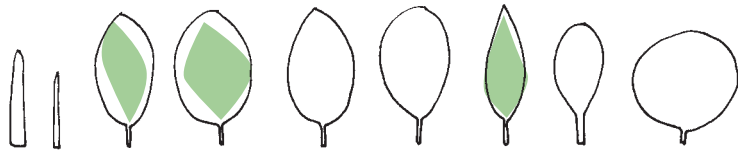
Baljkapsel: en enrummig frukt som öppnas längs en söm. Baljkapslar finns hos till exempel riddarsporrar och pioner.

Basala blad: bladen längst ner på plantan, det vill säga de närmast marken.

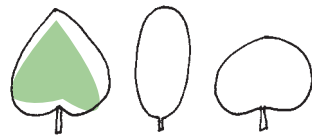

Bladkanter: helbräddad / bukttandad / tandad / sågad / dubbelsågad / cilierad

Bladformer:

linjär / syllik / elliptisk / oval / äggrund / omvänt äggrund / lansettlik / spatellik / cirkelrund

/ hjärtlik / avlång / njurlik

Blad: strödda / motsatta / korsvis / motsatta kransställda

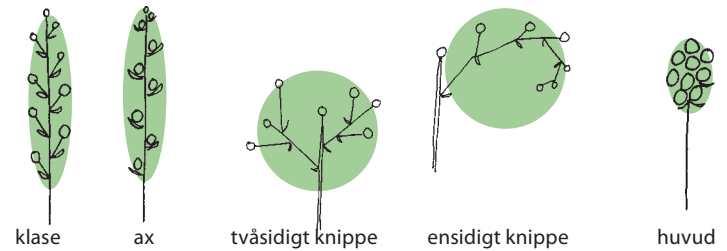
Bladbas: hjärtlik / tvär / killik / avsmalnande / rundad

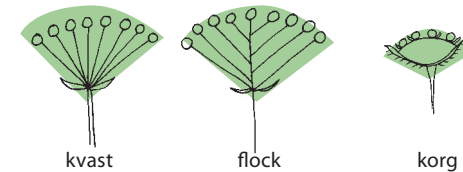
Bladskaft: skaftat / oskaftat / stjälskomfattande / nedlöpande

Ett vingat bladskaft har breda, bladlika lister.

Blomställningar:

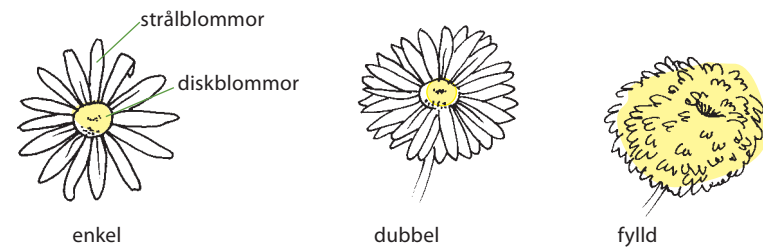

klase / ax / tvåsidigt knippe / ensidigt knippe / huvud

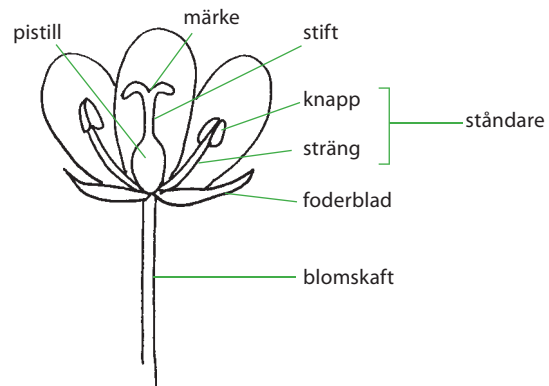

kvast / flock / korg

Blomman: kan vara enkel, dubbel eller fylld.

enkel / dubbel / fylld

Blommans uppbyggnad:

Cilierad: med fint och utstående hår längs kanterna.

Gandelhårig: hår med små rundade körtlar i spetsen. Körtlarna innehåller olja, harts etc.

Holkfjäll: fjälllika blad runt en korgblomställning.

Hybrid: avkomma från individer med olika arvsanlag, oftast olika arter.

Hylleblad: foderblad och kronblad utgör tillsammans hyllebladen. Hyllebladen sitter i två kransar.

Kalkblad: om hyllet består av två kransar med likadant utseende, dvs det går inte att skilja foder och kronblad, kallas hyllebladen för kalkblad.

Papillös: mycket fint vårtig. Syns ofta bara i stark förstoring.

Rhizom: långsträckt, underjordisk stam.

Stipler: bladlika bildningar vid bladskaftets bas.

Stjälken: en vingad stjälek har breda, bladlika lister.

Stödblåd: stödblåd kallas de små blad som kan sitta vid blomskaftets bas.

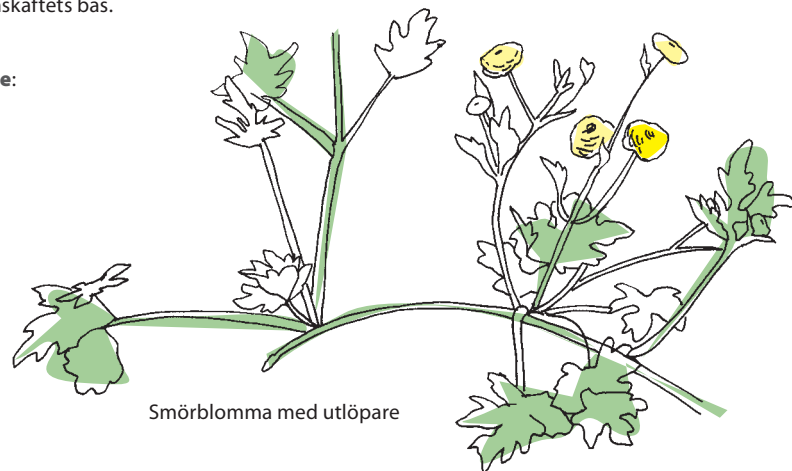

Holkfjäll

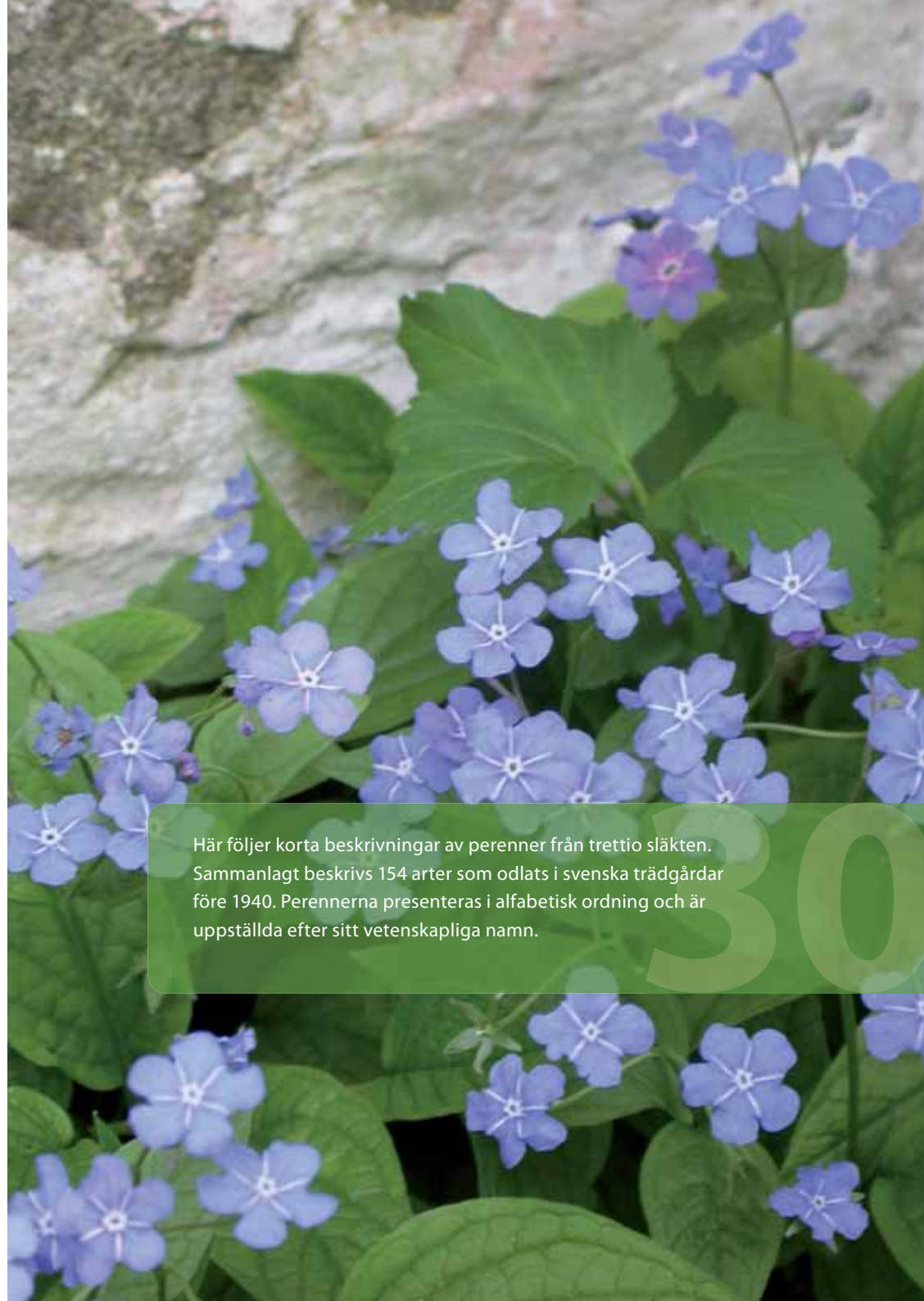

Vingad

Utlöpare:

Smörblomma med utlöpare

Här följer korta beskrivningar av perenner från trettio släkten. Sammanlagt beskrivs 154 arter som odlats i svenska trädgårdar före 1940. Perennerna presenteras i alfabetisk ordning och är uppställda efter sitt vetenskapliga namn.

30

Achillea, RÖLLIKOR

RÖLLIKORNA tillhör de korgblommiga växterna, familjen *Asteraceae*. Inom släktet *Achillea* finns drygt hundra arter som alla är vildväxande på norra halvklotet. Röllikorna odlades ofta i rabatter och stenpartier och blommorna var omtyckta snittblommor.

Achillea filipendulina, praktröllika

Praktröllikan är hemmahörande i ett område som sträcker sig från Kaukasus till Centralasien. Arten blir mellan 50 och 150 cm hög, beroende på sort. Stjälken är styvt upprätt och behöver nästan aldrig bindas upp. Bladen är grågröna och finflikiga med mjuka, glesa hår. De basala bladen, det vill säga de närmast marken, blir upp till 20 cm långa. Hela plantan doftar starkt och kryddigt. Blommorna sitter samlade i platta kvastar som kan bli upp till 15 cm breda. Kvastarna består av mellan femtio och trehundra blomkorgar. Både strål- och diskblommor är gyllengula. Blomningen infaller i juni-augusti beroende på sort.

Praktröllikan upptäcktes av den ryske amatörbotanisten greve Mussin-Puschkin och hans gode vän, den tyske botanisten baron von Bieberstein, under en expedition till Kaukasus och Kaspiska havet 1802-1805. De sände frö av arten till Storbritannien där den förökades upp och spreds. År 1834 beskrevs praktröllikan som en odlingsvärd perenn i dansk litteratur. En av de mest kända sorterna av praktröllika är 'Parker's Variety' som blir omkring 120 cm hög med guldgula blommor. Den har funnits att köpa från svenska plantskolor i alla fall sedan 1917.

Achillea millefolium, röllika

Röllikan är vildväxande i Sibirien, Kaukasus, norra Iran och Europa, inklusive Sverige. Röllikan blir mellan 30 och 120 cm hög beroende på sort. Den rena arten blir som mest 80 cm hög. Stjälken är upprätt, seg och mjukt gleshårig. Artepitetet *millefolium* betyder tusenbladig och syftar på röllikans finflikiga blad. Bladen är grågröna, håriga och två till tre gånger parflikiga. Bladen på nedre delen av stjälken blir upp till 20 cm långa medan de på mitten av stjälken blir omkring 5 cm

Praktröllikan såldes ofta under namnet *Achillea eupatorium* i början av 1900-talet.

långa. Det svenska namnet röllika kommer från lågtyskans roleke som betyder "liten rulle" och berättar hur bladen ser ut om våren. Då ligger bladen hoprullade ungefär som ormbunksblad innan de rullas ut.

Blomkorgarna sitter samlade i en kvast. Den består av mellan femtio och hundrafemtio blomkorgar. Korgarna har fyra till sex strålblommor och sitter på skaft som blir upp till 5 mm långa. Strålblommorna är vita hos den rena arten. Blomningen äger rum i juni-september beroende på sort.

Röllikan har odlats sedan antiken och använts både som medicinal- och kryddväxt. Rödblommande röllikor uppstår ibland i naturen och dessa har tagits till vara. Engelsmannen John Gerard skrev till exempel 1597 i sin örtabok *Herball* att han odlade rödblommande röllikor i sin trädgård i London. År 1918 skrev Axel Holzhausen, överträdgårdsmästare i Göteborgs trädgårdsförening, i sin bok *Perenna växter* att

den vanliga röllikan inte odlades, men däremot de rödblommade *Achillea millefolium* 'Roseum' och *A. millefolium* 'Cerise Queen'. Den sistnämnda beskrev han som jämförelsevis ny. Rödblommade röllikor med sortnamn som 'fl. rosea' och 'flor. rubro' har sålts i Sverige åtminstone sedan tidigt 1860-tal. Den mörkt karminröda *Achillea millefolium* 'Kelwayi' har funnits att köpa från svenska plantskolor i alla fall sedan 1916. Även om den rena arten kanske inte odlades så ofta i privatträdgårdar, så fanns det andra platser där den kunde användas. Om röllikan skrev Sven Green år 1937 i sin bok *Perenna växter* att "I naturparkernas gräsplaner är den utmärkt, då blommorna stå länge."

***Achillea ptarmica*, nysört**

Nysörten växer vild i Europa inklusive Sverige och i västra Asien. Arten blir mellan 20 och 60 cm hög och blommar i juli-augusti. Stjälken är grenig och hårig upptill, men kal på den nedre delen. Bladen är kala, stjäklösa och rent gröna. De blir som mest 9 cm långa och 8 mm breda och har en fint sågad bladkant med framåtriktade tänder. Blomkorgarna sitter samlade, tre till femton stycken, i en lös kvast. Varje enskild korg har gråaktigt vita diskblommor och åtta till fjorton smutsvita strålblommor. Korgskaften är mellan 1 och 8 cm långa. Nysörten skiljs från röllikan genom sina blad, sina större blomkorgar, sina större kantblommor och sin lösare kvast.

Nysörten har fått sitt artepitet *ptarmica* från grekiskans *ptarmike* som betyder just nysört och redan under antiken användes nysörten för att göra nyspulver. Gamla svenska namn på nysörten är till exempel näsegräs, nysegräs och nysachillea. I Sverige har arten odlats som prydnadsväxt åtminstone sedan 1700-talet.

***Achillea ptarmica* var. *multiplex*, vitpytta**

Vitpyttan blir omkring 60 centimeter hög och blommar i juni-augusti. Den är lik nysörten, men har vita, fyllda blomkorgar. Stjälken är ganska tunn, men seg, med strödda blad. Bladen är avsmalnande och blankt mörkgröna. Plantorna har underjordiska utlöpare och sprider sig snabbt.

Vitpyttan har odlats i skandinaviska trädgårdar åtminstone sedan 1600-talet. I den svenska *Handledning i trädgårdsskötsel* från 1869 beskrivs vitpyttan som allmänt känd och odlad. Ett gammalt svenskt namn på vitpytta är tusenskön eller tusensköna.

Nysörten (*A. ptarmica*) har enkla blommor.

Vitpyttan (*A. ptarmica* var. *multiplex*) överlever inte särskilt länge i igenväxta trädgårdar.

Förutom den rena arten såldes i huvudsak tre olika sorter av vitpytta från svenska plantskolor före andra världskriget. Sorten 'The Pearl' har snövita, väl fyllda blomkorgar som sitter i en långstjälad kvast. Sorten har större korgar än den rena arten och blir mellan 35 och 40 cm hög. Den har funnits i svensk handel i alla fall sedan 1902 när den beskrevs som ny. Sorten 'Perry's White' förädlades fram i England, men har funnits att köpa i Sverige åtminstone sedan mitten av 1910-talet. Sorten har aningen större blommor än 'The Pearl'. Den tredje sorten var 'Boule de Neige'. Den har mindre blommor, men är mycket rikblommig och har tätare blomställningar. Om den skrev handelsträdgårdsmästare Knut Bovin år 1896 i *Svensk Trädgårdsförenings Tidskrift* att "den som ej har den, bör ej fundera länge på att skaffa sig den, ty då vet jag, att han aldrig sig ångrar." Sorten blir mellan 30 och 40 cm hög.

STORMHATTARNA tillhör familjen *Ranunculaceae*, ranunkelväxterna. Inom släktet *Aconitum* finns drygt trehundra arter, vildväxande i Europa, Asien och Nordamerika. Bara ett fåtal av dem har odlats i svenska trädgårdar före 1940. Alla delar av stormhatten är mycket giftig och växten har använts både i vargfällor och mot löss. Stormhattarna är långlivade och bli stora plantor med tiden.

Gamla svenska namn på stormhatten är bland annat munkhätta, blåskor och duva-dra-vagn. I trädgårdsartiklar från slutet av 1800-talet rekommenderades stormhatten för plantering i rabatter, i gräsmattor och i kanten av buskpartier. Arter som träffas på i äldre trädgårdar är till exempel:

***Aconitum carmichaelii*, oktoberstormhatt**

Oktoberstormhatten är vildväxande i Kina och fördes till Europa i slutet av 1800-talet. Arten blir omkring 150 cm hög och blommar med stora, mörklila blommor som sitter samlade i täta klasar. Blomningen är sen och äger rum först i augusti-oktober. Bladen är mörkgröna och djupt flikade. I svenska plantskolor har oktoberstormhatten funnits att köpa åtminstone sedan 1910.

***Aconitum carmichaelii* Wilsonii-Gruppen** fördes från Kina till Europa av engelsmannen Ernest Henry Wilson i början av 1900-talet. Stormhatten är kraftigväxande med klargröna, djupt flikade blad. Den blir omkring 150 cm hög och har en långsträckt blomstjälk som är glest besatt med stora, ljusvioletta blommor. Blomningen infaller i augusti-oktober. År 1913 fanns den att köpa i Göteborgs trädgårdsförenings plantskola och i Axel Holzhausens bok *Perenna växter* utgiven 1918 beskrivs stormhatten som en ”mycket modern art.”

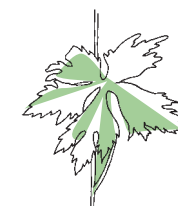
***Aconitum lycoctonum* ssp *septentrionale*, nordisk stormhatt**

Arten är hemmahörande i ett område som sträcker sig från nordvästra Europa till centrala Ryssland. I Sverige hittas den ofta på fuktig, näringsrik mark. Arten blir mellan 80 och 200 cm hög. Stjälken är

Den blåvita trädgårdsstormhatten (*Aconitum x cammarum* 'Bicolor') är gammal i odling.

tätt hårig upptill medan bladen är fint håriga. Bladen är djupt flikade, men inte ända till basen. De basala bladen har långa bladskäp. Blommorna är håriga och ser gråaktigt blåviolettera ut. De är alltid minst dubbelt så höga som breda. Blomskäpet är även det hårigt. Blomningen infaller i juli-augusti och sedan bildas mörkbruna frön som blir ungefär 3 mm långa. Artepitet *lycoctonum* betyder vargift.

Nordisk stormhatt

***Aconitum napellus*, äkta stormhatt**

Äkta stormhatt är vildväxande i Väst- och Mellaneuropa. Artepitetet *napellus* betyder ”liten rova” och syftar på rotens utseende. Den äkta stormhatten har odlats länge i Europa och romarna kände till den väl. I dansk litteratur omnämns arten 1563, men den kan ha odlats där tidigare än så. År 1685 fanns äkta stormhatt i odling i Uppsala botaniska trädgård.

Äkta stormhatt

Den äkta stormhatten blir mellan 80 och 150 cm hög. På övre delen av stjälken finns små, raka eller böjda, hår. Bladen är delade ända till basen och ofta håriga. Blomskaften är 1-2 cm långa och försedda med hår. Blommorna är mörkt blå, men eftersom de är täckta av hår ser de ofta lite gråaktiga ut. Blommans bredd är något större än dess höjd. Blomningen infaller i juni-augusti. Plantorna bildar frö som blir omkring 5 mm långa.

Förutom den rena arten såldes också sorten 'Carneum' i svenska plantskolor före andra världskriget. Sorten, som har smutsrosa blommor, har funnits i svensk handel i alla fall sedan tidigt 1920-tal.

***Aconitum x cammarum*, trädgårdsstormhatt**

Trädgårdsstormhatten är en hybrid mellan den äkta stormhatten (*A. napellus*) och brokig stormhatt (*A. variegatum*). Arten blir mellan 80 och 150 cm hög. Stjälken är kal eller nästan kal upptill. Bladen är delade ända till basen och har en mörkgrön, glänsande, så gott som kal ovansida. Blomskaften är kala eller ibland håriga precis vid blomfästet. Arten blommar i juli-september med mörkvioletta blommor, men färgen kan skifta något beroende på växtplatsen. Blomman är ungefär lika hög som bred och utan hår. Trädgårdsstormhatten sätter inget frö.

Den mest kända sorten av trädgårdsstormhatt är den blåvita 'Bicolor'. Den är mycket gammal i odling i Europa. I svenska plantskolor har den sålts åtminstone sedan början av 1900-talet. En annan känd sort av trädgårdsstormhatt är den mörkt lilablommande 'Spark's Variety' som har funnits att köpa i svenska plantskolor åtminstone sedan 1920-talet.

Trädgårdsstormhatten 'Spark's Variety' har odlats i Sverige åtminstone sedan 1920-talet.

AKLEJORNA tillhör familjen *Ranunculaceae*, ranunkelväxterna och finns vildväxande i nordliga tempererade områden, inklusive Sverige. Släktet innehåller ungefär sjuttio arter.

Aklejorna hybridiserar oerhört lätt med varandra och det är svårt att bevara en art eller sort om den inte planteras en bra bit från övriga aklejor.

Aquilegia alpina, alpakleja

Alpaklejan är vildväxande i Alperna och norra Apenninerna. Arten har ett tuvbildande växtsätt och blir mellan 30 och 80 cm hög. Stjälken är gles hårig vid basen och tät hårig mot toppen. Bladverket är blågrönt och bladen är mer eller mindre kala. Blomningen äger rum i maj-juni. Blommorna är hängande och sitter två eller tre på samma stjälk. Blomman är oftast helt blå, men de inre kronbladen kan ha vita kanter. Hyllebladen ("vingarna") är lätt utspärrade. De inre kronbladen ("kjolen") har en rund spets. Sporren är rak eller böjd och blir upp till 2,5 cm lång. Ståndarna är kortare än kronbladen och syns inte nedanför dem när blomman ses rakt från sidan. Efter blomningen bildar varje blomma fem till sju baljkapslar.

I Danmark fanns arten i odling på 1810-talet och drygt fyrtiofem år senare såldes den från danska plantskolor. I Sverige har arten funnits att köpa i alla fall sedan 1864. Läser man trädgårdsartiklar och plantskolekataloger från 1930-talet rekommenderas alpaklejan ofta för odling i stenpartier. Den kraftiga och storvuxna sorten 'Superba' har funnits i odling åtminstone sedan tidigt 1910-tal i Sverige.

Aquilegia canadensis, scharlakansakleja

Scharlakansaklejan är en art som växer vild i östra och centrala Nordamerika. Till Europa fördes den av engelsmannen John Tradescant den yngre (1608-1662) som var son till växtsamlaren och den kunglige trädgårdsmästaren John Tradescant den äldre. John Tradescant junior gjorde tre insamlingsresor till den brittiska kolonin Virginia och när han återvände till England efter den första resan år 1637 hade han

I Korta underrättelser om Blomsterväxter hwilka af frön i Sverige kunna odlas... utgiven 1838 står att läsa om scharlakansaklejan att den: "är en särskild art, som skiljer sig från de andra deruti, att den har raka honungshus, och att ståndarna äro längre än blomman. Är spädare till växten än de andra aklejslagen, och har ganska wackra röda, med gult inuti tecknade, blommor."

med sig scharlakansaklejan. Från sina andra resor till Nya världen tog han hem till exempel spetsmossa (*Tiarella cordifolia*) och vipprams (*Smilacina racemosa*).

Den första skriftliga uppgiften om att scharlakansaklejan fanns i odling i Danmark är från år 1817. I Sverige har arten funnits att köpa åtminstone sedan 1858 när plantskoleägaren Carl Ferdinand Liepe i Göteborg tog in den i sitt sortiment.

Scharlakansaklejan blommar i maj-juni och har smala, hängande blommor. De yttre hyllebladen är röda medan de inre kronbladen är gula. Kronbladen avslutas i en liten spets. Ståndarna är långa och sticker ut nedanför kronbladen. Sporren är rak och upp till 2,5 cm lång. Stjälken är grenad och blir mellan 30 och 50 cm hög. Det sitter flera blommor på varje stjälk. Bladverket är aningen blågrönt och bladundersidorna är oftast håriga. Stjälkbladen är många.

Aquilegia chrysantha, guldakleja

Guldakleja är vildväxande i sydvästra USA och nordvästra Mexiko. Artepitetet *chrysantha* kommer av grekiskans chrysos som betyder guld och berättar att arten har en guldgul blomma. Blomman är upprättstående, ibland nästan horisontell, med lite utåtspretande inre kronblad. De yttre hyllebladen kan ha en anstrykning av rosa i färgen. Sporren är smal och rak och blir som mest omkring 7 cm lång. Ståndarna är långa och sticker ut ungefär 1 cm nedanför kronbladen. Blomningen infaller i juni-juli och senare bildas två eller tre baljkapslar per blomma. Plantorna blir mellan 40 och 100 cm höga med många stjälkblad. Stjälken är svagt hårig medan bladen kan vara antingen håriga eller kala. Stjälken är grenad med flera blommor på varje. Arten har använts i förädling och är förälder till olika långsporriga hybrider.

I Sverige har guldakleja funnits att köpa i alla fall sedan 1885 när Göteborgs trädgårdsförenings plantskola introducerade arten i sitt sortiment.

Guldakleja 'Yellow Queen' (*A. chrysantha* 'Yellow Queen'). Sorten är modern och fanns inte i handeln före andra världskriget.

Aquilegia coerulea, coloradoakleja

Coloradoaklejan kommer ursprungligen från Klippiga bergen i USA och är delstaten Colorados ”state flower”, motsvarigheten till våra landskapsblommor. Coloradoaklejan blir mellan 20 och 80 centimeter hög. Stjälken är löst grenad med flera upprättstående blommor på varje stjälk. Artepitetet kommer av latinets *coeruleus* som betyder himmelsblå och beskriver hyllebladens ljusblå färg. Hyllebladen är ofta lite utspärrade. De inre kronbladen är vita eller krämfärgade. Sporren är rak, smal och upp till 5 cm lång. Eftersom blomman är upprättstående pekar sporren mer eller mindre mot marken. Ståndarna är kortare än kronbladen och sticker inte ut nedanför dem. Blomningen infaller i maj-juni och senare bildas fem till tio baljkapslar per blomma.

Coloradoaklejan fanns att köpa i Danmark år 1861 och tre år senare introducerades den i Norge där den snabbt spreds över landet. Coloradoaklejan har använts i förädling sedan 1800-talet och är förälder till många hybrider. År 1937 beskrev Sven Green coloradoaklejan i sin bok *Perenna växter* som ”en av de oftast förekommande aklejorna”.

Aquilegia vulgaris, akleja

Aklejan är gammal i odling i Skandinavien. Den växer vild i Europa och norra Afrika och fördes troligen hit under medeltiden. Aklejan användes som medicinalväxt och ansågs verksam mot bland annat hjärtflimmer och njursten, men eftersom den innehåller blåsyra var den livsfarlig i fel doser. Så småningom försvann nyttighetsaspekten, men aklejan fortsatte att odlas för sin skönhet. Aklejan finns omnämnd redan på 1450-talet i dansk litteratur. Arten finns också beskriven i bland annat *Flora Danica* utgiven 1648 och i den norska trädgårdsboken *Horticultura* från 1694.

Aklejan är en variabel art. Plantorna kan bli mellan 30 och 80 cm höga och har grenad stjälk. Stjälken är hårig, speciellt i den övre delen, medan de blågröna bladen har glest håriga undersidor. Blommorna är hängande och kan variera i färg från blålila till rosa eller vit. Tvåfärgade

blommor förekommer också, liksom dubbla och fylldblommiga. Blommans sporre är kraftigt böjd och upp till 2 cm lång, men ibland saknas sporren helt. Ståndarna är ungefär lika långa som kronbladen. Blomningen startar i maj-juni och när aklejan blommat över bildas fem upprättstående baljkapslar.

Aklejan är ofta långlivad genom självsädd. Lokala svenska namn på arten är bland annat duvorna-i-arken och duvblomma. Namnen kommer av att blomman liknar fem duvor som sitter tätt tillsammans. I medeltidens målerikonst användes aklejan som symbol för den Helige ande.

En illustration från 1880-talet av coloradoakleja (*A. coerulea*). Ur *Vilmorins Illustrierte Blumengärtnerei*.

Aklejans blommor kan variera mycket i färg och form. Den rosa aklejan kommer från en gammal trädgård i Bohuslän medan den blå växer utanför Lund.

ASTRARNA hör till familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna. Släktet *Aster* består av cirka tvåhundrafemtio arter, vildväxande på norra halvklotet. Omkring hundra arter odlas som trädgårdsväxter. Många av dem måste delas med jämna mellanrum för att bli långlivade. De arter som förekommer oftast i äldre svenska plantskolekataloger är:

Aster alpinus. Ur *Vilmorins Illustrierte Blumengärtnerei*.

Aster alpinus, alpaster

Artepitetet *alpinus* betyder ”i alper” och alpastern är vildväxande i fjällområdena i Mellaneuropa och Balkanländerna. Arten blir mellan 20 och 30 cm hög och blommar i maj-juni. Alpastern är rosettbildande. Ur bladrossetten höjer sig en upprätt stjälk och i toppen av den sitter en ensam blomkorg. Bladen i bladrossetten är mellangröna och upp till 10 cm långa. De är lansett- till spatellika till formen och ofta skaftade. Bladbasen är avsmalnande och bladkanten helbräddad. På blomstjälken sitter ett fåtal blad. De är mindre, smalare och oskaftade. Till formen är de linjära och de minskar i storlek ju högre upp på stjälken de sitter. Hela plantan är hårig. Blomkorgen är mellan 3 och 5 cm i diameter och består av mellan tjugo och fyrtio

strålblommar. Hos den rena arten är de ljusblå till violetta, men det finns framförädlade sorter i andra nyanser. I svensk trädgårdslitteratur från 1930-talet rekommenderas till exempel sorter med vita, gredelinröda, ljusblå, violblå, mörkt blå eller lila blommar. Diskblommorna är gulorange.

Alpaster började odlas i europeiska trädgårdar på 1500-talet. I svenska plantskolor har arten sålts åtminstone sedan 1858 och flera namnsorter har förekommit i handeln före 1940. I svensk trädgårdslitteratur från början av 1900-talet rekommenderades alpastern som kant- eller stenpartiväxt, men också som lämplig att planteras i främre delen av låga rabatter.

Brittsommaraster 'Breslau'. (*A. amellus* 'Breslau'). Sorten kom i handeln 1959.

Aster amellus, brittsommaraster

Brittsommarastern är vildväxande i ett område som sträcker sig från Central- och Sydeuropa till västra Ryssland och Turkiet. Arten blir mellan 40 och 80 cm hög och blommar i augusti-oktober. Den har ett upprätt växtsätt och förgrenade stjälkar. Stjälkarna är ganska styva och bräckliga och stjälkbasen är ofta något förvedad. Bladen på nedre delen av plantan är brett lansettlika till omvänt äggrunda och smalnar av i ett bladskäft. Bladen kan vara upp till 8 cm långa och har helbräddad, ibland glest tandad, bladkant. Bladen på den övre delen av stjälken är avlånga till lansettlika och saknar bladskäft. Hela plantan är hårig och bladen känns sträva vid beröring.

Brittsommarastern blommar ofta rikligt och korgarna sitter samlade i toppen av plantorna. De sitter samlade, fem till femton stycken, i glesa klasar. Blomkorgarna är stora och kan vara upp till 7 cm i diameter hos vissa sorter. Hos den rena arten blir de sällan mer än 4 cm breda. Blomkorgen består av gula diskblommar och tio till fyrtio strålblommar. Hos den vildväxande brittsommarastern är strålblommorna lilablå, men hos förädlade sorter kan de även ha andra färger. I svensk trädgårdslitteratur från 1930-talet rekommenderas sorter med mörkt lila, lavendelblå, mörkblå, mörkt djupblå, rödlila, rosa och röda strålblommar.

Brittsommaraster är känd sedan antiken. I England har den odlats åtminstone sedan 1590-talet och 1755 fanns arten i odling i Uppsala botaniska trädgård. Med tiden förädlades ett stort antal sorter fram och i början av 1900-talet fanns en hel mängd att välja bland i svenska plantskolor. Två kända förädlare av brittsommaraster var tyskarna George Arends (1863-1952) och Karl Foerster (1874-1970). Det förekom även svensk förädling och på 1930-talet såldes sorter med namn som 'Päärps röda' och 'Rudolf Billström'.

Aster ericoides, ljungaster

Ljungaster är hemmahörande i Nordamerika där den växer vild på prärien. Ljungastern har ett buskigt växtsätt och blir mellan 50 och 120 cm hög. Förädlade sorter kan bli upp till 140 cm höga. Arten har smala, nästan barrlika blad och ger ett luftigt intryck. Bladen är många

och blir upp till 7,5 cm långa, men bara cirka 7 mm breda. De är styva och spetsiga med helbräddad kant. Plantorna har även basala blad som är spatelformiga med tandad bladkant och avsmalnande bladbas, men dessa faller av tidigt på växtsäsongen.

Blomningen infaller i september-november. Vid blomningen översållas hela plantan av en mängd små ljusa blomkorgar. Korgarna blir bara upp till 1,5 cm breda. De består av gula, eller ibland brunaktiga, diskblommor och femton till tjugofem strålblommor.

Diskblommorna hos *Aster ericoides* är gula hos den nyutslagna blomman, men blir senare lila. Sorten 'Herbstmyrte' som syns på fotot förädlades fram av den tyske plantskoleägaren Karl Foerster.

Strålblommorna är vita, ibland med anstrykning av lila eller rosa, men finns också sorter med starkare färg, exempelvis mörkt rosa.

Arten är torktålig och behöver sällan bindas upp. I Danmark fanns ljungastern i odling på 1670-talet. I Sverige har den funnits att köpa från plantskolorna åtminstone sedan 1869, ibland under namnet *Aster multiflorus*. Genom åren har förädlats fram flera sorter och 1948 hade omkring tjugo olika namngetts i Storbritannien. I boken *Perenna växter* från 1937 står att läsa att det finns en mängd sorter av ljungaster, men att de är av lite intresse för oss i Sverige eftersom de sällan hinner i blom innan frosten tar dem. Sorter som såldes i Sverige före andra världskriget var bland annat den mörkt rosablommande 'Vimmer's Delight', den lila 'Erlenkönig' och den vita 'Schneetanne'.

Aster novae-angliae, luktaster

Luktastern kommer ursprungligen från Nordamerika och fördes till Europa på 1710-talet. Artepitetet *novae-angliae* betyder "nya England" och syftar på de sex stater i nordöstra USA som utgör "New England" där luktastern upptäcktes. Luktastern har ett upprätt växtsätt med styva och stadiga stjälkar. Stjälkarna kan bli upp till 220 cm höga beroende på sort och har långa utstående hår runt om. Bladen, som sitter tätt på stjälken, är avlånga till lansettlika. De är tätt håriga med brett hjärtformad bas. Bladbasen är stjälkomfattande. Att bladen är håriga gör luktastern mindre mottaglig för mjöldagg än vad höstastern är. Bladen doftar kryddigt när de krossas. Bladen på nedre delen av stjälken faller av tidigt på säsongen, så luktastern bör placeras långt bak i rabatten för att dölja den nedre, kala delen.

Luktastern har många, smala strålblommor.

Blomningen infaller i september-oktober, samtidigt med höstasterns.

Luktasterns blommor brukar vara fina även efter några enstaka frostnätter. Blomkorgarna sitter i en flocklik samling. Alla korgar sitter i toppen av plantan. Blomkorgen består av fyrtio till femtio strålblommor,

men det finns sorter som har upp till nittio stycken. Strålblommorna är smala, smalare än höstasterns, och ofta bara någon millimeter breda. Hos den rena arten är strålblommorna ljuslila, men det finns sorter med vita, karminröda, rosa, djuplila eller violetta blommor. Diskblommorna är gula. Blomkorgarnas diameter kan vara upp till 5 cm. Holkfjällen är gröna till purpurröda och nästan lika långa. De är spetsiga och utstående med glandelhår som gör att de kan kännas klibbiga.

Luktasterns blommor lämpar sig dåligt som snittblommor eftersom de sluter sig inomhus och vid dåligt väder. Det gäller särskilt äldre sorter. Att få blomman att inte sluta sig är en av de egenskaper som förädlare försökt få fram i nyare sorter. Man har också förädlat på att få fram starkare blommor och mer lågväxande sorter. Fram till mitten av 1990-talet hade det tagits fram ungefär sjuttio olika sorter av luktaster. I svensk handel dök de första sorterna upp på 1910-talet. Före 1940 introducerades relativt få sorter i plantskolorna och de flesta kom på 1930-talet. Sorter som såldes av många plantskolor var till exempel de rosablommande 'Barr's Pink' och 'Lill Fardell'.

Aster novi-belgii, höstaster

Höstastern växer vild i östra Nordamerika. I Danmark har arten odlats åtminstone sedan 1810. Höstastern blir mellan 70 och 150 cm hög och blommar i september – oktober. Arten sprider sig lätt, både med frö och med underjordiska utlöpare. Stjälkarna är upprätta och mycket grenade. De är i stort sett kala, men den övre delen är gles hårig. Grenarna kan ibland också vara håriga och då sitter håret i fyra rader. Stjälkarna blir ofta rödaktiga med tiden. Höstasterns blad är äggrunda till linjärt lansettlika. Till skillnad från luktasterns är de helt kala. De saknar bladskärf och bladbasen är något stjälkomfattande. Bladen är helbräddade eller har en gles tandad bladkant. Bladen i nedre delen av plantan dör oftast tidigt på säsongen och trillar av.

Blomkorgarna är många och cirka 3 cm breda hos den rena arten. Hos förädlade sorter kan den vara större. Hos den rena arten är strålblommorna blåvioletta, men flera andra färger har förädlats fram. På 1910-talet såldes höstastrar med till exempel rosa, heliotroplila, ljusrosa, lavendelblå, himmelsblå eller lila strålblommor från svenska plantskolor. Vitblommande höstastrar fanns att köpa i Sverige åtminstone från 1930-talet och dubbla sorter fanns också till salu före andra världskriget.

Höstastern 'Patricia Ballard' är en av många sorter som engelsmannen Ernest Ballard förädlade fram. Några av Ballards sorter som fanns att köpa i Sverige före 1940 var 'Beauty of Colwall', 'Anita Ballard' och 'Nancy Ballard'. Många av sorterna döptes efter Ernest Ballards familjemedlemmar och släktingar.

Diskblommorna är alltid gula. Blommans holkfjäll är bredast vid eller omkring mitten. De är gröna upptill och något tilltryckta.

Förädlingen av höstaster startade en bit in på 1800-talet och fram till mitten av 1990-talet beräknades ungefär tusen olika sorter ha förädlats fram, alltså betydligt fler än av luktaster. I Sverige kom de första sorterna i handeln alldeles i början av 1900-talet, men majoriteten sorter introducerades under 1920- och 1930-talet. Storbritannien är det land där flest sorter har tagits fram och därifrån kom också en av de mest kända förädlarna av höstaster, Ernest Ballard (1870-1952). Många av Ballards sorter har sålts i Sverige. De första kom i svensk handel på 1920-talet.

Aster novi-belgii Oktoberaster-Gruppen, oktoberaster

Aster novi-belgii Oktoberaster-Gruppen består av lågvuxna sorter av höstaster. Astrarna kallades tidigare för *Aster dumosus*. Sorterna är mellan 20 och 50 cm höga och blommar i september och oktober. Hela plantan är kal med oskaftade, linjära blad längs stjälken.

Aster x frikartii, kokardaster

Kokardastern är en hybrid mellan brittsommaraster (*Aster amellus*) och himalaja-aster (*Aster thomsonii*). Hybriden togs fram av den schweiziske plantskoleägaren Carl Frikart år 1918. Flera förädlare hade då försökt få fram hybrider mellan brittsommaraster och himalaja-aster, men Frikart blev den förste att lyckas. De tre sorter han korsade fram fick namnen 'Jungfrau', 'Eiger' och 'Mönch' och är uppkallade efter olika bergstoppar. År 1924 presenterade Frikart en fjärde kokardaster, sorten 'Wunder von Stäfa' och fyrtio år senare presenterades en femte av engelsmannen Alan Bloom, kallad 'Flora's Delight'.

Kokardastern har ett upprätt växtsätt och blir mellan 60 och 80 cm hög med starkt förgrenade stjälkar. Bladen är elliptiska till äggrunda och mörkt gröna. De kan bli upp till 10 cm långa och 3,5 cm breda och har en glest tandad bladkant. Arten angräps mycket sällan av mjöldagg. Blomningen är riklig och infaller i september-oktober. Ibland kan den starta redan i augusti. Blomkorgarna är stora, upp till 8 cm i diameter, och liknar brittsommarasterens. De sitter i lösa kvastar. Korgarna bärs ensamma på tunna, starka stjälkar och består av trettio till femtio strålblommor. Diskblommorna är gula. Vilken färg strålblommorna har beror på sorten:

'**Mönch**' blir omkring 90 cm hög och har violetta till ljust lavendelfärgade blommor. Strålblommorna är ganska spretande och vridna.

'**Jungfrau**' blir 60-70 cm hög. Strålblommorna är mörkt violetta och upp till femtio stycken. De är jämt arrangerade och blomman ser prydligare ut än hos 'Mönch'.

'**Eiger**' blir omkring 80 cm hög. Sorten liknar 'Jungfrau' men har färre blomkorgar.

'**Wunder von Stäfa**' blir cirka 80 cm hög. Blomkorgarna är stora och strålblommorna ljusblå. Sorten liknar 'Mönch', men har ett vekt växtsätt och behöver bindas upp.

Flera svenska plantskolor sålde kokardaster på 1930-talet, men vilka sorter det rörde sig om anges inte i katalogerna.

Kokardaster 'Mönch' (*A. x frikartii* 'Mönch').

ASTILBEN tillhör släktet *Saxifragaceae*, stenbräckeväxterna. Släktet omfattar omkring femton arter spridda över Nordamerika, nordöstra Asien och Himalaya. Astilben kan bli mycket långlivad om den trivs på sin växtplats, men då behöver den delas med tio till tolv års mellanrum. I svensk trädgårdslitteratur från 1930-talet beskrevs astilben ofta som en utmärkt rabattväxt, men också en viktig snittblomma. Ett äldre svenskt namn på astilbe är falsk spirea.

Astilben 'Gertrud Brix' (*Astilbe* Arendsii-Gruppen 'Gertrud Brix') har funnits att köpa i Sverige sedan början av 1930-talet.

Astilbe Arendsii-Gruppen, astilbe

Astilbe Arendsii-Gruppen är ett hybridkomplex med bland annat *Astilbe astilboides* (arten saknar svenskt namn), stenastilbe, plymastilbe och höstastilbe. Sorterna inom *Astilbe* Arendsii-Gruppen blir mellan 40 och 120 cm höga och blommor i juli-september. Blomman kan vara röd, rosa eller vit beroende på sort. Stjälken är styvt upprätt.

Astilben har fått sitt namn efter den tyske plantskoleägaren och förädlaren George Arends (1863-1952) som 1904 introducerade den första astilben. I Sverige kom troligen de första sorterna i handeln på 1920-talet. Astilben blev mycket populär och under 1920- och 1930-talet introducerades en hel mängd sorter. Sorter som var vanliga i svenska plantskolor var till exempel den ljusrosa 'Gloria' och den rödblommade 'Granat'.

Astilbe japonica och Astilbe Japonica-Gruppen, silverastilbe

Astilbe japonica (arten saknar svenskt namn) blir mellan 50 och 90 cm hög. Bladen är glansiga med röda bladstjälkar och kan se lite plastiga ut. Stjälken är täckt av kort vitt eller brunt hår. Blommorna är elfen-

bensvita till rosa och blomningen infaller redan i juni. Idag är den rena arten ovanlig i odling och det är mest hybrider som säljs.

Astilbe japonica hittades i Japan av den tyske läkaren Philipp Franz von Siebold som tog med sig frö av den till Belgien 1830. I Danmark såldes *Astilbe japonica* från år 1847. I Sverige har arten funnits att köpa i alla fall sedan 1863 och i plantskolekataloger från början av 1900-talet rekommenderades arten ofta för infattningar av rabatter och små buskage. Äldre namn på *Astilbe japonica* är *Hoteia japonica* och *Spirea japonica*. Släktnamnet *Hoteia* kommer av den japanske botanisten Ho-Tei som gav ut en japansk flora med illustrationer av von Siebold på 1820-talet.

Silverastilbe, *Astilbe* Japonica-Gruppen, består av hybrider mellan plymastilbe (*A. chinensis*) och *Astilbe japonica*. *Astilbe* Japonica-Gruppens sorter blir mellan 30 och 60 cm höga och blommorna är röda, rosa, lila eller vita i olika nyanser. Blomningen infaller i juni till augusti, beroende på sort. Blommorna är små och sitter samlade i pyramidformade blomställningar. Stjälkarna är röda och bladen grönglänsande. De ser ofta lite plastiga ut.

Sorter av silverastilbe som fanns att köpa i Sverige före 1940 var till exempel 'Bonn', 'Europa' och 'Washington'. Den sistnämnda såldes redan på 1910-talet medan de två andra introducerades på 1930-talet.

Astilbe Thunbergii-Gruppen, höstastilbe

Astilbe Thunbergii-Gruppen består av hybrider där *Astilbe thunbergii* är en av föräldrarna. Hos den rena arten, *Astilbe thunbergii*, blir stjälken upp till 80 cm hög och hela plantan har en brun behåring. Sorterna inom *Astilbe* Thunbergii-Gruppen blir mellan 40 och 100 cm höga och blommor i augusti-september. Blomvipporna är stora, öppna och yvig förgrenade. Blommorna är vita till lilarosa, beroende på sort.

Sorterna 'Moerheimii' och 'Professor van der Wielen' är exempel på höstastilbe som sålts av svenska plantskolor före 1940.

Astilbe hybrida.

• Annie v. Laren. (0,5). Rosenröd	4,50	0,75
• Brunhilde. (0,9). Ljust rosaf. vippor ..	4	0,50
• Gloria. (0,5). Mörk rosa	—	0,75
• • purpurea. (0,6). Mörkt bladverk, röda blommor	4,50	0,75
• Juno. (0,7). Purpurrosa	4,50	0,75
• Marguerite van Rechteren. (1). Blommor röda	4,50	0,75
• Marie van Leuwen. (1,1). Rosa med lilaton	4,50	0,75
• Meta Immink. (0,7). Tätta rosafärgade blomspiror	4,50	0,75
• Rheiland. (0,60). Ljus karmosin med laxskimmer. Utmärkt till drivning..	4,50	0,75
• Rose Perle. (0,75). Ljus rosa	4,50	0,75

10 olika namnsorter, 1 av varje 5 —.

Utdrag ur priskurant från Göteborgs trädgårdsförenings plantskola 1938. Astilbe (*Astilbe* Arendsii-Gruppen) såldes ofta under namnet *Astilbe hybrida* under första halvan av 1900-talet. Bild: Kungliga biblioteket, Stockholm

BLÅKLOCKORNA tillhör familjen *Campanulaceae*, klockväxterna. Släktet *Campanula* består av ungefär trehundra arter, vildväxande på norra halvklotets tempererade delar. Gemensamt för alla arter är att de har strödda blad och 5-taliga blommor. Från svenska plantskolor såldes en mängd blåklocksarter under 1800- och början av 1900-talet. De vanligaste förekommande i plantskolorna var:

Karpaterklockan (*C. carpatica*) har öppna, uppåtvända blommor.

Campanula carpatica, karpaterklocka

Karpaterklockan är hemmahörande i Västkarpaterna, en bergskedja som sträcker sig mellan Polen, Slovakien och Ungern. Arten har ett tuvbildande, sammanhållet växtsätt och sprider sig långsamt. Den blir mellan 20 och 50 cm hög och blommor i juni till augusti. Bladen är klargröna med en vågig, tandad kant. De nedre bladen är hjärtformade och sitter på långa skaft medan de i övre delen av plantan är äggrunda och saknar skaft. Stjälkarna är grenade. Blommorna är stora, blå eller vita och öppet skålformade. De sitter ensamma i toppen av tätt uppskjutande stjälkar. Blomskäften är långa och blommorna, liksom knopparna, är uppåtriktade.

Karpaterklockan hittades runt 1760 av läkaren Frantz Joseph Lipp som gav den till botanisten N. J. von Jaquin i Wien.

Han namngav arten och sände växtmaterial vidare till England 1774. I Uppsala botaniska trädgård odlades arten i början av 1800-talet och i alla fall sedan 1858 har den funnits att köpa i svenska plantskolor. Förutom den rena arten såldes även

sorter med blommor i vitt och olika nyanser av blått. Den vitblommande 'Alba' fanns att köpa redan på 1850-talet medan andra sorter introducerades från 1910-talet och framåt. Arten odlades ofta som kantväxt eller i stenpartier och bland annat i *Handledning i trädgårdsskötsel*, tryckt 1869, skrevs att den "passar förträffligt till infattningar."

Den lilla kägelklockan, *Campanula carpatica* var. *turbinata*, såldes också av svenska plantskolor. Främst var det den engelska sorten 'Isabel' med mörkblå blommor som fanns i handeln. Sorten har funnits att köpa i Sverige åtminstone sedan 1929. Kängelklockan blir bara 10 till 20 cm hög, men har lika stora blommor som karpaterklockan. Den blommor i maj-juni.

Campanula cochleariifolia, dvärgklocka

Dvärgklockan är vildväxande i centrala och södra Europa. Arten har ett krypande, tuvbildande växtsätt och blir inte mer än 15 cm hög, inklusive blomstjälken. Dvärgklockan sprider sig med utlöpare och kan snabbt bilda låga mattor där den trivs. Dvärgklockans tuvor ligger tätt tryckta mot jorden. Bladen är klargröna och i nedre delen av plantan är de äggrunda till hjärtformade. I övre delen är de smalare och elliptiska till äggformade. Bladkanten är tandad. Blomningen äger rum från juni till september och då är plantorna översållade av små, ljusblå klockor på sytrådstunna stjälkar. Blommorna, liksom knopparna, är nickande och sitter i enkelsidiga blomställningar, det vill säga att alla blommor sitter på samma sida av stjälken.

Dvärgklockan fanns att köpa i danska plantskolor från 1868, men det dröjer fram till mitten av 1910-talet innan den hittas i svenska priskurranter. Då såldes den ofta under, de idag ogiltiga, namnen *Campanula pusilla* eller *C. bellardii*. Att den dyker upp i svensk handel först på 1910-talet kan hänga samman med att den efter sin första introduktion gick förlorad, men introducerades en andra gång i början av 1900-talet av den engelske växtjägaren Reginald Farrer som hittat arten i Alperna 1903. Sorter av dvärgklocka som såldes i Sverige var den vitblommande 'Alba' och den blå, lite högre 'Miranda', båda i svensk handel sedan åtminstone 1940.

Kängelklocka (*Campanula carpatica* var. *turbinata*).
Ur *Vilmorins Illustrierte Blumengärtnerei*.

Campanula glomerata, toppklocka

Toppklockan hittas vildväxande i Europa inklusive Sverige, i Kaukasus och i ett område som sträcker sig från Iran och in i Centralasien. Den rena arten blir mellan 15 och 80 cm hög och har ett upprätt växtsätt. Toppklockan är tålig och långlivad och sprider sig med både frö och utlöpare. Där den trivs breder den snabbt ut sig och kallas därför ”byskvaller” i delar av Sverige – den sprids lika snabbt som saftigt skvaller. Hela plantan är strävhairig och stjälken ofta lite rödaktig. Bladen är mörkgröna med tandad kant. De nedre bladen är utdraget hjärtformade och sitter på långa bladskaft medan de övre är smalare och lansettlika till formen med en stjälsomfattande bas. Blommorna är mörkt blåviolettera och sitter samlade i ett toppställt huvud. Huvudet kan bestå av upp till tjugo blommor. Blomkronan är delad till mitten och flikarna utvikta. Blomningen infaller i juni-juli.

I trädgårdsböcker från första halvan av 1900-talet rekommenderades toppklocka ofta som rabattväxt, men också för odling i stenpartier, i mer förvildade delar av trädgården och som en utmärkt snittblomma.

SORTER AV TOPPKLOCKA:

Förutom den rena arten påträffas även ett par sorter av toppklocka i äldre svenska plantskolekataloger:

‘Aucalis’ har funnits att köpa åtminstone sedan 1910 och beskrevs som ny i boken *Perenna växter* från 1918. Sorten saknar i princip stjälk och blir bara 10 cm hög. Blommorna vilar direkt på den basala bladrossetten.

‘Dahurica’ har funnits i svensk handel åtminstone sedan 1909. Sorten beskrevs som tämligen ny i *Perenna växter* 1918. Den blir cirka 30 cm hög med

intensivt mörkblå blommor. Sorten är kraftigväxande och blomningen riklig.

‘Praecox’, en tidigblommande sort, har sålts i alla fall sedan 1930.

‘Speciosa’ hittas i priskuranter från 1905 och framåt. Sorten blir mellan 20 och 50 cm hög och blommar i juli-augusti.

‘Superba’ har funnits att köpa i Sverige i alla fall sedan 1923. Sorten beskrevs som ny i *Perenna växter* utgiven 1918. Blommorna är mörkt violetta och sorten blir 40 till 60 cm hög.

Campanula lactiflora, mjölklocka

Mjölklocka är en långlivad perenn som är vildväxande i Kaukasus, nordöstra Turkiet och nordvästra Iran. Arten blir mellan 80 och 150 cm hög med en grenig, styvt upprätt stjälk. Bladen är tunna och till

formen är de ovala till avlånga med en ojämnt sågad bladkant. Bladskaften är mycket korta. Blomningen infaller i juli-september och är ofta långvarig, två månader eller mer är inte ovanligt. Blommorna är ljus blå som bleknar till vitt mot mitten och blir upp till 2,5 cm långa. De sitter samlade i greniga vippor i toppen av stjälkarna. Till formen är blommorna öppet klockformade och blomkronan är flikad nästan till mitten.

Mjölklockan upptäcktes 1814 och blev snabbt en omtyckt trädgårdsväxt i Europa. I Sverige har den funnits att köpa i alla fall sedan 1858. Några namnsorter av mjölklocka verkar inte ha funnits i svensk handel före 1940.

Campanula persicifolia, stor blåklocka

Stor blåklocka är hemmahörande i Europa, inklusive Sverige, norra och västra Asien och norra Afrika. Arten blir upp till en meter hög och blommar i juni-augusti. Blåklockan har en basal, vintergrön bladrossett med smala, lansettformade blad. Bladen är ljusgröna och lite glänsande. På stjälken finns bara ett fåtal blad som är mindre och smalare än de basala. Till formen är de linjära till lansettlika. Alla blad har en fint tandad bladkant. Stjälken är kal och ogrenad och bär upp två till tio stora klockor. Klockorna är ljus blåviolettera, två till fyra cm långa och brett klocklika till formen. Frökapseln är hairig och upprätt.

Stor blåklocka rekommenderades både som rabattväxt, som fristående i gräsmattor och som snittblomma i trädgårdslitteratur från första halvan av 1900-talet. Den ansågs också vara en bra perenn för naturparker. Förutom den rena arten såldes även många sorter av stor blåklocka i svenska plantskolor före andra världskriget. Sorter med vita och/eller fyllda blommor förekom i svensk handel från 1860-talet och framåt medan storblossiga sorter verkar dyka upp under 1900-talets första år. Med början på tidigt 1900-tal introducerades också de första sorterna med sortnamn, till exempel den vita dubbla ’Moerheimii’ och lite senare den storblossiga ’Telham Beauty’.

Campanula portenschlagiana, murklocka

Murklockan har krypande stjälkar och bildar täta tuvor, sällan mer än 15 cm höga. Arten hittas ofta på murar och i stenpartier och i trädgårdsböcker från början av 1900-talet rekommenderades den många gånger som lämplig för just stenpartier. Ett äldre namn på murklockan är

Campanula muralis som översatt betyder ungefär ”växer på murar”. Bladen är mellangröna och brett njurformade till rundat hjärtlika med tandad bladkant. Bladen i nedre delen av plantan har långa bladskäft medan de i övre delen helt saknar skäft. Blomningen infaller i juni-juli och då är plantan översållad av mörkt lila blommor som sitter på tunna stjälkar. Stjälkarna är något högre än bladverket så att blommorna höjer sig en liten bit ovanför det. Blommorna blir upp till 2 cm långa och blomkronan är kluven ungefär till mitten. Om hösten kommer oftast en andra, glesare, blomning. Arten är vintergrön.

Murklockan är vildväxande på nordvästra Balkan och har fått sitt namn efter den österrikiske botanisten Frantz Edler von Portenschlag-Ledermeyer (1772-1822) som upptäckte den under en expedition i Dalmatien under tidigt 1800-tal. I danska plantskolor har murklockan funnits att köpa åtminstone sedan 1868 och i svenska i alla fall sedan 1908. Inga namnsorter av murklocka verkar ha förekommit i svensk handel före 1940.

Murklocka (*C. portenschlagiana*).

***Campanula punctata*, prickklocka**

Prickklockan kommer ursprungligen från östra Sibirien, Korea, nordvästra Kina och Japan där den hittas växande bland annat i blomsterängar. Arten sprider sig med underjordiska utlöpare och kan snabbt breda ut sig över stora ytor där den trivs. Förutom i privatträdgårdar odlades prickklockan också i parker och överträdgårdsmästare Axel Holzhausen i Göteborg beskrev arten som ”Lämplig till fyllnad å fuktiga platser inom parken” i sin bok *Perenna växter* från 1918.

Prickklockan blir upp till 70 cm hög när den är i blom. Blomningen äger rum i maj-augusti och blommorna är krämvita eller svagt rosa, nickande och rörformiga. De blir mellan 4 och 5 cm långa. På blomans insida finns röda prickar, ofta arrangerade i ränder, och det är de som givit arten dess namn. Artepitetet *punctata* är latin och betyder fläckig. Prickklockans blad är mörkgröna, ägggrunda till formen och har en tandad kant. Stjälken grenar sig upptill.

Prickklockan introducerades två gånger i Europa. Första gången gjordes det av fransmannen de Lamarck (1744-1829) som gav den namnet *Campanula punctata*. Senare introducerades den en andra gång av engelsmannen John Lindley (1799-1865) och fick då namnet *Campanula nobilis*. Först vid den andra introduktionen uppmärksammades den ordentligt och blev en populär trädgårdsväxt. I Sverige har arten funnits att köpa åtminstone sedan år 1858. Förutom den rena arten såldes även sorterna 'fl. albo' och 'purpurea' från 1862 respektive 1892.

Prickklocka (*C. punctata*) i en gammal tädgård utanför Falun.

Från svenska plantskolor såldes, förutom de beskrivna blåklockorna, även till exempel hjärtklocka (*C. alliariifolia*), hässleklocka (*C. latifolia*), stjärnklocka (*C. poscharskyana*), styvklocka (*C. rhomboidalis*), liten blåklocka (*C. rotundifolia*), ryssklocka (*C. sarmatica*) före 1940.

Delphinium, RIDDARSPORRAR

RIDDARSPORRARNA tillhör familjen *Ranunculaceae*, ranunkelväxterna. Släktet *Delphinium* innehåller omkring hundra arter som är spridda över nordliga, tempererade områden. Det svenska namnet riddarsporre kommer av att blommans långa, utskjutande nektargömme liknar en sporre.

Delphinium elatum, stor riddarsporre och *Delphinium Elatum*-Gruppen, trädgårdsriddarsporre

Stor riddarsporre, *Delphinium elatum*, växer vild i Centraleuropa, Sibirien och Kina. I Skandinavien har den funnits i odling sedan 1700-talet. Artepitetet *elatum* kommer av latinets *elatus* som betyder hög eller reslig och trädgårdsriddarsporren kan bli allt från 50 cm till strax över 2 meter hög. Arten har djupt handflikiga blad som är håriga som nyutslagna. Som äldre är de gleshåriga eller helt kala. Blomställningen är styv, upprätt och bara obetydligt förgrenad. Blommorna är blå och slår ut i juli-augusti. Skärs blomställningen tillbaka efter blomningen kan en andra blomning fås senare på säsongen.

I *Delphinium Elatum*-Gruppen, trädgårdsriddarsporre, ingår sorter av *Delphinium elatum* och hybrider mellan stor riddarsporre och *Delphinium cardinale* som är en amerikansk art. Trädgårdsriddarsporren är mellan 1,2 och 2 meter hög och blommar i juli-augusti. Förädlingen av trädgårdsriddarsporre startade i mitten av 1800-talet. På 1850-talet började Victor Lemoine i Nancy i Frankrike sitt förädlingsarbete och drygt tio år senare började James Kelway i England också att arbeta med riddarsporren. I slutet av 1800-talet kunde han presentera mer än tvåhundra sorter i sin plantskolekatalog. Andra kända förädlare av trädgårdsriddarsporre var engelsmannen Amos Perry, engelsmannen Charles Langdon och tysken Karl Foerster. Genom förädling i Europa och USA har trädgårdsriddarsporren fått allt längre blomning, större blommor och blommor i många olika färgnyanser. På 1930-talet fanns både svartblå, lila, smutsrosa, violblå, mörkblå, ljusblå, himmelsblå, ljusviolettera, mörkviolettera, vita och krämigula sorter att köpa i Sverige. Många av dem hade fyllda eller halvfyllda blommor.

Den här trädgårdsriddarsporren växer i Härjedalen där den odlats i alla fall sedan 1939.

Den ljusblå riddarsporren har odlats i en by i Hälsingland sedan 1920-talet. Den nuvarande ägarens farmor flyttade dit 1919 och fick riddarsporren av en god vän.

Genom förädling har trädgårdsriddarsporren också fått tätare blomhuvuden där blommorna är symmetriskt fördelade så att majoriteten av blommorna inte längre pekar åt ett och samma håll. Ett annat mål har varit att få blomhuvudet att uppta en allt större andel av stängeln. Med tiden har mängder av sorter tagits fram och det finns uppgifter om att det bara mellan 1900 och 1950 förädlades fram över 3000 sorter! De svenska plantskolorna introducerade sorter av trädgårdsriddarsporre redan under andra halvan av 1800-talet, men antalet sorter ökade märkbart i början av 1900-talet. Många gånger såldes de under artnamnet *Delphinium hybridum* eller *Delphinium x cultorum*. De flesta sorter som såldes kom från utlandet, men det fanns också svensk förädling. På 1930-talet såldes till exempel 'Blå Prinsen', 'C. F. Landsberg' och 'Prins Gustav' av flera plantskolor.

Praktriddarsporre fotograferad på Millesgården i Stockholm.

Delphinium Belladonna-Gruppen, praktriddarsporre

I *Delphinium* Belladonna-Gruppen ingår hybrider mellan den stora riddarsporren (*Delphinium elatum*) och den kinesiska riddarsporren (*D. grandiflorum*). Praktriddarsporren skiljer sig från trädgårdsriddarsporren genom sitt lösare, mer grenade växtsätt. Praktriddarsporren har ingen central, dominerande blomsterspira utan istället flera tunna, sega blomstjälkar som är ungefär lika höga. Plantan grenar sig mycket och i blom har den liknats vid ett moln av blommor. Plantorna blir mellan 80 och 150 cm höga och blommorna är enkla med ett stort öga i mitten. De är mindre än hos trädgårdsriddarsporren och sitter i glesa blomsterklasar. Blomningen sker i omgångar mellan juli och oktober. Praktriddarsporren har handflikiga blad som sällan angrips av mjöldagg, till skillnad från trädgårdsriddarsporren.

Praktriddarsporren introducerades i handeln i slutet av 1800-talet och det sägs att den blev populär i samband med att villaträdgårdarna blev allt mindre. Den höga trädgårdsriddarsporren ansågs kräva för mycket plats och istället köptes den mindre praktriddarsporren. Förädlingen av praktriddarsporre var aldrig så intensiv som av trädgårdsriddarsporre och antalet introducerade sorter kom inte ens i närheten av de tusentals trädgårdsriddarsporrarna. Mycket av förädlingsarbetet gjordes i Nederländerna. Plantskolan Moerheim i Dedemsvaart tog fram flera kända sorter, exempelvis den vitblommade 'Moerheimii' och den ljusblå 'Capri'.

I Sverige började praktriddarsporren att säljas på 1910-talet. Antalet sorter att välja bland var relativt litet, men vanliga i handeln var bland annat 'Capri', 'Moerheimii' och den mörkt blå 'Lamartine'. År 1935 skrev Axel Holzhausen i sin bok *Fleråriga blomsterväxter i rabatt och stenparti* att praktriddarsporren "ses på långt när ej så ofta i odling som de ståtliga höga formerna men försvara väl sin plats i en perenn rabatt."

Delphinium x ruysii, rosenriddarsporre

Rosenriddarsporren *Delphinium x ruysii* är en hybrid mellan stor riddarsporre (*Delphinium elatum*) och den rödblommade eldriddarsporren (*D. nudicaule*) som är hemmahörande i USA. Rosenriddarsporren liknar praktriddarsporren till växten och blir mellan 100 och 120 cm hög. Bladen är blågröna och drabbas sällan av mjöldagg. Blomningen infaller i juli-september.

Sorten 'Pink Sensation' introducerades i handeln 1936 av den nederländska plantskolan Moerheim i Dedemsvaart. Sorten var den första rent rosablommade riddarsporren och bemöttes med både misstänksamhet och beundran när den kom i handeln i slutet av 1930-talet. I en artikel i *Allmän svensk trädgårdstidning* från 1938 stod att läsa att "det torde nog dröja ett å två år innan våra inhemska plantskolor kunna föra den i marknaden. Men man väntar som bekant aldrig för länge på något gott."

Delphinium x ruysii 'Pink Sensation' har ganska små, rosa blommor med ett lila öga. Blomningen sträcker sig över en lång period eftersom nya sidogrenar undan för undan går i blom.

NEJLIKORNA tillhör familjen *Caryophyllaceae*, nejlikväxterna. Släktet består av drygt trehundra arter som är spridda över norra halvklotet, Medelhavsområdet och mindre Asien. Odlingen av nejlikor har en lång historia. Arterna är lätta att korsa med varandra och eftersom förädlingen pågått länge och många olika arter korsats med varandra är det ofta svårt att spåra sorters och hybriders ursprung och föra dem till rätt art.

Nejlikorna har länge varit omtyckta trädgårdsväxter i Sverige och överträdgårdsmästare Axel Holzhausen skrev 1918 i boken *Perenna växter* att "blomsterträdgården är väl aldrig så liten, att icke någon sorts nejlika finnes där." Det svenska namnet nejlika kommer från tyskans *Nelchin* eller *Näglein* som betyder små spikar och syftar på knopparnas utseende.

Dianthus barbatus, borstnejlika

Borstnejlikan är vildväxande i ett område som sträcker sig från södra och centrala Europa till Sibirien och Kina. Arten blir mellan 20 och 60 cm hög och har en upprätt, kal och ogrenad stjälk. Bladen blir upp till cirka 10 cm långa med en väl synlig mittnerv och två eller flera parallella nerver. Borstnejlikans blad skiljer sig från många andra nejlikors genom att de är klargröna istället för grågröna. Bladen är dessutom bredare än hos andra nejlikor. Blomningen äger rum i juni-augusti och eftersom blommorna har korta blomskaft sitter de tätt samlade i huvudlika samlingar. Idag finns blommor i alla nyanser från klarvitt till scharlakansrött. Blommorna är ofta tvåfärgade. Blommor med ett klart avgränsat, centralt öga korsades fram redan på 1600-talet. I engelsk litteratur kallas de för "auricula-eyed", det vill säga de liknas vid trädgårdsaurikeln som ofta har ett stort öga i mitten av blomman.

Borstnejlikan anses ibland vara perenn, ibland tvåårig. Arten frösår sig gärna och kan på så sätt finnas kvar länge även i övergivna trädgårdar. I de allra flesta fall är avkomman olik föräldrarna. Blomningen avtar med plantornas ålder.

Om borstnejlikan kan man läsa i *Handledning i trädgårdsskötsel* från 1869 att den var "en allmänt känd och omtyckt blomsterväxt, med så väl enkla som dubbla blommor. På senare år hafva uppkommit en mängd nya och verkligt vackra, praktfulla varieteter!...!".

I Europa har arten odlats i trädgårdar åtminstone sedan mitten av 1500-talet och i Sverige noterade Olof Rudbeck 1685 att det odlades femton olika former av borstnejlika i den botaniska trädgården i Uppsala. Borstnejlikan har varit mycket vanlig i svenska trädgårdar. År 1918 beskrev överträdgårdsmästare Axel Holzhausen arten i sin bok *Perenna växter* som en "allmänt känd art, odlad till och med i de allra minsta små täppor å landet." Från de svenska plantskolorna såldes en uppsjö olika namnsorter under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Dianthus deltoides, backnejlika

Backnejlikan blir mellan 10 och 30 cm hög och blommar i juni-augusti. Arten bildar tuvor som vid blomningen är alldeles täckta av små, vita till scharlakansröda, blommor. Bladverket är grönt eller blågrönt och bladen är upp till 3 cm långa, men bara 1-2 mm breda. Bladkanten är fint hårig. Hos den rena arten är blommorna lysande rosa med vita fläckar och mörkvioletta band längst in mot mitten av blomman, men förädling har gjort att det idag finns sorter som blommar i färgspektrat vitt till mörkt rött. Trädgårdssorterna har ofta starkare färger än de

Backnejlika 'Erectus' (*D. deltooides* 'Erectus').

vildväxande. Blommorna sitter ensam i skottspetsen, men undantagsvis kan de sitta två eller tre. De sluter sig om kvällen och förblir slutna till fram på morgonen.

Backnejlika växer vild i tempererade delar av Asien och i Europa, inklusive Sverige. Att den är vildväxande här

gör det svårt att avgöra när den introducerades i våra trädgårdar – det förekom säkert tidigt att backnejlika plockades in från det vilda. I Norge är backnejlika noterad som trädgårdsväxt första gången 1772, men den användes säkert som sådan långt tidigare. I Sverige har backnejlika sålts i plantskolor åtminstone sedan 1910-talet. I alla fall sedan 1920-talet såldes namnsorter, exempelvis 'Brilliant' och 'Splendens'. I trädgårdsböcker från 1910-talet rekommenderas arten till infattningar kring låga och soliga rabatter och eftersom arten trivs i torra lägen i full sol är det inte ovanligt att hitta den i grusgångar.

***Dianthus pavonius*, purpurnejlika**

Purpurnejlika bildar täta kuddar av grågröna, nålformade blad. Plantan blir som mest 15 cm hög och bladen blir omkring 4 cm långa. Blomningen infaller i juni-juli och då är plantorna översållade med stora, ljusrosa till körsbärsröda blommor. På undersidan är kronbladen mattgula eller svagt gröna. Blommorna sitter vanligtvis en och en på stjälkarna, men det förekommer att de sitter två eller tre på samma. Blommorna sluter sig om kvällen och det gör att plantan får ett lite annorlunda utseende om natten jämfört med dagen.

Purpurnejlika är hemmahörande i östra och sydvästra Alperna. Till England kom arten år 1869. I Sverige såldes arten under namnet *Dianthus neglecta*, men som Axel Holzhausen skrev i *Perenna växter* 1918 är det här en art "som sannerligen ej förtjäna att heta "neglectus", bortglömd, eller rättare att vara bortglömd och obeaktad." Holzhausen rekommenderade purpurnejlika för odling i stenpartier.

***Dianthus plumarius*, fjädernejlika och *Dianthus Plumarius*-Gruppen**

Fjädernejlika är en europeisk art som är vildväxande i Öst- och Centraleuropa. Arten har varit en älskad trädgårdsväxt i flera hundra år. Från Danmark finns uppgifter om att fjädernejlika odlades på ett kungligt gods år 1655 och i Norge beskrevs arten av Christian Gartner i boken *Horticultura* som trycktes 1694. Gartner, som var plantskoleägare i Trondheim, berättade att han sett fjädernejlika odlad i trädgårdarna där.

Idag är den rena arten ovanlig i odling. Istället är det sorter eller hybrider med andra arter som odlas. Förädlingen av fjädernejlika har pågått länge och redan på 1800-talet korsades den till exempel med trädgårdsnejlika, *Dianthus caryophyllus*. Idag förs alla sorter av fjädernejlika och hybrider med andra arter till *Dianthus Plumarius*-Gruppen.

Fjädernejlika blir mellan 25 och 50 cm hög och blommar i maj-juli. Blommornas kronblad är flikade ungefär till mitten och det gör att blommorna ser fjäderlika ut. Artepitetet *plumarius* kommer av latinets *pluma* och betyder just fjäder. Hos den rena arten är blommorna vita eller rosa, men förädlingen av fjädernejlika har pågått i flera hundra år i främst England och Skottland och idag kan blommorna ha alla nyanser mellan vitt och körsbärsrött. Den rena artens blommor är enkla, men hos de framförädlade kan de vara enkla eller dubbla. Fjädernejlikans blommor sitter en och en, ibland några få tillsammans, i skotttopparna. Blommorna doftar starkt och gott. Doften är söt och kryddig och kan fylla en hel trädgård en stilla sommarkväll. Fjädernejlikans blad är blågröna och spetsiga i toppen. De har tre tydliga nerver och en sträv kant. Bladen blir ungefär 10 cm långa och upp till 2 cm breda. Plantorna bildar täta tuvor som kan breda ut sig snabbt om de trivs.

Gammal fjädernejlika från Gotland. I den svenska *Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer* från 1831 beskrevs fjädernejlika som "i synnerhet tjenlig till infattningar".

GEMSROTEN hör till familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna. Inom släktet *Doronicum* finns mellan trettio och trettiofem arter. De är vildväxande runt om i Europa, Nordafrika och i tempererade delar av Asien.

I boken *Perenna växter* från 1918 rekommenderades arterna i *Doronicum*släktet för planteringar i grupper och rabatter, men också som snittblommor. År 1937 beskrev Sven Green i sin bok *Perenna växter* gemsrötterna som "Utomordentligt värdefulla genom sin tidiga blomning, sitt värde som snittblommor och lämplighet att driva i blom i växthus under senvintern".

***Doronicum austriacum*, österrikisk gemsrot**

Artepitetet *austriacum* betyder "från Österrike" och arten är vildväxande i centrala och södra Europa. Arten blir mellan 75 och 120 cm hög och har stora basala blad som är ovala till avlånga. Bladkanten är uddkantig eller hel. Stjälkbladen är duniga med stjätkomfattande bas. Blomkorgarna blir mellan 4 och 6 cm i diameter och blomfärgen beskrivs oftast som mörkt gul. Blomningen äger rum i juli-augusti och korgarna sitter på tunna, grenade stjälkar.

År 1897 tog Göteborgs Trädgårdsförenings plantskola in arten i sitt sortiment, men redan 1869 beskrev trädgårdsmästare J. F. Holm arten i sin uppräknings av gemsrötter i *Handledning i trädgårdsskötsel*. Tyvärr skriver han ingenting om hur arten odlades i trädgårdarna. I boken *Perenna växter* från 1918 beskrevs arten som "Endast användbar som parkväxt å halvskuggiga platser."

***Doronicum columnae*, balkangemsrot**

Balkangemsroten är vildväxande i Alperna, Apenninerna, på Balkan och i Mindre Asien. Arten är den minsta av gemsrötterna och blir bara 20 till 60 cm hög. Den saknar underjordiska utlöpare och därför har den ett tuvigare växtsätt än de andra gemsrötterna som vi har i våra trädgårdar. Plantan är nästan kal och stjälkarna är helt hårlösa eller

Balkangemsrot (*D. columnae*) har hjärtformade blad med en grovt tandad bladkant.

bara glest duniga. De basala bladen är relativt små och tydligt hjärtformade. De har en vid inskärning vid bladskaftet och bladkanten är mycket grovt tandad. Stjälkbladen är elliptiska och saknar bladskaft. Istället har de en stjälkomfattande bas. Blomkorgarna är klgula och blomningen äger rum i april-maj. Korgarna sitter en eller högst två på varje stjälk. De blir mellan 2,5 och 6 cm i diameter.

Doronicum columnae har fått sitt namn efter den italienske läkaren, juristen och botanisten Fabius Columna (1567-1640) som 1592 gav ut den första illustrerade botaniska boken. Arten har även hetat *Doronicum cordifolium* och i trädgårdslitteratur från början av 1900-talet beskrivs oftast arten under det namnet. I Sverige har balkangemsrot funnits att köpa i alla fall sedan 1864 när C. F. Liepes Trädskolor i Göteborg presenterade den i sin priskurant.

Sorter av *Doronicum columnae* och hybrider mellan balkangemsroten och andra arter förs till *Doronicum Columnae*-Gruppen, rabattgemsrot.

Doronicum orientale, gemsrot

Doronicum orientale är vildväxande i sydöstra Europa, Mindre Asien och Kaukasus. Gemsroten blir mellan 30 och 60 cm hög och blommar med gula blommor redan i april-maj. Arten liknar balkangemsrot, men är mer storväxt. Basalbladen är hjärtlika, men större och färre och har en bred, grund inskärning vid bladskaftet. Bladkanten är grovt tandad. Stjälkbladen är få och äggrunda till elliptiska i formen. De saknar bladskaft och har en stjälkomfattande bladbas. Blomkorgarna sitter ensamma på blomstjälken och blir omkring 5 cm i diameter. Gemsroten sprider sig med underjordiska utlöpare. Under sommaren vissnar bladverket ner nästan helt och hållet.

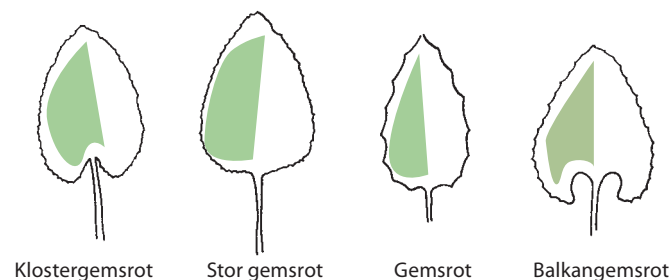
Arten upptäcktes i Kaukasus i början av 1800-talet och spreds över Europa. I Danmark fanns den att köpa år 1901 och från Norge finns uppgifter om att gemsroten odlades i Stavanger år 1899. I Sverige har gemsroten sålts åtminstone sedan tidigt 1860-tal när C. F. Liepes Trädskolor i Göteborg tog in den i sitt sortiment. Den omnämns också i J. F. Holms bok *Handledning i Trädgårdsskötsel* utgiven 1869. Arten hette tidigare *Doronicum caucasicum* och i äldre litteratur hittas ofta gemsroten under det namnet.

Sorten 'Magnificum' har en större blomkorg än den rena arten. Korgen blir upp till 9 cm i diameter och sitter på en stadig stjälk. Sorten har funnits att köpa i Sverige åtminstone sedan 1897.

Doronicum pardalianches, klostergemsrot

Klostergemsroten är vildväxande i de västra och sydcentrala delarna av Europa. Arten blir mellan 50 och 100 cm hög och blommar senare än de andra arterna, först i maj-juni. *Doronicum pardalianches* är dessutom hårigare än de andra gemsrötterna och särskilt bladskaften är tydligt tät- och långhåriga. De basala bladen blir mellan 7 och 12 cm långa och är håriga och djupt hjärtformade. Bladen har en ganska fint tandad kant och en mycket smal inskärning i bladbasen. Stjälkbladen är hela och håriga, precis som de basala bladen. Blomkorgarna är ganska små och den utslagna blommans diameter är som mest 5 cm. Antalet korgar per stjälk är däremot större och varierar mellan fem och åtta stycken. Färre än tre är ovanligt. Klostergemsroten sprider sig snabbt och bildar ofta stora bestånd.

Växten är gammal i odling och finns avbildad i engelsmannen John Gerards örtabok *Herball* från 1597. I Danmark samlades plantor in och pressades till ett herbarium som stod klart år 1630. Det är möjligt att klostergemsroten också odlades i Sverige under 1600-talet, men uppgifterna är osäkra. I svenska plantskolor har arten funnits att köpa åtminstone sedan år 1864 när Göteborgs Trädgårdsförenings plantskola tog in den i sitt sortiment. Den första svenska litteraturuppgiften om förvildad klostergemsrot kommer från Östersund år 1884 och beskriver hur gemsroten växer "odlad och stundom förvildad vid Östersund t. ex. vid cellfängelset."

***Doronicum plantagineum*, stor gemsrot**

Den stora gemsroten är vildväxande i västra Europas fjällområden. Fjällgetter, gems, äter gärna av den och när folk såg det trodde man att det var den som gjorde getterna så säkra på foten. Gemsroten sades därför bota svindel.

Plantorna blir mellan 60 och 90 cm höga och blommar i maj-juni. Stjälken har korta körtelhår och bladen är tätludna. Artepitetet *plantagineum* betyder ”med plantagoblad” och berättar att gemsrotens blad liknar grobladets. De basala bladen är äggrunda med en grunt tandad bladkant och saknar oftast inskärning vid bladskaftet. Bladskäften är nästan helt kala. Stjälkbladen är få och saknar i regel bladskaft, men de nedersta kan ha korta skaft. Antalet blomkorgar per stjälk varierar mellan en och fyra stycken. Korgarna är gyllengula och mellan 3 och 5 cm i diameter. Arten är lättodlad och sprider sig snabbt.

I boken *Perenna växter* från 1918 beskrivs *Doronicum plantagineum* som ”den bästa av alla [gemsrötter].” I svenska plantskolor har den stora gemsroten funnits att köpa åtminstone sedan mitten av 1860-talet, men i Köpenhamns botaniska trädgård odlades arten redan år 1815.

***Doronicum x excelsum*, praktgemsrot**

Praktgemsroten har kulturursprung och är en hybrid mellan balkangemsrot, klostergemsrot och stor gemsrot. Plantorna blir mellan 30 och 50 cm höga och blommar i maj-juni. Stjälkarna är håriga och de basala bladen är grunt hjärtformade med en tydligt tandad bladkant. Bladskäften har ett fåtal tydliga hår. Stjälkbladen saknar skaft och har istället stjälskomfattande bas. På varje stjälk sitter en till två blomkorgar. Det kan förekomma tre per stjälk, men det är ovanligt.

Sorten ’Harpur Crewe’ blir cirka 60 cm hög och har blad med tydligt tandad kant. Stjälkarna är grenade och på stjälken sitter tre till fyra blomkorgar. De är gyllengula och upp till 10 cm i diameter. Sorten introducerades i handeln 1876 och i Sverige har den sålts åtminstone sedan 1901.

(diabild in här)

Okänd sort av gemsrot insamlad i västra Skåne.

0 *Erigeron*, BINKOR

BINKORNA tillhör familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna. Inom släktet *Erigeron* finns omkring tvåhundra arter som är vildväxande på norra halvklotets tempererade delar. Ungefär hundra arter av arterna växer i Nordamerika. Binkorna kan förväxlas med astrar, men binkorna blommar tidigare, redan i juni-juli. Binkorna har dessutom smalare strålblommor i flera rader.

Erigeron speciosus, skönbinka

Skönbinkan är vildväxande i västra Nordamerika och Mexiko. Arten blir mellan 40 och 70 cm hög. Stjälken är upprätt och hårlös, men ibland kan det sitta hår precis under blomkorgarna. Bladen är strödda och helbräddade med tre synliga nerver. Bladen är så gott som alltid hårlösa. Blomningen infaller i juni-augusti. Blomkorgen består av gula diskblommor och 70 till 150 blålila, eller i enstaka fall vita, strålblommor. Strålblommorna är mycket smala och blir bara omkring 1 mm breda.

Skönbinkan kom till Europa år 1830. Det var den skotske växtjägaren David Douglas (1799-1834) som sände frö av binkan från Nordamerika till the Royal Horticultural Society i England. Skönbinkan var en av de första i släktet som odlades i europeiska trädgårdar. I Sverige beskrevs skönbinkan av Nils Lilja 1839 i hans *Flora öfver Sveriges odlade vexter*. Nitton år senare, år 1858, såldes arten av C. F. Liepes Trädskolor i Göteborg. I trädgårdslitteratur och plantskolekataloger från 1800-talet hittas skönbinkan ofta under namnet *Stenactis speciosa*, ett namn den fick av RHS sekreterare John Lindley när den introducerades i Europa.

Erigeron Speciosus-Gruppen, praktbinka

I början av 1900-talet startade en intensiv förädling av binkor. En mängd sorter togs fram och såldes under namnet *Erigeron x hybridus*. Idag förs sorter av skönbinka och hybrider där skönbinkan ingår till *Erigeron Speciosus*-Gruppen, praktbinka. De första sorterna av praktbinka introducerades i svensk handel i mitten av 1910-talet, men först på 1930-talet

verkar de ha blivit vanliga i plantskolorna. Sorterna hade namn som 'Lazur', 'Pink Pearl' och 'B. Ladham'. Den vitblommande 'Sommerneuschnee' har sålts i alla fall sedan 1938 och finns fortfarande i handeln. Det gör också den blekrosa 'Quakeress' som kom i svensk handel på 1920-talet.

Praktbinkan blir mellan 40 och 80 cm hög beroende på sort och blommar i juni-augusti. Blomkorgarna har många rader av vita, rosa, blålila, mörkröda eller djuplila strålblommor. Plantorna är upprätta och väl förgrenade med ett lite buskigt växtsätt. Bladen är mörkt gröna och lansettformade.

Förutom skönbinka och praktbinka såldes också **orangebinka**, *Erigeron aurantiacus*, av flera svenska plantskolor. Arten blir 20 till 30 cm hög och blommar i juli. Binkan har gula diskblommor och orangefärgade strålblommor. Arten har funnits att köpa i Sverige i alla fall sedan 1897.

Skönbinka insamlad på Österlen i Skåne.

En skönbinka som odlats utanför Nybro i Småland i alla fall sedan 1930-talet.

Geranium, NÄVOR

NÄVORNA tillhör familjen *Geraniaceae*, näveväxterna. Inom släktet *Geranium* finns omkring trehundra arter, vildväxande i tempererade områden över hela jorden. Drygt åttio av de trehundra arterna har använts som trädgårdsväxter. I svensk trädgårdslitteratur från 1930-talet rekommenderades nävorna ofta för odling i rabatter, men också för plantering i små fristående grupper. De lågväxande arterna kunde odlas i stenpartier.

Geranium endressii, spansknäva

Spansknävan är en starkväxande art som är hemmahörande i västra Pyrenéerna. Arten skickar ut utlöpare och med tiden bildas täta mattor. Nävan blir mellan 30 och 50 cm hög och har ljusgröna, lite skrynkliga blad. Bladen längst ner på plantan blir mellan 5 och 10 cm breda och minskar sedan successivt i storlek högre upp. Bladen är femflikiga, men är inte särskilt djupt flikade. Blomningen infaller i juni-augusti. Blom-

Spansknävans (*G. endressii*) blommor kan ha en metallisk lyster som nytslagna.

morna är klarrosa med mörkare nerver, men blir mörkare och rödare med åldern. Blommorna är upprätta och höjer sig en liten bit över bladverket. Kronbladen är ungefär dubbelt så långa som breda och har en något urnupen spets. Blomman är trattformad och blir mellan 3 och 3,5 cm i diameter som fullt utslagen. Blomskäftet är ungefär 2,5 gånger så långt som foderbladet. Ståndarknapparna är gula eller rosatonade. Efter blomningen bildas en 2 till 2,5 cm lång frukt.

Arten har fått sitt vetenskapliga namn efter den tyske botanisten P. A. C. Endress (1806-1831) som hittade arten under en resa i Pyrenéerna. I Danmark fanns spansknävan i odling under 1880-talet. I Sverige har arten funnits att köpa i plantskolorna i alla fall sedan 1917. I boken *Perenna växter* från 1918 rekommenderades arten för rabatter eller större stenpartier.

Geranium himalayense, praktnäva

Praktnävan blir mellan 30 och 60 cm hög och blommar i juni-augusti. Bladen blir mellan 5 och 20 cm breda i nedre delen av plantan, men minskar i storlek högre upp. Bladen är sjuflikiga och sitter på långa bladskäft. Om hösten får bladverket vackra rödgula färger. Praktnävan har de största blommorna av alla nävor och blommorna blir mellan 6 och 7 cm i diameter. Blommorna sitter två och två tillsammans på stjälkar som höjer sig över bladverket. Blommorna är himmelsblå till violettblå med en vit mitt. Kronbladen har en hel kant utan urnupen spets. Ståndarknapparna är mörkt blå. Efter blomningen bildas en upp till 3,5 cm lång frukt som, innan den är mogen, pekar mot marken. Plantorna är kompakta och kraftigväxande. De sprider sig med underjordiska utlöpare och det gör praktnävan till en bra marktäckare.

Praktnävan är vildväxande i ett område som sträcker sig från Afghanistan till Himalaya. Arten upptäcktes på 1840-talet av irländaren Michael Pakenham Edgeworth som samlade växter i Indien på uppdrag av det brittiska Ostindiska kompaniet. Äldre namn på praktnävan är *Geranium meeboldii* och *Geranium grandiflorum*. Under det sistnämnda såldes arten av Göteborgs trädgårdsförening från år 1904.

Geranium ibericum, turknäva

Turknävan är vildväxande i Kaukasus och norra Turkiet. Arten blir upp till 60 cm hög och blommar i juni-augusti. Plantan är hårig. Bladen är stora och delade i nio eller elva flikar som överlappar varandra.

Blommorna är blåvioletta med lilaröda nerver och blir mellan 4 och 5 cm i diameter. Blommorna är grunt skålformade och vänder sig uppåt.

Artepitetet *ibericum* kommer av Hiberia, det latinska namnet för Georgien i Kaukasus och arten upptäcktes där under en expedition 1802-1805. I Danmark har arten funnits i odling sedan 1809. På 1860-talet började den säljas av danska plantskolor. I Sverige har nävan funnits att köpa i alla fall sedan 1891.

Geranium macrorrhizum, flocknäva

Flocknävan är vildväxande i fjällområden från Alperna och vidare österut till Balkan. Arten blir upp till 50 cm hög och blommar i juni-augusti. Arten sprider sig med både rotutlöpare och tjocka ovanjordiska utlöpare och det gör växten till en bra marktäckare. Bladverket är ljusgrönt till grönt och blir mellan 20 och 40 cm högt. Bladen är sjuflikiga och starkt aromatiska. De är stora och blir mellan 10 och 20 cm breda i den nedre delen av plantorna. Blommorna är rosa i olika nyanser och höjer sig över bladverket. Ståndarsträngarna är lilaröda medan ståndarknapparna är orangeröda till mattröda. Blommorna är skålformade och har en diameter på 2 till 2,5 cm. Efter blomningen bildas en upp till 3,5 cm lång frukt som pekar uppåt innan fröna slungats ut.

Flocknävan (*G. macrorrhizum*) har doftande blad. Sorten på bilden heter 'Spessart' och har nästan vita blommor. Sorten är modern och är en selektion gjord av plantskoleägaren Hans Simon.

Arten omnämndes i trädgårdslitteratur första gången 1575 och ett år senare introducerades nävan i England. I Danmark beskrevs arten i en trädgårdsbok utgiven 1784, men den kan ha omnämnts redan tidigare, fast då under ett annat namn. I Sverige fanns flocknäva att köpa från både C. F. Liepes Trädskolor i Göteborg och Göteborgs trädgårdsförening på 1860-talet. År 1885 rekommenderades arten till infattning av större blomstergrupper i trädgårdsföreningens plantskolekatalog.

Geranium psilostemon, armenisk näva

Armenisk näva är vildväxande i nordöstra Turkiet. Arten blir mellan 50 och 80 cm hög och blommar i juni-augusti. Blommorna är lilaröda med svart mitt och svarta ådror. Till formen är de grunt skålformade och som fullt utslagna har de en diameter på ungefär 3,5 cm. Kronbladen är nära 2 cm långa och ungefär lika breda och har en rundad kant. Ståndarknapparna är svarta. Blommorna sitter på blomskaft som är två till tre gånger så långa som foderbladen. Efter blomningen bildas en upp till 3,5 cm lång frukt. Bladen är sjuflikiga och glest håriga. Resten av plantan är rätt behårad. De basala bladen är stora, ända upp till 30 cm breda. Bladen minskar successivt i storlek högre upp på plantan. Om hösten får bladen vackra rödgula färger.

Artepitetet *psilostemon* kommer av grekiskans psilos som betyder naken och stemon som betyder ståndare och syftar på att ståndarsträngarna är kala. Ett äldre namn på nävan är *Geranium armenum* och arten hittas ofta under det namnet i trädgårdslitteratur från tidigt 1900-tal. I boken *Perenna växter* från 1918 står att läsa om arten att den "anses vara den vackraste av de högre sorterna för rabatter."

Geranium sanguineum, blodnäva

Blodnävan blir mellan 15 och 30 cm hög och blommar i juni-augusti. Arten har grova, greniga jordstammar och djupt flikade blad. Stjälken är oftast röd med utstående hår och bladen är smalt fem- eller sjuflikade. Bladen på nedre delen av plantan blir mellan 2 och 8 cm breda. Bladverket blir vackert rödfärgat om hösten. Blommorna blir mellan 2,5 och 4 cm i diameter och är intensivt karminröda till färgen. Ståndarknapparna är blåtonade. Typiskt för blodnävan är att blommorna sitter en och en istället för parvis som hos många andra nävor. Blommorna är skålformade och kronbladen är aningen längre än vad de är breda. De är hjärtformade och urnupna i toppen. Frukten pekar uppåt innan fröna släppts.

Blodnävan växer vilt i Turkiet, Kaukasus och Europa, inklusive Sverige. År 1685 fanns arten i odling i Uppsala botaniska trädgård. I den svenska *Handledning i trädgårdsskötsel* från 1869 står att plantorna ”äro ganska täcka till rabatters prydnad.” Blodnäva har funnits att köpa i Sverige i alla fall sedan 1870 när Göteborgs trädgårdsförenings plantskola sålde frö av den. Drygt femtio år senare rekommenderade Axel Holzhausen nävan som ”förplantering framför buskage i soligt, torrt läge” i boken *Perenna växter*. Förutom den rena arten såldes också den vitblommande sorten 'Album'. Den har funnits att köpa åtminstone sedan 1937.

Geranium x magnificum, kungsnäva

Kungsnävan är en hybrid mellan turknäva (*Geranium ibericum*) och kaukasisk näva (*G. platypetalum*). När och var hybriderna uppstod är okänt, men i Botaniska museet i Uppsala finns ett herbarieark av arten från år 1871. Den pressade plantan samlades in i den botaniska trädgården i Genève. Herbariearket hittades av svensken Nils Hylander som gav arten sitt nuvarande namn år 1961. Tidigare såldes kungsnävan ofta felaktigt under namnet *Geranium platypetalum* i svenska plantskolor. År 1864 tog Göteborgs trädgårdsförening in *Geranium platypetalum* i sitt sortiment, men om det rör sig om kungsnävan eller kaukasisk näva är okänt.

Kungsnävan blir mellan 40 och 75 cm hög och har ett tuvbildande växtsätt. Plantorna täcks av glandelhår och långa, rakt utstående hår. Bladen är uppdelade i sju, nio eller elva flikar och flikarna är ofta överlappande. Bladen på nedre delen av plantan är mellan 10 och 20 cm breda. Om hösten får bladverket vackra gula och röda färger. Blomningen äger rum i juni och blommorna är blåviolettera till lavendelblå med mörkare strimmor och ett vitt öga. Blommorna är skålformade och blir mellan 2 och 5 cm i diameter. Kronbladen, som har urnupna spetsar, är aningen längre än vad de är breda. Kungsnävan är steril och får ingen fröavkomma. Ibland utvecklas frukten delvis, men aldrig till mogna fröer. Frukten är då upprätt.

Förutom de ovan beskrivna arterna såldes även till exempel blanknäva (*Geranium nodosum*), brunnäva (*G. phaeum*), ängsnäva (*G. pratense*) och ögonnäva (*G. subcaulescens*) från svenska plantskolor före 1940. Namnsorter av nävor var troligen mycket ovanligt i svensk handel före andra världskriget.

Blodnävan (*G. sanguineum*) har fått sitt namn av att den användes för att läka sår.

Brunnäva (*G. phaeum*) har sålts i svenska plantskolor i alla fall sedan 1890-talet.

Släktet **HELENIUM** tillhör familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna. Heleniumsläktet omfattar drygt fyrtio arter som är vildväxande i olika delar av USA och Mexiko. I svenska trädgårdar är det främst tre arter som odlats:

Helenium autumnale, solbrud

Solbruden, *Helenium autumnale*, växer vild på Nordamerikas prärier. Den rena arten blir upp till 2 meter hög och har kraftiga upprätta, vingade stjälkar. Bladkanten är sågad och bladbasen nedlöpande. Både blomkorgens disk- och kantblommor är ljus gula. Blomningen infaller i juli-september.

Till England kom solbruden 1729. I Sverige har arten sålts åtminstone sedan år 1869. Den rena arten, *Helenium autumnale*, har antagligen aldrig varit särskilt vanlig i odling i Sverige. Trädgårdssolbruden, där solbruden ingår som en av föräldrarna, har varit betydligt vanligare.

Helenium Autumnale-Gruppen, trädgårdssolbrud

Helenium Autumnale-Gruppen består av sorter av solbrud och dess hybrider med andra arter. Trädgårdssolbrudens höjd kan variera från 50 cm till 150 cm beroende på sort. Stjälken är upprätt, men vissa sorter kan behöva bindas upp. Hos många sorter är stjälken vingad. Bladen saknar bladstjälk och bladbasen är nedlöpande. Blomningen infaller mellan juni och oktober beroende på sort. Diskblommorna är gula, bruna eller svarta och sitter samlade i en klotformig samling. Strålblommorna är gula, orange, röda eller bruna, ibland med en teckning eller ådring i någon av de andra färgerna. Strålblommorna är trelobade och hos flera sorter bakåtstrukna, in mot stjälken. För att bli långlivad måste trädgårdssolbruden delas med tre eller fyra års mellanrum.

Förädling i stor skala startade först i början av 1900-talet. I både Tyskland, England, Nederländerna och USA fanns förädlare som tog fram nya sorter. Exempel på sorter som förädlades fram före andra världskriget är 'Wyndley', 'Goldene Jugend' och 'Crimson Beauty'. I Sverige introducerades en mängd sorter från mitten av 1910-talet och framåt,

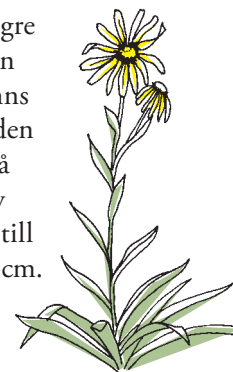
Trädgårdssolbrud 'Riverton Gem' förädlades fram av Pritchards plantskola i USA. Sorten har funnits att köpa i Sverige i alla fall sedan 1919.

de flesta under 1920- och 1930-talet. Sorterna såldes ofta under namnet *Helenium hybridum*.

I trädgårdslitteratur från 1930-talet beskrivs trädgårdssolbruden som en av de mest använda rabattväxterna och 1937 skrev Sven Green i sin bok *Perenna växter* att det fanns en sådan variation av sorter att "var och en kan få, vad han helst vill se."

Helenium hoopesii, gullstake

Gullstaken är hemmahörande i västra USA. Arten har ett upprätt växtsätt och plantan blir mellan 40 och 100 cm hög. Särskilt hos yngre plantor kan stjälken vara hårig. Stjälken är inte vingad och bladbasen är inte, som hos solbruden, nedlöpande. Bladen är grågröna och känns ibland lite förtjockade. De är större än solbrudens och de basala bladen bildar en rosett vid markytan. Bladen minskar i storlek högre upp på stjälken. Blomningen infaller i juli-september. Blomkorgen består av gula till orangegula disk- och strålblommor. Strålblommorna är 1,5 till 3 cm långa och mycket smala. Blomkorgens diameter är oftast över 8 cm. År 1888 fanns gullstake att köpa i Göteborgs trädgårdsförenings plantskola.

Trädgårdssolbruden 'Pumilum Magnificum' blir omkring en meter hög. I svenska plantskolor har sorten funnits åtminstone sedan 1917.

Sorten 'The Bishop' kallas också 'Superbum'. Sorten togs fram 1937.

Trädgårdssolbruden 'Moerheim Beauty' som förädlades fram 1930 av den nederländska plantskolan Moerheim väckte uppmärksamhet när den introducerades eftersom den hade ovanligt röda blommor. Sorten kom i svensk handel i mitten av 1930-talet.

3 *Helianthus*, SOLROSOR

Släktet *HELIANTHUS*, solrosorna, består av cirka sjuttio arter varav de flesta är hemmahörande i Nordamerika. Släktet hör till familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna. I *Svenskt trädgårdslexikon* från 1938 står att läsa om de perenna solrosorna att de "användas till rabatter eller till förplantering framför buskage samt till odling i mängd för blomsteravskärning".

Dunsolros odlad i en koloniträdgård i Lund.

Helianthus mollis, dunsolros

Dunsolrosen är hemmahörande i södra och centrala USA. Den blir mellan 1 och 2 meter hög med grågröna, mjukt håriga blad. Bladen är äggrunda till lansettlika och upp till 15 cm långa. Ibland har de en hjärtlik bladbas. Blomningen infaller i september-oktober och blomkorgarna består av gula diskblommor och ljust svavelgula strålblommor. Arten beskrivs i boken *Perenna växter* från 1937 som mycket dekorativ och odlingsvärd.

Helianthus pauciflorus, höstsolros

Höstsolrosen är vildväxande i östra och centrala Nordamerika, men har sålts i danska plantskolor åtminstone sedan 1868. Arten blir mellan 60 och 180 cm hög och blommar i augusti-september. Höstsolrosen är tålig och robust med mörkgröna, sträva blad. Bladen är lansettlika till smalt äggrunda med tandad kant och korta bladskäft. Bladen i nedre delen av plantan faller ofta av tidigt på säsongen. Blomkorgen blir mellan 5 och 8 cm bred och består av mörkt rödbruna diskblommor och 15 till 25 gula strålblommor. Strålblommorna blir mellan 3 och 4 cm långa. Höstsolrosen hette tidigare *Helianthus rigidus*.

Helianthus x laetiflorus, präriesolros

Präriesolrosen är en hybrid mellan höstsolros (*Helianthus pauciflorus*) och jordärtskocka (*H. tuberosus*). Arten hittas vildväxande på prärien i östra och centrala USA. Präriesolrosen blir upp till 2 meter hög och blommar i augusti-september. Bladen är tunna, mörkt gröna och upp till 30 cm långa. Till formen är de lansettlika till smalt äggrunda och bladkanten är tandad. Bladen minskar successivt i storlek högre upp på stjälken. Bladskäften är korta eller saknas helt. Stjälken är upprätt och hårig, ofta med flera blomkorgar på varje.

Präriesolros 'Miss Mellish' har funnits att köpa i Sverige i alla fall sedan 1925.

Korgarna består av klargula strålblommor och gula diskblommor. Hos den rena arten blir blomkorgarna mellan 6 och 10 cm breda. Arten är robust och sprider sig med utlöpare, ofta så mycket att den blir invasiv. Präriesolros odlades i Oslo botaniska trädgård i slutet av 1800-talet och från år 1897 fanns arten att köpa i danska plantskolor. En av de mest kända sorterna av präriesolros är 'Miss Mellish' från 1893. I Sverige har den sålts i alla fall sedan 1925. Sorten har klargula strålblommor i två rader och en brunsvart disk. Den blir mellan 120 och 150 cm hög.

Helianthus x multiflorus, stor gullsolros

Stor gullsolros är en hybrid mellan den ettåriga solrosen (*H. annuus*) och gullsolros (*H. decapetalus*). När och var hybriden uppstod är oklart, men den odlades i Spanien under sent 1500-tal. I Sverige odlades den av Linné på 1700-talet i Uppsala botaniska trädgård. Hybriderna är bara kända i odling och hittas inte vildväxande. Gullsolrosen blir mellan 120 och 150 cm hög och blommar i augusti-september. Den har ett tvulikt växtsätt och plantorna är greniga. Bladen är mörkgröna, brett ovala och något håriga. Blomkorgarna är omkring 10 cm i diameter med guld-gula strålblommor och gulbruna diskblommor. Arten sätter inget frö. Stor gullsolros odlades i Uppsala botaniska trädgård på 1700-talet.

Under 1800- och 1900-talet introducerades flera sorter av stor gullsolros. Sorterna har ett buskigt växtsätt och är ofta robusta och livskraftiga. Ett arv från solrosen, en av föräldrarna, är att de flesta sorter har ett stort antal strålblommor. Den stora gullsolrosens blomkorgar vänder sig dessutom ofta något mot betraktaren istället för mot himlen. Sorter som såldes i Sverige före 1940 var bland annat 'Meteor', 'Perle' och 'Soleil d' Or'. Den mörkgula, fylldblommiga 'Soleil d' Or' kom i handeln 1889 och har funnits i svenska plantskolor åtminstone sedan 1921. Sorten blir omkring 150 cm hög och blomkorgarna blir strax under 15 cm i diameter. 'Meteor' uppstod under 1800-talet som en mutation på 'Soleil d' Or'. Den blir också omkring 150 cm hög och har enkla, gula, upp till 10 cm breda blomkorgar. Till formen liknar de en enkelblommande dahlia. Sorten har funnits i svensk handel i alla fall sedan 1913.

Fyra andra arter av perenn solros som också sålts i svenska plantskolor före 1940 är:

Helianthus maximilianii, prinssolros. Arten blir upp till 3 meter hög och på stjälken sitter tätt med lansettformade blad. Både disk- och strålblommor är gula. Prinssolros har funnits att köpa i Sverige åtminstone sedan 1863.

Helianthus microcephalus, småblommig solros. Solrosen blir cirka 2 meter hög, är rikt grenig och har små, ljusgula blomkorgar i stor mängd. Arten har funnits i svensk handel i alla fall sedan 1905.

Helianthus nuttallii, nutallsolros. Arten blir upp till 4 meter hög. Diskblommorna är gula medan strålblommorna är orangegula. Växten är uppkallad efter den engelske botanisten och författaren

Nuttall (1786-1859) som reste runt i USA mellan 1811 och 1834 för att samla växter. Nutallsolros har funnits att köpa i svenska plantskolor i alla fall sedan 1920.

Helianthus salicifolius, skobandssolros. Skobandssolrosen blir mellan 2,5 och 3 meter hög och har långa och mycket smala, djupgröna, elegant hängande blad. Bladen sitter tätt arrangerade i kransar runt stjälken. Stjälken är ogrenad och ljusgrön med lila schatteringar. Blomningen infaller först i oktober-november och det gör att vi sällan hinner se arten i blom hos oss. Blomkorgarna sitter i spetsen av stjälkarna och är cirka 5 cm breda med ljusgula strålblommor och bruna diskblommor. Arten har funnits att köpa i svenska plantskolor åtminstone sedan 1863.

I trädgårdslitteratur från första halvan av 1900-talet beskrevs skobandssolrosen som ovanlig och egendomlig och rekommenderades bara för plantering i större parker.

DAGÖGAT tillhör familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna. Inom släktet finns tretton arter som alla är vildväxande i Amerika.

Heliopsis helianthoides, dagöga

Dagögat är en nordamerikansk art som kom till Europa i mitten av 1700-talet. I Nordamerika växer den på prärierna eller i torr skogsmark. Arten är robust, tålig och långlivad och artepitetet *helianthoides* berättar att den är lik solrosorna i Helianthusläktet.

Dagögat blir mellan 90 och 150 cm högt. Stjälkarna är styva och plantorna behöver sällan bindas upp. Bladen är motsatta och upp till 15 cm långa. Till formen är de äggrunda eller avlånga och bladkanten är grovt tandad. Bladen kan emellanåt vara sträva på ovansidan. Blomkorgarna sitter i toppen av stjälkarna och är mellan 4 och 8 cm breda. Både strål- och diskblommor är gula. Blomningen är långvarig och kan sträcka sig från juli till september.

I Danmark har dagögat odlats sedan 1810-talet och från danska plantskolor har arten sålts sedan början av 1860-talet. Svenska plantskolor sålde ett tiotal sorter av dagögat före andra världskriget, så gott som alla introducerade efter 1920. Majoriteten av sorterna såldes under namnet *Heliopsis scabra*. Den förs idag till arten *Heliopsis helianthoides*. Bland sorterna sålda i Sverige före 1940 märks bland annat den halvfyllda, storblommiga 'Zinneaeffora' och den orangegula, halvfyllda 'Patula'.

Dagögat 'Goldgefieder' blir omkring 120 cm hög.

Dagöga inrapporterat till perennuppropet från Närke. Där har det odlats åtminstone sedan tidigt 1940-tal.

Släktet *HEMEROCALLIS* ingår i familjen *Hemerocallidaceae*, dagliljeväxterna, som de gett namn åt. Inom släktet finns omkring femton arter som växer spridda över Ostasien.

I boken *Perenna växter* från 1918 beskrivs dagliljorna som "användbara i alla trädgårdar såväl som rabattväxt som till förplantering framför buskagekanter eller som fristående i små grupper å gräsplanerna eller till sist som kantväxt vid vattensamlingar. För det sistnämnda bruket äro de isynnerhet mycket lämpliga." I trädgårdsartiklar från början av 1900-talet rekommenderas dagliljorna också ofta som snittblommor.

Några av de vanligaste dagliljorna i svensk handel var:

Hemerocallis dumortieri, tuvdaglilja

Tuvdagliljan är vildväxande i Japan och nordöstra Asien. Arten nådde Europa 1832 när den tyske läkaren Philipp Franz von Siebold sände plantor till den botaniska trädgården i Gent. Två år senare beskrevs arten vetenskapligt. I Sverige har tuvdagliljan funnits att köpa i alla fall sedan 1863.

Tuvdagliljan blir omkring 50 cm hög och blommar i juni-juli. Bladen är cirka 35 cm långa och 2,5 cm breda. Blomstjälken är ogrenad, ganska tunn och ofta kortare eller bara aningen högre än bladverket. Den är inte helt upprätt utan böjer sig lätt mot marken. Blomstjälkarna finns oftast inte i centrum av plantan utan i utkanten av bladverket.

Blommorna sitter tätt samlade, två till fyra stycken, i blomställningen. Blommorna har mycket korta blomskaft som döljs av blommornas stödblåd. Det nedersta stödblådet är nära 5 cm långt och väl synligt. Tuvdagliljans knopp har tjocka brunröda stråk som syns på kalkbladens utsida när blomman är utslagen. Insidan av blomman är klart orange-gul. Som utslagen böjs spetsen av blommans kalkblad inte utåt och det gör att blomman ser mindre utslagen ut än till exempel den gula dagliljans. Tuvdagliljans rötter är oftast uppsvällda och lite köttiga – i en del litteratur beskrivs de som uppseendeväckande uppsvällda!

De inre kalkbladen har vågig kant hos brunröd daglilja (*H. fulva*).

Hemerocallis fulva, brunröd daglilja

Den brunröda dagliljan har kulturursprung och kommer från Kina där den odlats under lång tid. Arten har ett kraftigt växtsätt med ett tydligt tvådelat bladverk. Bladen kan bli upp till 120 cm långa och böjer sig graciöst mot marken. Blomstjälkarna är styvt uppräta och höjer sig över bladverket. Blomningen infaller i juli-augusti och på varje stjälk sitter mellan sex och tolv doftlösa blommor. I enstaka fall kan det förekomma upp till tjugo blommor per stjälk. Blommorna är matt orangeröda och artepitetet *fulva* betyder just rödgul. Kalkbladen är utbredda med bakåtböjda spetsar och de tre inre kalkbladen har vågiga kanter. Arten är steril och sätter aldrig, eller i varje fall mycket sällan, frö. Rötterna är oftast uppsvällda i ändarna.

I Europa har den brunröda dagliljan odlats sedan 1500-talet och i Sverige har den funnits i odling i alla fall sedan 1600-talet. Arten finns med i den katalog som Olof Rudbeck gjorde över växterna i Uppsala botaniska trädgård år 1685. Arten är långlivad och tålig och kan hittas även i trädgårdar som inte sköts om på länge. Då har plantorna oftast slutat blomma, men om ogräset rensas bort och de får gödning kan en ny blomning fås inom några säsonger.

Hemerocallis fulva 'Flore Pleno'. Den här har växt i en stor bondträdgård utanför Trelleborg, troligen sedan 1910-talet.

HEMEROCALLIS FULVA 'FLORE PLENO':

Bara ett fåtal sorter av brunröd daglilja har introducerats i handeln. *Hemerocallis fulva* 'Flore Pleno' liknar den vanliga brunröda dagliljan, men har dubbla blommor. Det är okänt hur gammal sorten är, men den fanns i odling i Japan 1712. Kring 1860 introducerades den i Storbritannien och i svenska plantskolor har den funnits att köpa i alla fall sedan 1871. I *Perenna växter* från 1937 kan man emellertid läsa att sorten är

ovanlig i svenska trädgårdar. Förutom den dubbla 'Flore Pleno' har även sålts en dubbelblommig sort med vita, långsgående strimmor på bladen. Sorten heter 'Kwanso Variegata' och den har också sålts i Sverige åtminstone sedan 1871. Båda sorterna förökas med delningar. Eftersom blomman är dubbel har pistillen omvandlats till kalkblad och kan inte sätta frö.

Brunröd daglilja odlad på ett säteri i Närke. Dagliljan går att spåra tillbaka till 1935, men är troligen äldre än så.

I *Perenna växter* från 1918 beskrivs gul daglilja som "en av de vanligast förekommande [dagliljorna]."

Hemerocallis lilioasphodelus, gul daglilja

Den gula dagliljan är vildväxande i östra Asien, men kom tidigt till Europa. Första gången arten nämndes i europisk litteratur var 1571 när fransmännen Pena och d'Obel gav ut *Stirpium Adversaria Nova*. I Sverige fanns arten i odling i Uppsala botaniska trädgård 1685.

Arten blir mellan 50 och 100 cm hög och har klargula, nästan glänsande blommor. Blomstjälken höjer sig över bladverket och grenar sig högt upp. Blomningen infaller i juni och varje blomstjälken bär mellan sex och tolv blommor. Blomman doftar gott och många menar att den doftar citrus. Knoppen har en svartlila fläck i spetsen och när blomman slagit ut kan den ses på utsidan av de spetsiga kalkbladen. Trots att släktnamnet *Hemerocallis* översatt betyder "vacker en dag" är blomman ofta fin i två dagar. Vanligtvis slår den ut på eftermiddagen den första dagen och vissnar först på förmiddagen av dag två. Fröna som bildas längre fram på sommaren är äggrunda och svartglänsande. Den gula

dagliljans blad är ungefär 1,5 cm breda och upp till 65 cm långa. En stor andel av plantornas rötter är uppsvällda.

I trädgårdslitteratur från första halvan av 1900-talet beskrivs ofta den gula dagliljan som mycket vanlig i svenska trädgårdar. Arten är långlivad och klarar sig länge utan skötsel, men slutar då att blomma.

Den gula dagliljan hette länge *Hemerocallis flava*. Artepitetet *flava* betyder guldgul och berättade om färgen på blomman. Idag är det korrekta artepitetet *lilioasphodelus*, ett namn den fått eftersom den ansågs lik släktena *Lilium* (liljor) och *Asphodelus* som är en växt med knöliga, ätbara rötter.

Hemerocallis minor, liten daglilja

Liten daglilja är vildväxande i nordöstra Asien och fördes till Europa på 1700-talet. Sitt vetenskapliga namn fick arten av botanisten Philip Miller år 1768. Artepitetet *minor* betyder mindre och dagliljan blir inte mer än 30 till 40 cm hög.

I äldre svensk trädgårdslitteratur kallas liten daglilja ibland för *Hemerocallis pumila* som kan översättas med "liten daglilja". Andra gamla namn på dagliljan är *Hemerocallis graminea* eller *H. graminifolia*. *Graminifolia* betyder gräsbladig och namnet kommer av dagliljans smala blad. Bladen är ungefär hälften så breda som hos den gula dagliljan, *Hemerocallis lilioasphodelus*. Liten daglilja liknar gul daglilja men är mindre. Blommorna är den enda del av växten som är lika stor som hos den gula dagliljan. Blomningen infaller i juni och blomman är ljusgul med brunröda stråk på utsidan av kalkbladen. Blomstjälken är upp till 60 cm hög och på varje stjälken sitter mellan två och fem blommor. Blomman doftar gott, men doften är svagare än hos den gula dagliljan. Bladen är upp till 45 cm långa och böjer sig bågformigt mot marken. Fröna är små och blir bara 0,3 centimeter långa. Plantornas rötter är oftast slanka och inte uppsvällda som hos den gula dagliljan.

Arten har funnits att köpa i svenska plantskolor åtminstone sedan början av 1860-talet.

Hemerocallis Hybrida-Gruppen, hybriddaglilja

Förädlingen av dagliljor startade först på 1890-talet och i takt med att nya arter nådde Europa och USA användes dessa i korsningsarbetet. Idag utgör *Hemerocallis* Hybrida-Gruppen ett hybridkomplex med

bland annat branddaglilja, tuvdaglilja, gul daglilja, orangegul daglilja och doftdaglilja. Hybriddagliljorna utgör ett mycket blandat hybridkomplex och dagliljorna kan se väldigt olika ut. Plantornas höjd kan variera från 40 cm till 1 meter och blommor finns i en färgskala från kräm vitt, rosa och persikorosa till mörkrött, nästan svart. De flesta sorter blommar i juli-augusti.

En av de tidigaste förädlarna av hybriddagliljor var engelsmannen George Yeld (1843-1938) som bland annat introducerade sorten 'Apricot' 1892, den första sort som fick sitt sortnamn registrerat. Den har sålts i Sverige åtminstone sedan 1920-talet. En annan känd förädlare var Amos Perry (1871-1953), engelsman även han. Det sägs att han tog fram ett hundratal egna sorter av daglilja! År 1934 hade omkring 150 sorter förädlats fram, främst av engelska och amerikanska förädlare. År 2000 hade antalet ökat till drygt 50.000! Syftet med förädlingen var bland annat att få fram sorter med större blommor, klarare blomfärger och sorter med fler blommor per stjälk.

Hybriddagliljorna blev allt populärare i takt med att förädlingen tog fart och i Sverige introducerades många sorter under 1920- och 1930-talet. I planteringsförslag för funkisträdgårdar hittas ofta hybriddagliljor inritade, till exempel sorterna 'Margaret Perry', 'Sovereign' och 'Queen of May'.

ÄLDRE SORTER AV HYBRIDDAGLILJA:

Bland de sorter av hybriddaglilja som såldes i Sverige före 1940 fanns till exempel:

- **Lady Hesketh:** blekt gula blommor och ett något gråaktigt bladverk. Sorten introducerades 1924 och har funnits i svensk handel i alla fall sedan 1939.
- **Queen of May:** gulorange, doftande blommor och kraftigväxande bladverk. Sorten har sålts i Sverige åtminstone sedan 1928.
- **Sir Michael Foster:** stora klargula blommor som doftar sött. Bladverket grönt som tonar i blått. Sorten har funnits att köpa i Sverige i alla fall sedan 1934.
- **Sovereign:** ljus orangegula blommor och ljusgrönt bladverk. Sorten fanns i handeln i Storbritannien 1906 och har sålts i Sverige åtminstone sedan 1935.

FUNKIORNA tillhör familjen *Hostaceae*, hostaväxterna. Inom släktet finns mellan fyrtio och femtio arter som alla är vildväxande i Asien. De flesta av arterna är hemmahörande i Japan, men några härstammar från Kina och Korea.

Till Europa kom de första funkiorna på 1780-talet. Klockfunkia, *Hosta ventricosa*, och doftfunkia, *H. plantaginea*, var de första två arterna som fördes hit. Sedan dröjde det fram till 1830 innan fler arter introducerades, men då kom en hel våg.

Släktet fick sitt namn efter Nicolaus Host (1761-1834) som var botanist och livläkare vid det österrikiska hovet. Han var den förste som beskrev funkian vetenskapligt och för att ära honom fick han släktet uppkallat efter sig. Senare kom det att kallas *Funkia*, men 1905 bestämdes det att *Hosta* var det korrekta namnet.

Förädlingen av funkior tog fart först i mitten av 1900-talet, men redan tidigt togs hybrider och naturliga mutationer till vara och förökades. Många av dagens sorter kan inte föras till någon vildväxande art och släktet är svåröverskådligt med många hybrider, många sorter och stor variation inom arterna.

Några av de arter som odlades i Sverige före 1940 var:

Blomsterfunkia (*H. fortunei*) har hjärtlika, rundade blad.

Hosta fortunei, blomsterfunkia

Blomsterfunkian har kulturursprung och har aldrig hittats vildväxande. Den anses inte vara någon egentlig botanisk art utan snarare en grupp liknande sorter och varieteter. Förmodligen är den resultatet av korsningsarbete i Japan och Europa. Arten har fått sitt vetenskapliga namn efter den skotske växtsamlaren Robert Fortune (1812-1880). Fortune är kanske mest känd för att ha smugglat tebuskar från Kina till Indien 1848 och på så sätt lagt grunden för den indiska teindustrin, men Fortune reste upprepade gånger till Kina och Japan för att leta växter, bland annat på uppdrag av engelska the Royal Horticultural Society. En av de växter som han sände hem var blomsterfunkian som nådde Storbritannien 1876.

Blomsterfunkian har grågröna, hjärtformade blad med sju till tio stycken tydligt markerade bladnerv. Bladkanten är rak, inte vågig, och bladstjälken är tydligt vingad på övre delen. Hos vissa kloner är bladen klargula om våren, men blir gröna senare på säsongen. Blomningen infaller i juni-augusti och blomman är ljusviolett med blåtonad ståndarknapp. Blomstjälken är lika hög som bladverket eller sträcker sig över det och blommorna sitter tätt. Plantorna är tuvbildande och blir omkring 50 cm höga.

Blomsterfunkian har funnits att köpa i svenska plantskolor åtminstone sedan 1894. Ibland har den sålts under namnet *Hosta elata*.

Hosta lancifolia, höstfunkia

Höstfunkian är vildväxande i Japan. Arten har glänsande, lansettformade blad som kan bli nära 20 cm långa och mellan 5 och 10 cm breda. Bladen är klargröna med en upp till 30 cm lång, vingad bladstjälk. Bladstjälken är ofta lilafleckig. Bladen har fem eller sex par sidonerv och bladundersidan är lite blekare än ovansidan. Bladkanten är rak utan vågor och bladspetsen lång. Blomstjälken blir upp till 45 cm hög och sträcker sig över bladverket. Blommorna är trattformade och ljuslila med blålila ståndarsträngar. Blomningen äger rum i juli-september och det kan sitta upp till trettio blommor per blomstjälk.

Levande plantor av höstfunkia fördes till Europa första gången 1829 av den tyske läkaren och naturforskaren Philipp Franz von Siebold (1796-1866). Det äldsta svenska herbariearket av höstfunkia är från 1852. I svenska plantskolor har arten sålts åtminstone sedan början av 1860-talet.

Arten såldes ofta under namnet *Funkia japonica*. Höstfunktian växer i täta tuvor och var en omtyckt infattningsväxt som ofta användes runt till exempel fontäner, rabatter och statyer.

Höstfunktian beskrevs som vanlig i svenska trädgårdar i Nils Hylanders artikel om funkior från 1954. Särskilt vanlig var den som kantväxt.

Hosta sieboldiana, daggfunktia

Daggfunktian är hemmahörande i Japan. Arten har stora, buckliga, hjärtformade blad och plantorna blir mellan 60 och 90 cm höga. Bladen är enfärgat gröna med blådagig yta. De kan bli upp till 35 cm långa och nästan lika breda på det bredaste stället. Bladen har tolv till fjorton par sidonerver och bladstjälken kan bli drygt 70 centimeter lång. Bladstjälken är ovingad. Blommorna är vita till svagt gråblå med ljusgula ståndarknappar. Blomstjälken är mellan 50 och 70 cm hög och höjer sig inte över bladverket. Blomningen äger rum i juli-augusti.

Hosta sieboldiana är uppkallad efter Phillip Franz von Siebold, samme man som förde höstfunktian till Europa. Han arbetade som läkare för det nederländska Ostindiska kompaniet och sändes till Japan 1826. Utländska medborgare hade mycket begränsad rörelsefrihet, men när det upptäcktes att von Siebold var ögonspecialist och kunde utföra starroperationer fick han lov att röra sig friare och kunde bland annat samla växter. År 1828 uppdagades det att han skaffat fram kartor över landet som han planerade att föra ut ur landet och von Siebold blev kastad i fängelse som spion. Efter ett år utvisades han ur landet, men fick tillåtelse att ta med sig frön och plantor när han for. Daggfunktian

Gamla, ogiltiga namn på daggfunktian (*H. sieboldiana*) är till exempel *Funkia sieboldi* och *Funkia glauca*.

var en av de arter som von Siebold fick med sig tillbaka till Europa och den namngavs senare efter honom. Själv gav han den artepitetet *glauca* som betyder blågrön. I Danmark fanns daggfunkian i odling i det danska Haveselskabets trädgård år 1842 och arten har sålts i danska plantskolor i alla fall sedan 1861. I Sverige sålde Experimentalfältets plantskola arten från 1884 och framåt.

Hosta undulata, brokfunkia

Brokfunkian är från Japan, men har aldrig hittats vildväxande någonstans utan tros ha kulturursprung. Artepitetet *undulata* betyder vågig eller krusig och syftar på artens vågiga bladkanter. Bladen är vita eller gulvita med en oregelbundet grågrön kant. Bladen har sex eller sju par sidonerver och bladspetsen är ofta vriden. Bladovansidan är matt medan undersidan är glansig. Bladen blir som mest omkring 15 cm långa och 6 cm breda på det bredaste stället. Bladstjälkarna är vingade och bladverket blir upp till 40 cm högt. Ibland är bladstjälkarna svagt fläckade längst ner mot marken. Blomstjälkarna blir upp till 1 meter höga och höjer sig över bladverket. Blommorna är matt blålila med lila ståndarknappar och det kan sitta upp till tio blommor per blomstängel. Blomningen infaller i juli-september. Plantorna är sterila och utvecklar inga frön.

Till Europa kom brokfunkian 1829 och fyra år senare beskrevs den vetenskapligt av C. F. Otto och Albert Dietrich vid den botaniska trädgården i Berlin. I Danmark har brokfunkian funnits att köpa från plantskolor i alla fall sedan 1899. Göteborgs trädgårdsförenings plantskola tog in *Hosta undulata* i sitt sortiment år 1871. Precis som höstfunkian var brokfunkian en art som ofta användes för infattningar kring rabatter, statyer och dammar. Sven Green rekommenderade arten som en utmärkt infattningsväxt i sin bok *Perenna växter* från 1937.

Sorten 'Univittata' liknar den rena arten, men bladen är större och kraftigare. Den gröna kanten är bredare vilket gör det vita fältet i mitten av bladet ganska smalt. Sorten är gammal i odling och har hittats i Philipp Franz von Siebolds samlingar.

Brokfunkia (*H. undulata*) beskrevs som en utmärkt infattningsväxt i *Perenna växter* från 1937.

Funkior var omtyckta infattningsväxter och Axel Holzhausen förklarade i sin bok *Perenna växter* från 1918 att de användes "huvudsakligen till infattningar omkring större grupper och särskilt omkring vattenbassänger och springbrunnar." Foto: Karl Johansson-Björk, Bohusläns museums bildarkiv. Fotot taget vid Ramsvik, Gullmarsberg år 1930.

Inula, KRISLOR

KRISLORNA tillhör familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna.

Släktet *Inula* består av ungefär nittio arter, vildväxande i Eurasien och Afrika.

Inula ensifolia, svärdkrissla

Svärdkrisslan är hemmahörande i östra Europa och Kaukasus. I Sverige finns den vildväxande på norra Gotland. Arten blir mellan 20 och 40 cm hög och har tunna, bladrika stjälkar. Bladen är styva och lansettformade. De blir upp till 9 cm långa, men bara 2 till 10 mm breda. Bladen är kala på ovan- och undersidan, men kanten kan vara fint hårig. Bladen har tre till sju parallella nerver, inklusive en väl synlig mittnerv. Blomningen äger rum i juli-september och blomkorgarna har gula strålblommor och orangegula diskblommor. Korgarna sitter ensamma i spetsen på stjälkarna och blir cirka 4 cm i diameter. När plantorna blir äldre kommer fler skott från rötterna och det gör att de så småningom liknar runda, täta små buskar.

Svärdkrisslan fanns i odling i Danmark i slutet av 1700-talet och på 1820-talet odlades den i Norge. I svenska plantskolor har den funnits att köpa i alla fall sedan 1897 när Göteborgs Trädgårdsförening tog in den i sitt sortiment. I priskuranter från början av 1900-talet rekommenderades arten ofta som lämplig för stenpartier.

Inula helenium, ålandsrot

Ålandsroten växer vild i ett område som sträcker sig från sydöstra Europa och Kaukasien till Ryssland och vidare till Iran och Kashmir. I Sverige finns den förvildad eller kvarstående på ödetomter och gårdar. Arten är högvuxen och kraftig. Plantorna blir mellan 80 och 200 cm höga med en trind, fint hårig stjälk. Stjälken är grön eller lilatonad. De basala bladen är stora och blir mellan 40 och 80 cm långa och 10 till 25 cm breda. Bladkanten är tandad och bladen är kala på ovasidan. Undersidan av bladen är grått, ibland vitt, filthåriga. Bladen i nedre delen av plantan har långa bladskäft. Stjälkbladen är däremot

stjälkomfattande med en hjärtlik bas. Blomningen startar i juli-augusti och både strål- och diskblommorna är mörkt gula. Strålblommorna blir mellan 3 och 4 cm långa. Blomkorgarna vissnar ganska fort, men eftersom det finns många korgar på varje planta sträcker sig blomningen över flera veckor.

Ålandsroten användes som medicinalväxt redan i antikens Grekland. I skandinavisk litteratur finns arten omnämnd sedan medeltiden. Den beskrivs i dansken Hendrik Harpesträngs örtaböcker från 1300-talet och i Arvid Månssons örtabok, utgiven i Malmö 1628, rekommenderas avkok på plantans rötter som en styrkande och läkande dryck.

I svenska plantskolor har arten sålts åtminstone sedan 1864. I priskuranterna beskrevs den ofta som en solrosliknande växt och i planteringsförslag från början av 1910-talet står att den kan odlas som fristående exemplar i gräsmattor. I boken *Perenna växter* från 1918 förklaras också att den kan planteras ”som fyllnadsgods i större parker”.

Förutom de beskrivna arterna hittas också krissla (*I. salicina*), parkkrissla (*I. royleana*) och praktkrissla (*I. orientalis*) i svenska priskuranter utgivna före 1940. Krisslan och parkkrisslan har sålts åtminstone sedan 1864 respektive 1898 medan praktkrisslan funnits att köpa i alla fall sedan 1897.

Svärdkrissla (*I. ensifolia*). Artepitetet *ensifolia* betyder ”med svärdlika blad”.

Ålandsrot (*I. helenium*) har smala strålblommor. Plantorna blir mellan 80 och 200 cm höga.

IRISARNA hör till familjen *Iridaceae*, irisväxerna. Släktet *Iris* innehåller omkring trehundra olika arter som alla är vildväxande på norra halvklotet. Irisar är långlivade och kan hittas vid gamla torp och gårdar, men utan skötsel slutar de oftast att blomma. Irisarna delas in i skäggbärande och skäggrifra arter.

Iris aphylla, skomakariris

Skomakaririsen är vildväxande i Central- och Östeuropa samt i Kaukasus. Arten har en tjock, krypande jordstam och blir mellan 15 och 40 cm hög. Bladen blir som mest 2 cm breda. De yttre bladen är böjda medan de inre är upprätta. Arterbetet *aphylla* betyder ”utan blad” och skomakaririsen är en av få irisar som tappar bladen vintertid. Bladverket är grönt fram till hösten då det vissnar ner och försvinner för att sedan komma på nytt nästa vår. Typiskt för skomakaririsen är också att blomstjälken grenar sig nedanför mitten, oftast redan nere vid basen. Hos de flesta andra lågväxande irisar grenar sig blomstjälken ovan mitten. På skomakaririsens stjälkar sitter mellan en och fem blommor. Blommorna är mörklila till lilablå med ett vitt skäggband på de nedre kalkbladen. Ibland har skägget gula spetsar. Både blommans övre och nedre kalkblad blir mellan 4 och 6,5 cm långa. Blommans diameter varierar mellan cirka 6 och 8 cm. Blomningen äger rum i maj-juni, men det är inte ovanligt med en ny blomning under hösten.

Skomakaririsen fanns i odling i Sverige redan på 1600-talet, men arten hittas sällan i svenska plantskolekataloger tryckta före 1940. I Danmark har arten funnits att köpa åtminstone sedan tidigt 1860-tal. I äldre litteratur kan skomakaririsen hittas under namn som *Iris biflora*, *Iris benacensis* eller *Iris nudicaulis*. Gamla svenska namn är påskiris och stäppiris.

Iris germanica, tyskiris och *Iris Germanica-Gruppen*, trädgårdsiris

Arterbetet *germanica* betyder ”från Tyskland”, men tyskirisen kommer ursprungligen från östra Medelhavsområdet. Tyskirisen är känd i Europa sedan mer än tusen år tillbaka och odlades bland annat vid klostret i

Trädgårdsirisen (*I. Germanica*-Gruppen cv) på fotot växer i Kvidinge i Skåne. Irisen går att spåra tillbaka till 1920-talet.

St Gallen i Schweiz på 800-talet. I England är arten känd tillbaka till år 995. I nordisk litteratur finns tyskirisen omnämnd sedan 1300-talet.

Tyskirisen blir mellan 50 och 100 cm hög och har en tjock, krypande jordstam som ligger i jordytan. Stjälken är upprätt och trind och förgrenar sig en eller två gånger i övre delen. Bladen är grågröna, upprätta och nästan raka till formen. De blir cirka 5 cm breda. Blommorna är blåvioletta med brunviolett ådring och på de nedre kalkbladen sitter ett gult skäggband. Blommorna doftar gott. Efter blomningen bildas en 4 till 5 cm lång, trekantig kapsel. Sorten 'Florentina', som har vita, väldoftande blommor med en svagt blå skiftning, är mycket gammal i odling. På svenska heter den violrotsiris och den torkade roten, som doftar viol, kallas violrot. Roten har använts sedan antiken och framåt som medicinalväxt och för framställning av kosmetika. Sorten fanns i odling i Uppsala botaniska trädgård 1685.

Tyskirisen är en av arterna som använts mycket i förädling av trädgårdsiris, *Iris Germanica*-Gruppen. Förädlingen av trädgårdsiris tog fart under tidigt 1800-tal och idag är trädgårdsiris ett hybridkomplex där bland annat tyskiris, silveriris och skäggiris korsats in. Fransmannen de Bure, verksam från 1820-talet, var den förste att namnge en sort och sprida den kommersiellt. Drygt tjugo år senare kunde hans landsman Nicolas Lemón presentera över hundra namnsorter i sin katalog över växter som fanns att köpa i hans plantskola. Förädlare runt om i Europa och USA började intressera sig för trädgårdsirisen och med tiden förädlades det fram mängder av sorter. Ända in på 1870-talet var systematisk förädling ovanlig och förädlarna lät slumpen och insekterna sköta pollineringen. Fram till år 1900 var de flesta irisar lila, vita eller gula eller en blandning av dessa färger. Ett mål med förädlingen var därför att få fram fler nyanser. Idag finns trädgårdsiris i alla nyanser från vitt till mörkt purpurrött. Rent röda nyanser saknas fortfarande. Ett annat mål med förädlingen var att få klarare färger på blommorna. Sorter framtagna före tidigt 1900-tal hade ofta en gråaktig färgton. Förädlarna ville också ha större blommor och dagens sorter kan ha upp till dubbelt så stora blommor som i slutet av 1800-talet. Antalet blommor per stjälk har också ökat. Även blommans form har förändrats. Kalkbladen har blivit tjockare för att stå emot regn och blåst och de nedre kalkbladen har blivit mer horisontella eftersom blommorna anses se stadigare och mer robust ut. De övre kalkbladen har blivit allt större, men också mer sammanhållna och spretar inte lika mycket utåt som på äldre sorter.

Trädgårdsirisen var mycket omtyckt och svenska plantskolor introducerade hundratals sorter före andra världskriget. Redan i katalogerna från 1860-talet finns massor av namnsorter och i *Handledning i trädgårds-skötsel* från 1869 står att läsa om trädgårdsirisen att ”häraf gifves en stor mängd varieteter och hybrider.” Sjuttio år senare, 1939, berättas i en artikel att det finns svenska plantskolor som har 96 sorter i sitt sortiment för kunderna att välja bland! Omsättningen var snabb och många sorter fanns bara att köpa i ett fåtal år. Idag är många gamla sorter försvunna.

***Iris graminea*, gräsiris**

Gräsirisen är vildväxande i södra och östra Europa samt Kaukasus. Artepitetet *graminea* betyder ”gräslig” och arten bildar täta ruggar av smala, gräslignande blad. Bladen blir upp till 60 cm höga, men bara

Gräsirisen (*I. graminea*) har blommor som doftar plommon. Blommorna saknar skäggbland.

5 till 15 mm breda. Blomstängeln är platt och blir som mest 20 cm hög. Det betyder att blommorna inte höjer sig över bladverket utan sitter gömda nere bland bladen. Blommorna är ljuslila med ljusare skiftningar och rödlila ådring. De är relativt små och slår ut i maj-juni. Blommorna luktar gott av mogna plommon och Sven Green konstaterade 1937 i boken *Perenna växter* att ”Det är ej blommans skönhet, som fångslar, utan dess härliga doft.” Varje blomstjälk bär en eller två blommor. Blomningen avtar med åldern och plantorna kan behöva delas med fyra till fem års mellanrum.

I Danmark kan gräsirisen ha odlats redan under 1600-talet, men beskrivningarna är vaga och det kan röra sig om en annan art. I Sverige finns arten omnämnd i Nils Liljas *Flora öfver Sveriges odlade vaxter* från 1839. I svensk handel har irisen funnits åtminstone sedan 1862. Gräsirisen planterades ofta i rabatter, men odlades också som infattningsväxt. År 1918 rekommenderades gräsirisen som ”En förträfflig och effektiv kantväxt omkring dammar och springbrunnar” i boken *Perenna växter*.

Iris Intermedia-Gruppen, pingstiris

Pingstiris är hybrider mellan trädgårdsiris, *Iris Germanica*-Gruppen, och småiris, *Iris Pumila*-Gruppen. Artepitetet *intermedia* betyder mellanstående på latin och pingstirisens blomning infaller just mellan trädgårdsirisens och småirisens. Pingstirisen blir mellan 50 och 70 cm hög. Blomningen är ofta riklig, men blommorna är för det mesta lite mindre än trädgårdsirisens. Pingstirisen har skäggband på de nedre kalkbladen, precis som småirisen och trädgårdsirisen. Många sorter har doftande blommor.

En som tidigt förädlade pingstiris var den engelske konstnären och senare plantskoleägaren William Caparne. År 1900 började han exportera egna sorter till Nordamerika. Sju år senare sålde han planter till den tyska firman Goos & Koenemann som startade egen förädling och blev mycket framgångsrika. Firmans sorter kom att säljas av många svenska plantskolor och känns igen i priskuranterna eftersom de flesta döptes efter figurer i den nordiska mytologin och i Rhensagorna, till exempel 'Valhalla' och 'Halfdan'. Sorterna var populära i Sverige och hittas i priskuranter från mitten av 1910-talet och framåt. Idag kommer de flesta nya sorter från USA, Storbritannien och Australien. Förädling har bland annat gjort att blomman fått klarare, starkare färger och att det nu finns fler blommor per stjälek än tidigare.

Iris orientalis, gullbandsiris

Artepitetet *orientalis* betyder "östlig" eller "från Orienten" och gullbandsirisen kommer ursprungligen från Turkiet och nordöstra Grekland. Ett äldre namn på arten är *Iris ochroleuca*. *Ochroleuca* betyder gulvit och namnet syftar på blommans utseende. I juni-juli blommar gullbandsirisen med stora, vita till mattgula blommor. Blomman saknar skäggband, men typiskt för gullbandsirisen är att de nedre kalkbladen har en stor gul fläck i mitten. Blomstjälken har en eller två sidställda blomställningar som vardera har två eller tre blommor. Stjälken är stadig och upp till 125 cm hög. Bladen är mörkt gröna och styvt upprätta. De blir upp till 2 cm breda. Gullbandsirisen sprider sig långsamt.

I Sverige har gullbandsirisen funnits att köpa åtminstone sedan 1910.

Gullbandsiris (*I. orientalis*) känns lätt igen på den gula fläcken på de nedre kalkbladen.

Silveriris (*I. pallida*). Ett gammalt namn på arten är *Iris odoratissima*.

Iris pallida, silveriris

Silveririsen är vildväxande i ett område som sträcker sig från nordöstra Italien till Kroatien. Arten har odlats länge i europeiska trädgårdar; i England fanns arten troligen i odling på 1500-talet. I Danmark odlades irisen på 1810-talet, men första skriftliga belägget för att arten såldes av danska plantskolor är från år 1898. I Sverige har den funnits att köpa i alla fall sedan 1893.

Silveririsen blir omkring 1 meter hög med grågröna blad och doftande blommor. Jordstammen ligger i jordytan och doftar gott av viol när den torkats. Blomstjälken är upprätt och grenar sig först i den övre delen. Förgreningarna är få och blomskaften är så korta att blommorna ofta ser ut att fästa direkt vid blomstjälken. På stjälken sitter mellan tre och åtta stycken blommor. Blommorna är relativt stora och doftar gott. Till färgen är de blekt lavendelblå med gula skäggband. De nedre kalkbladen är ofta någon nyans mörkare än de övre. Typiskt för silveririsen är det silvervita, papperstunna högbladet som omsluter knopparna – det är från dem arten fått sitt svenska namn.

Iris pumila, dvärgiris

Artepitetet *pumila* kommer av medeltidslatinets *pumili* som betyder dvärg och berättar att det rör sig om en lågväxande iris. Plantorna blir bara mellan 10 och 15 cm höga och har en tjock, krypande jordstam som ligger i markytan. Bladen är grågröna och har ofta lite böjda bladspetsar till skillnad från trädgårdsirisen som har raka. De väldoftande blommorna är blåviolettera, purpurroda eller gula och sitter ensamma på den upprätta stjälken. Blommornas nedre kalkblad är ofta kortare än de övre. De nedre kalkbladen har en tjock skägglilik som är gul eller blåaktig. Blomstjälkarna är oftast något högre än bladverket och blomman sträcker sig en aning över det. Efter blomningen bildas en 5 cm lång, äggformig kapsel.

Dvärgirisen är vildväxande i både Mindre Asien, Kaukasus, Sibirien och sydöstra och centrala Europa. Det stora utbredningsområdet gör att det finns en del variation inom arten. Dvärgirisen var tidigt en populär trädgårdsväxt. I England odlades den av trädgårdsmästare John Gerard i slutet av 1500-talet. Han hade både gul-, lila-, purpur- och vitblommade dvärgiris i sina odlingar. I Danmark är dvärgirisen känd tillbaka till 1640-talet. Arten var en omtyckt kantväxt och svensken J. F. Holm rekommenderade dvärgirisen som en fin infattningsväxt i sin *Handledning i trädgårdsskötsel* från 1869. År 1918 beskrev Axel Holzhausen arten som ”präktiga infattningsväxter utmed rabatter, omkring större rosgrupper osv.” I svenska plantskolor har dvärgirisen sålts i alla fall sedan 1860-talet.

Dvärgirisen har använts i förädling och ingår till exempel i hybridkomplexen *Iris Pumila*-Gruppen, småiris, och *Iris Intermedia*-Gruppen, pingstiris.

I *Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer* från 1831 beskrivs dvärgirisen ”Denna art är tidigast och har helt låga stänglar, som likväl prydas af en stor, i toppen ensamt sittande blomma”. På fotot syns sorten ’Excelsa’ som sålts i Sverige i alla fall sedan 1920-talet.

Rabattiris (*I. Sibirica*-Gruppen cv) i Vitemölle på Österlen.

Iris sibirica, strandiris och *Iris Sibirica*-Gruppen, rabattiris

Artepitetet *sibirica* betyder översatt ”från Sibirien” och strandirisen växer vild i ett område som sträcker sig från centrala och östra Europa till Sibirien och Kaukasus. Till skillnad från till exempel trädgårdsirisen har strandirisen inget skäggband. De övre kalkbladen är blå med vita markeringar medan de nedre kalkbladen är blå med vit bas och en gul stripa i svalget. De övre kalkbladen är stramt upprätta. Blomman är smal och de nedre kalkbladen blir bara omkring 2 cm på det bredaste stället. Blomningen äger rum i maj-juni och blomstjälkarna blir upp till 120 cm höga. Stjälkarna bär två till fem blommor var och blommorna höjer sig vackert över bladverket. Blommorna är doftlösa. Efter blomningen bildas en kapsel som är 3 till 4 cm lång och trubbigt trekantig. Stjälken är ihålig och svagt tillplattad. Bladen är gröna och smala. Som mest blir de 80 cm långa, men de blir bara omkring 1 centimeter breda. Bladnerverna är lite upphöjda och kan kännas med fingrarna. Bladen är vackert bågböjda och bildar snabbt stora ruggar om den trivs. Bladen vissnar ner om hösten. Jordstammen är smal, krypande och täckt av fibrösa rötter.

Strandirisen har odlats i europeiska trädgårdar åtminstone sedan 1600-talet. I Sverige finns uppgifter om att strandirisen hittades förvildad år 1795.

Förädlingen av strandiris startade mycket senare än av trädgårdsiris och intresset vaknade först i slutet av 1800-talet. År 1900 fanns bara en handfull sorter registrerade. Majoriteten av dem var resultat av slumpvisa hybridiseringar där en eller båda föräldrarna var okända. Den vitblommande *Iris sibirica* 'Alba' anses vara den första sorten. Den finns avbildad i en engelsk tidning från 1809. Idag förs selektioner av strandirisen och hybrider där den är en av föräldrarna till *Iris Sibirica*-Gruppen, rabattiris. Det som främst skiljer moderna sorter från äldre är, förutom blomstorleken, att de nedre kalkbladen är mer horisontella och inte så hängande. De nedre kalkbladen är dessutom ofta bredare hos de moderna sorterna vilket gör att blomman ser färgstarkare ut.

I svenska plantskolekataloger från början av 1900-talet hittas, förutom den rena arten, också sorter som till exempel 'Blue King', 'Emperor' och 'Perry's Blue'. Sorten 'Blue King' togs fram av engelsmannen Peter Barr 1902 och har sålts i Sverige åtminstone sedan 1935.

***Iris variegata*, skäggiris**

Skäggirisen är vildväxande i södra och centrala Europa. Artepitetet *variegata* betyder brokig eller ojämnt färgad på latin och syftar på blommans utseende. De övre kalkbladen är blekgula medan de nedre täcks av en kraftigt markerad rödbrun ådring. Skäggbandet på de nedre kalkbladen är gyllengult. Blomman är ganska liten och sitter på en stjälk som är grenad i den övre delen. Plantan blir mellan 15 och 45 cm hög och arten blommar i juni. Bladen är djupgröna och blir som mest 35 cm långa och 3 cm breda. Bladnerverna är lätt upphöjda och känns om man stryker med fingret över bladet. Bladspetsen är ofta lite böjd. Vid bladbasen, nära jordstammen, bildas ibland en koncentration av lila pigment. De kan ses som mörka prickar eller fläckar. Skäggirisen har använts mycket inom förädling.

Skäggirisen fanns i odling i Uppsala botaniska trädgård på 1600-talet. I de svenska plantskolekataloger som gått igenom har den inte hittats, men den påträffas ofta planterad i gamla trädgårdar.

Skäggirisen (*I. variegata*) finns omnämnd i *Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer* från 1831. Arten har doftlösa blommor.

9 *Leucanthemum*, PRÄSTKRAGAR

PRÄSTKRAGARNA tillhör familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna. Inom släktet *Leucanthemum* finns ungefär trettiotvå arter som är vildväxande från Europa till norra Asien. Gemensamt för alla arter inom släktet är att de har röda rotspetsar.

Leucanthemum vulgare, prästkrage

Prästkragen är vildväxande i Europa, inklusive Sverige, och västra Asien. Arten blir mellan 20 och 100 cm hög och blommar i juni-augusti. Blomkorgen blir mellan 3,5 och 6 cm i diameter beroende på sort. Korgen sitter på en stjälk som antingen är oigenad eller har få förgreningar. Rosettbladen i markytan är spatelformade med en brett killik bas medan bladen högre upp på stjälken är avlånga och oskaftade med tandad bladkant. Vid basen är bladkanten flikig. Efter blomningen bildas en ljusgrå frukt. Prästkragen sprider sig också med utlöpare. Arten har övervintrande bladrossetter.

Ett äldre namn på prästkragen är *Chrysanthemum leucanthemum* och det var under det namnet arten såldes i svenska plantskolor före 1940. Ett mindre antal namnsorter hittas i plantskolekataloger utgivna före andra världskrigets utbrott. I svensk trädgårdslitteratur från tidigt 1900-tal beskrevs arten som mycket lämplig att odla förvildad i gräsplaner och ängar. Prästkragen kunde också planteras i stora tuvor i de lite mer oordnade delarna av trädgården, till exempel vid trädstubbar, större stenar, framför ett buskage eller vid en gammal mur. Att odla den i större mängder i rabatter rekommenderades inte eftersom den kunde ge rabatten ett torftigt utseende.

Leucanthemum x superbum, jätteprästkrage

Jätteprästkrage har kulturursprung och är en hybrid mellan arterna *Leucanthemum lacustre* och *Leucanthemum maximum*. Jätteprästkragen liknar prästkragen, men är större och grövre. Plantorna blir upp till 120 cm höga och blomkorgarna blir, hos flera sorter, mer än 10 cm breda. Blomningen infaller i juni-september och korgarna är uppbyggda av vita strålblommor och gula diskblommor. Halvfyllda och fyllda

Prästkragen på fotot växer sedan 1920-talet i en trädgård i Småland. Den står planterad vid infarten till gården och lyser vit i skymningen. Ägarinnan berättar att när hon kommer hem sent visar prästkragen vägen.

Den här jätteprästkragen går att spåra tillbaka till Slimminge i Skåne i början av 1900-talet. Prästkragen har gått i arv i minst fyra generationer kvinnor.

sorter förekommer också. Bladen är glänsande mörkgröna, tjocka och nästan lite köttiga. Till formen är de lansettlika med grovt sågad bladkant. Bladen i den nedre delen av plantan blir upp till 20 cm långa och har en avsmalnande, killik bas. Bladen högre upp på plantan har en grunt sågad, nästan helbräddad kant och saknar bladskäft.

Jätteprästkrage odlades i den botaniska trädgården i Köpenhamn år 1815, men kom i handeln i Danmark först på 1890-talet. I Sverige har arten funnits att köpa i plantskolorna åtminstone sedan 1893. Ett stort antal namnsorter introducerades i svensk handel före 1940, de flesta av dem under 1920- och 1930-talet. Sorterna hade ofta engelska eller tyska sortnamn, exempelvis 'Perfection', 'Esther Read' och 'König', men det fanns också svenskförädlade sorter i handeln. Den höga 'Rekord' togs till exempel fram av Göteborgs Trädgårdsförening. Jätteprästkragen beskrivs i svensk trädgårdslitteratur från 1930-talet som en allmänt bekant rabatt- och snittblomma, men den kunde också, precis som prästkragen, planteras vid till exempel murar och större, friliggande stenar i trädgården. Arten såldes oftast under namnet *Chrysanthemum maximum*.

Släktet *PAEONIA* omfattar omkring trettio arter som är vildväxande runt om i södra Europa, nordvästra Afrika, norra Asien och västra Nordamerika. Släktet tillhör familjen *Paeoniaceae*, pionväxterna. Pioner är långlivade växter som kan klara av långa perioder utan skötsel, men då slutar de ofta att blomma.

Paeonia lactiflora, luktpion

Luktpionen är vildväxande i Kina, Manchuriet, östra Sibirien och det inre av Mongoliet. Arten blir mellan 50 och 100 cm hög och blommor i juni-juli. Stjälkarna är kala och har ibland en röd anstrykning. Bladens ovansida är mörkt grön och lite glansig medan bladundersidan är ljusgrön. Bladkanten är alltid sträv och det känns tydligt om fingret dras från bladets spets till dess bas. När bladen kommer upp ur marken om våren är de röda, men blir gröna som äldre. Blommorna sitter två eller flera på en stjälk. Som namnet säger har luktpionen doftande blommor, men doftar olika starkt beroende på sort. Efter blomning bildas tre till fem kala baljkapslar som spricker upp när fröet är moget.

Luktpionen fördes till Europa i slutet av 1700-talet. Då hade arten odlats i kinesiska trädgårdar i mer än tvåtusen år. I Europa blev luktpionen mycket omtyckt, både som trädgårdsväxt och snittblomma. Efterfrågan på nya sorter var stor och fler och fler importerades. På 1820-talet kom europeisk förädling igång. Belgare och fransmän var tidigt kända för sina sorter och senare startade förädling också i bland annat Storbritannien, Tyskland och USA. Kända förädlarnamn var bland annat fransmännen Lemon, Dessert, Crousse, Calot, Lemoine och Guerin. I Storbritannien började plantskolan Kelway & Son att förädla luktpioner kring förra sekelskiftet. Mängder av sorter introducerades och mellan 1820 och 1920 förädlades nära 3000 sorter fram! Idag finns omkring åttatusen sorter registrerade.

I Danmark fanns luktpionen i odling år 1807 och i Oslo fanns en liten samling luktpioner i den botaniska trädgården på Tøyen 1823. I Sverige fanns luktpioner att köpa från plantskolorna åtminstone på 1850-talet.

Luktpionen 'Reine Hortense' förädlades fram av fransmannen Calot 1857. I Sverige har den funnits att köpa i alla fall sedan 1891 när Experimentalfältets plantskola tog in den i sitt sortiment.

Luktpionen 'Felix Crousse' förädlades fram i Crousse plantskola i Frankrike 1881. I svensk handel har den funnits åtminstone sedan 1928.

Luktpionen 'Edulis Superba' introducerades av fransmannen Lémon 1824. I Sverige har den funnits att köpa åtminstone sedan 1863.

Luktpionen 'Mikado' togs fram i Japan och kom i handeln 1893. I svenska plantskolor har den sålts i alla fall sedan 1913.

Redan då fanns ett stort antal sorter att välja bland och 1864 kunde till exempel Göteborgs Trädgårdsförenings plantskola stoltsera med 57 ”från Belgien inkomna” sorter. Med tiden introducerades hundratals sorter i svensk handel. I svenska plantskolekataloger från 1800- och 1900-talet hittas ofta luktpionerna under namn som *Paeonia albiflora* och *Paeonia chinensis*. Namnet *Paeonia lactiflora*, som översatt betyder ungefär ”pion med mjölkvit blomma”, kan tyckas underligt, men hänger samman med att den rena arten av luktpion har just vita blommor. Den vildväxande luktpionen har enkla, krämfärgade blommor som kan skifta i rosa. Redan på 1800-talet hade det förädlats fram luktpioner i olika nyanser av rött, rosa och vitt och det fanns både enkla, fyllda och halvfyllda blommor.

Dillpion. Ur *Vilmorins Illustrierte Blumengärtnererei* från 1888.

Paeonia tenuifolia, dillpion

Dillpionen är vildväxande på Balkan, i mindre Asien och i Kaukasus. Arten blir mellan 25 och 60 cm hög och har dilliknande blad. Artepitetet *tenuifolium*, där *tenui* betyder tunn och *folium* betyder blad, berättar att bladen är delade i många smala flikar. Hos dillpionen är flikarna inte bredare än 1,5 mm. Bladen sitter tätt på stjälken och blomman ser ut att vila direkt på bladverket. Blomningen infaller i maj-juni och är tyvärr inte så långvarig. Blommorna är djupröda och skålformade. Både ståndarsträngar och ståndarknappar är gula. Blommorna kan vara upp till 8 cm i diameter. Efter blomningen bildas två till tre, oftast tre, tätt filthåriga baljkapslar.

Dillpionen beskrevs 1759 av Carl von Linné. I svenska plantskolor har arten funnits att köpa åtminstone sedan 1860-talet. Förutom den rena arten odlades också sorten *P. tenuifolia* 'Rubra Plena' med fyllda röda blommor. Den kan spåras tillbaka till mitten av 1700-talet i Europa.

Andra pioner med dilliknande bladverk är till exempel herrgårdspion och vårpion. De kan skiljas från dillpionen genom att deras bladflikar är bredare än 1,5 mm.

Paeonia x hybrida, herrgårdspion

Herrgårdspionen är en hybrid mellan sibirisk pion (*P. anomala*) och dillpion (*P. tenuifolia*). Hybriden blir mellan 90 och 100 cm hög och är lätt att odla och föröka. Blomningen är tidig och i toppen av stjälken sitter en ensam blomma. Blomningen varar längre än hos dillpionen. Plantorna sätter i regel inte frö, men de har en liten andel fertilt pollen.

Paeonia x smouthii, vårpion

Vårpionen är en hybrid mellan luktpion (*P. lactiflora*) och dillpion (*P. tenuifolia*). Hybriden introducerades i Frankrike 1845. Vårpionen blir omkring 50 cm hög och har en enkel, skarpt röd och doftande blomma. Blommorna, som kan bli upp till 8 cm breda, sitter flera på samma stjälk. Vårpionen kan vara svår att skilja från herrgårdspionen när den inte blommar, men vårpionens blad är mörkare och styvare. Vårpionen har dessutom oftast fler sidoknoppar.

Paeonia veitchii, rosenpion

Rosenpionen är hemmahörande i Kina och blir mellan 20 och 60 cm hög. Blomningen infaller i maj och blommorna är rosa till blåaktigt röda med rosa ståndarsträngar och gula ståndarknappar. Blommornas diameter är mellan 5 och 9 cm. Kronbladen spretar lite grann och typiskt för arten är att blommorna nickar något. Efter blomningen bildas två till fem baljkapslar som är täckta av tätt, filtaktigt hår. Som mogna är de starkt bakåtböjda. När de spricker syns de röda fröna inuti. Rosenpionen kan lätt förväxlas med *Paeonia anomala*, sibirisk pion, men medan den sibiriska pionen bara har en knopp per stjälk har rosenpionen två eller fler.

Gammal herrgårdspion (*P. x hybrida*) från Jämtland.

Rosenpionens blad är vackert flikiga. Som nyutslagna är de bronsaktigt gröna, men som äldre blir de helt gröna. På bladovansidorna finns korta hår längs de största nerverna medan bladundersidan är kal. Bladen är ljust gröna på undersidan.

Rosenpionen har fått sitt namn efter familjen Veitch som ägde en berömd plantskola i Storbritannien. Plantskolan startades av James Veitch d.ä. (1792-1863) och lades ner av Harry James Veitch år 1914. Veitch & Son sände ut växtsamlare över hela jorden för att hämta hem nya växter till plantskolan. En av dem var engelsmannen Ernest Henry Wilson. År 1907 hittade han rosenpionen i Sichuanprovinsen i västra Kina och sände hem den till England. I Kina växer rosenpionen i gräs- och buskmark på omkring 2500 meters höjd.

Rosenpionen *P. veitchii* 'Alba' har vita blommor.

Paeonia x festiva, bondpion

Bondpionen är en hybrid mellan bergpion, *Paeonia officinalis*, och turkisk pion, *Paeonia peregrina*. Båda arterna finns vildväxande i Europa. Bondpionen blir upp till 80 cm hög och blommor i maj-juni. Bladen är gröna med en tredelad mittflik. Bladundersidan är kal eller glest hårig och glänsande. Bladets undersida är något ljusare än ovansidan. Bladkanten är alltid slät. Stjälken är färad och har bara undantagsvis lite hår. Bladskäften är också färad med trubbiga kanter. I motsats till luktpionen bär varje stjälk oftast bara en enda blomma. Efter blomningen bildas två till fyra utåtböjda och tätt håriga baljkaplar.

Bondpionen är mycket gammal i odling och nämns i skandinaviska skrifter från 1300-talet. Pionen har varit mycket vanlig i svenska trädgårdar och i den 1842 utgivna *Handbok i trädgårdsskötsel* beskrivs den som "i alla trädgårdar bekant". I boken *Perenna växter* från 1918 skriver Axel Holzhausen om bondpionen att "Det ges väl knappt en enda lantlig trädgård, där ej den stora, lysande röda, dubbla pionen prålar vid midsommartiden." I svenska plantskolor har bondpionen sålts i alla fall sedan 1850-talet. Förutom den fyllda, rödblommade 'Rubra Plena' har även den vita 'Alba Plena', den rosa 'Rosea Plena' och den köttröda 'Mutabilis Plena' funnits att köpa före 1940.

Bondpionen på fotot har odlats i Blekinge och blommorna såldes till en blomsteraffär i Karlskrona. Troligen rör det sig om sorten 'Mutabilis Plena'.

Den här bondpionen med ljust rosa blommor har odlats på Gotland i alla fall sedan 1940.

Bondpionen 'Rubra Plena' i en gammal trädgård i Blekinge.

Släktet *PAPAVER* består av drygt hundra arter som är vildväxande på främst norra halvklotet. Släktet hör till familjen *Papaveraceae*, vallmoväxterna. År 1918 beskrevs vallmon i boken *Perenna växter* som ”i en prydnadsträdgård fullkomligt outhärliga praktväxter.”

Tedblättriger Nohn.

Mörk jättevallmo (*Papaver bracteatum*). Illustration ur *Vilmorins Illustrierte Blumengärtneri* 1888.

Papaver bracteatum, mörk jättevallmo

Mörk jättevallmo växer vild i Kaukasus. Arten liknar orientvallmon, *Papaver orientale*, men har sidenglansande mörkt blodröda blommor. Blommorna sitter på upp till 60 cm höga blomstjälkar. Varje blomma har fyra till sex kronblad med en väl synlig svartblå fläck vid basen. Fläcken är avlång, det vill säga den är längre än bred. Blomman är skålförmad och kan bli upp till 15 cm i diameter. Den omges av flikiga stödblad. Ståndarna är mörka med svarta eller lila ståndarknappar. Knoppen är upprätt och elliptisk eller äggformad. Blomningen äger rum i maj-juni. Efter blomningen bildas en 3 till 4 cm lång frökapsel.

Arten bildar ruggar av mellangröna, strävåriga blad. På stjälkarna sitter fem eller sex stjälekblad. Bladen sitter

även på övre tredjedelen av stjälken, till skillnad från orientvallmon som bara har blad på den nedre halvan av stjälken. De basala bladen hos mörk jättevallmo kan bli upp till 45 cm långa.

Mörk jättevallmo blev känd i Europa när den odlades i Chelsea Physic Garden i London år 1821. Arten hade skickats som frö från Mindre Asien via den botaniska trädgården i St Petersburg. I Sverige har mörk jättevallmo funnits att köpa i alla fall sedan 1858. Arten har använts mycket i förädling.

Sibirisk vallmo (*P. croceum*)

Papaver croceum, sibirisk vallmo

Den sibiriska vallmon är vildväxande i de arktiska delarna av Europa, Asien och Nordamerika. Artepitetet *croceum* betyder saffransgul och syftar på blommans färg. Blomman kan, förutom gul, också vara vit, orange eller tegelröd. Blommorna sitter en och en på tunna, upp till 45 cm höga blomstjälkar. Som utslagna har blomman en diameter på 2 till 7 cm. Ståndarna är många, 70 till 100 stycken, och längre än fruktämnet. Hela plantan, inklusive stjälken och knopparna, är hårig. Blomningen startar i juni och plockas överblommade blommor bort fortsätter den in i september. Bladen sitter samlade i en rosett vid marken. Bladen är blågrå, tunna och upprätta. De sitter på långa bladskaft.

Efter blomningen bildas en upp till 2 cm lång elliptisk eller smalt klubbformad kapsel. Den sibiriska vallmon frösår sig lätt och sprider sig gärna. År 1937 beskrevs arten i boken *Perenna växter* som en ”allbekant art, som man ofta ej vill ha i rabatten, enär den aldrig finns, där man vill ha den.”

Till Västeuropa kom sibirisk vallmo år 1730 när J. H. de Heidenreich sände frö av den från Sibirien till England. I svenska plantskolor har den sålts åtminstone sedan slutet av 1850-talet. I *Perenna växter* från 1918 rekommenderades arten för odling i stenpartier, men också som

kantväxt i större rabatter. Förutom den rena arten såldes sorter som den orangeröda 'Tangerin' och den storblommiga 'Sandford's Giganteum' i plantskolorna före 1940.

Papaver orientale, orientvallmo

Orientvallmon är vildväxande i Kaukasus, nordöstra Turkiet och nordvästra Iran. Arten blommar i juni med orange till eldröda blommor. I boken *Perenna växter* från 1918 beskrivs blommorna som "stora, härligt och underbart livsvarmt lysande". Blommorna sitter på smala, ogenrede, upp till 90 cm höga stjälkar. Stjälkarna är vågigt upprätta. Blommorna är skålformade och saknar den svarta fläck som både mörk jättevallmo och jättevallmo har. Det är inte ovanligt att blomman är halvfyllt. Stödblåd under blomman saknas alltid. Ståndarsträngarna är blekt gula till mörkvioletta och ståndarknapparna är mörkt lila. Knoppen är äggformig med spetsig topp och nickar under utvecklingen. Först när den är färdig att slå ut blir den upprätt. Efter blomningen bildas en 2 till 3 cm lång kapsel som är omvänt konisk i formen.

De flesta bladen sitter i en rosett vid marken, men orientvallmon har också tre till sex stjälkblad. Typiskt för arten är att alla blad sitter på den nedre halvan av stjälken. På den övre finns inga blad. Bladen är täckta av styva hår och blir som mest 30 cm långa. De nedre bladen har tydliga bladskäft medan de övre saknar bladskäft. Bladen är inte så djupt flikade som hos jättevallmo eller mörk jättevallmo och orientvallmon ser över huvud taget mindre robust ut än de två andra arterna. När fröerna mognat efter blomningen vissnar bladverket ner och blir brunt. Plantorna övervintrar med bladrosetter som kommer om hösten. Förutom med frö sprider sig orientvallmon också med rotutlöpare och arten kan snabbt breda ut sig.

Orientvallmo upptäcktes i Turkiet år 1701 eller 1702 av den franske botanisten J. P. de Tournefort som tog med sig plantor till Frankrike. I Sverige odlades arten i Uppsala botaniska trädgård i mitten av 1700-talet. I svenska plantskolor har den funnits att köpa i alla fall sedan 1850-talet.

Papaver Orientale-Gruppen, jättevallmo

Till *Papaver Orientale-Gruppen* förs sorter av mörk jättevallmo, orientvallmo och jättevallmo samt alla hybrider mellan arterna. Jättevallmon har stora blommor, upp till 15 cm breda, och blommar i maj-juli beroende

på sort. Blommorna kan vara enkla eller dubbla och gemensamt för många äldre sorter är att de är högväxta och ofta behöver bindas upp under blomningstiden. Blomfärgen kan vara vit, orangeröd, röd, olika nyanser av rosa eller mörkt röd, på gränsen till brun.

Förädlingen av jättevallmo tog fart kring förra sekelskiftet och en känd förädlare var engelsmannen Amos Perry (1871-1953). Han tog fram många sorter, bland annat den rosa 'Mrs Perry' från 1903 och den vita 'Perry's White' från 1913. Båda har sålts i Sverige, från åtminstone 1920 respektive 1936. De första sorterna av jättevallmo dök upp i svensk handel redan på 1890-talet, men något större antal sorter fanns inte att välja bland förrän på 1920-talet. Sorter som fortfarande finns i handeln är till exempel 'Prinzessin Viktoria Louise', 'Rembrandt' och 'Beauty of Livermere'. Alla tre fanns att köpa i Sverige på 1920-talet.

Papaver pseudoorientale, jättevallmo

Jättevallmon är vildväxande i östra Turkiet, Kaukasus och nordvästra Iran. Arten blir mellan 45 och 120 cm hög och blommar i maj-juni. Knoppen är upprätt och elliptisk med håriga foderblad. Blommorna har fyra till sex djupt orangeröda till röda kronblad som oftast har en svart fläck vid insidans bas. Fläcken är rektangulär och når inte riktigt ned till basen av kronbladen. Ståndarna är svartvioletta. Intill blomman sitter ofta stödblåd. Efter blomningen bildas en 2,5 cm lång, kal och brett äggformad kapsel.

Bladen sitter i en basal rosett, men vallmon har även fyra till sju stjälkblad. De översta sitter ovan mitten, till skillnad från orientvallmon. Stjälken är upprätt och täckt med tilltryckta hår i den övre delen. Bladen är strävåriga och vissnar ner efter blomning. Plantorna övervintrar med en tät bladrosett.

Jättevallmo 'Perry's White' (*Papaver Orientale-Gruppen* 'Perry's White'). Det sägs att sorten upptäcktes när en arg kund skrev till Amos Perry och undrade varför det stod en vitblommande vallmo i hans rabatt när han uttryckligen bett om att bara få rödblommande.

Phlox, FLOX

PHLOXSLÄKTET hör till familjen *Polemoniaceae*, blågullväxterna. Till släktet *Phlox* hör sextiosju arter som är vildväxande i ett område som sträcker sig från Alaska och västra Kanada till norra Mexiko.

Phlox carolina, knutflox

Knutfloxen kommer ursprungligen från sydöstra Nordamerika där den hittas vildväxande på ängar och i ljusa, glesa skogar. Arten har fått sitt vetenskapliga namn efter delstaten Carolina i USA. Knutfloxen liknar höstfloxen, men blir mellan 50 och 100 cm hög, beroende på sort. Blomningen infaller i juni-september och blomställningen kan innehålla upp till sextio blommor. Blommorna är purpurfärgade till rosa, ibland vita. De är fatlika till formen och sitter samlade i toppställda klasar. Blomskaften är korta och ofta fint håriga. Stjälkarna är ljusgröna med knutar, ibland med röda fläckar. Bladen är tunna, ljusgröna och ganska blanka. De blir upp till 15 cm långa och 3 cm breda. Bladen blir bredare ju högre upp på plantan de sitter. I nedre delen är de linjära medan de är lansettformade till ovala i den övre delen. Bladnerverna är inte särskilt väl synliga.

I Danmark har knutflox odlats åtminstone sedan 1817. I Sverige har den funnits att köpa i alla fall sedan 1858 när plantskoleägare Carl Ferdinand Liepe började sälja den från sin plantskola i Göteborg. I svensk trädgårdslitteratur från början av 1900-talet hittas arten oftast beskriven under namnet *Phlox suffruticosa*. Det latinska *suffruticosa* betyder ungefär ”halvbuskig”.

Phlox divaricata, blåflox

Blåfloxen är vildväxande i de östra och centrala delarna av Nordamerika. Arten har ett mattbildande växtsätt med nedliggande skott som rotar sig vid noderna. Bladen på de nedliggande skotten är motsatta, håriga och brett elliptiska till äggrunda. De kan bli upp till 5 cm långa och 2,5 cm breda. I maj bildas upprätta blomstjälkar som kan bli upp till 40 cm höga. Bladen som sitter på blomstjälkarna är mindre och mer lansettformade. Blommorna slår ut i maj-juni och är vita, lila eller blå

Knutflox 'Mäntsälä' (*Phlox carolina* 'Mäntsälä').

i olika nyanser. De sitter samlade i öppna knippen som blir allt lösare sammanhållna med åldern. Det sitter vanligtvis mellan nio och trettio blommor på varje stjälk och sammantaget ser det ofta ut som om en hel sky av blommor svävar ovanför bladverket. Hos många av sorterna doftar blommorna gott.

”Denna art har låga stänglar, som utbreda sig på marken åt alla sidor”. Så beskrevs blåfloxen i *Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer* från 1831. På fotot ses den moderna sorten 'Clouds of Perfume'.

Till Europa kom blåfloxen 1739 när den engelske växtsamlaren Peter Collinson fick frö av den sänt till sig. Arten finns omnämnd i svensken Nils Liljas *Flora öfver Sveriges odlade vexter*, utgiven 1839. Blåfloxen odlades ofta i rabatter och Axel Holzhausen skrev 1918 i boken *Perenna växter* att den, och sorter av den, ”äro härliga vårväxter för rabatter, grupper eller stenpartiet. De låta sig även drivas i krukor, men långsamt och stående svalt.”

Ett äldre namn på blåfloxen är *Phlox canadensis* och det är ofta under det namnet som arten hittas i plantskolekataloger från början av 1900-talet. Sorter som fanns att köpa i svenska plantskolor före 1940 var bland annat den ljusvioletta 'Laphami' och den violetta 'Violet Queen'. Det förekom också svensk förädling av blåflox och på 1930-talet fanns den storblommiga sorten 'Brahe' till försäljning. Den hade tagits fram av Äs plantskola utanför Katrineholm.

Phlox maculata, prickflox

Prickfloxen är vildväxande i de östra och östcentrala delarna av USA. Där hittas den i lite fuktigare områden i ljusa lövskogar. Artepitetet *maculata* betyder fläckig och arten har fått sitt namn efter de rödbruna fläckar som finns på stjälken. Prickfloxen är spensligare byggd än höstfloxen och blir bara mellan 50 och 80 cm hög. Den blommar också tidigare, redan i juli-augusti.

Stjälken är kal eller obetydligt hårig med rödbruna fläckar. Bladen på nedre delen av plantan är linjära medan de i övre delen av plantan är bredare och lansettformade till ovala i formen. De kan bli upp till 13 cm långa och 2,5 cm breda. Bladen är relativt tjocka och glatta med en frodig grön färg. Bladnerverna är inte iögonfallande. Blomställningen är cylinderformad och består av mellan sjuttiofem och hundrafemtio blommor. Hos den rena arten är blommorna purpurrosa och ganska små, men de förädlade sorterna kan ha vita, rosa eller lila blommor i olika nyanser, ibland med ett öga i en mörkare färg. Doften kan vara allt från mycket svag till intensivt söt.

Det första skriftliga belägget för att arten fanns i odling i Skandinavien är från Danmark år 1817. Den svenske botanisten Nils Lilja beskrev arten i sin *Flora öfver Sveriges odlade vexter* från 1839, då under namnet fläckig flox. I danska plantskolor har arten funnits att köpa åtminstone sedan 1861. En av de mest kända förädlarna av prickflox var den tyske plantskoleägaren George Arends som med prickfloxen ville ha fram ett tidigblommande alternativ till höstfloxen. Arends introducerade 1918 bland annat sorterna 'Alpha', 'Rosalinde' och 'Schneelawine' i Tyskland. Dessa fanns också att köpa i Sverige från slutet av 1920-talet.

Phlox paniculata, höstflox

Höstflox är vildväxande i östra USA. Arten blir mellan 60 och 200 cm hög. Stjälkarna är styvt upprätta och ofta förvedade nertill. De basala bladen sitter motsatta och är elliptiska till brett lansettlika till formen. Bladen i övre delen av plantan sitter mer eller mindre motsatt och är något smalare till formen. Höstfloxens blad saknar, eller har bara mycket korta, bladskäft. Bladen har tydliga nerver.

Blomningen infaller i juli-september beroende på sort och läge. Blommorna sitter samlade i en vippa i toppen av stjälken. Vippan är oftast tät och kan bestå av flera hundra blommor. Blomman hos den vildväxande höstfloxen är vit till ljusviolett med smala kronblad, men tack vare förädling finns idag blommor i de flesta nyanser av vitt, rosa, lila och purpur. Många sorter har stora, jämna, runda blommor där kronbladen täcker varandra. Hos höstfloxen är ståndarknapparna alltid vita eller kräm vita. En eller två sticker ofta fram och syns tydligt i pipen. Blommornas doft varierar från svag till söt och ganska tung beroende på sort.

Höstfloren på fotot gavs bort som inflyttningspresent på 1920-talet i Göteborg. Troligen är det sorten 'Wilhelm Kesselring'. Den förädlades fram i Nederländerna 1923.

Gamla svenska namn på höstflox är flamblomster, trädgårdssyren eller höstsyren. Höstfloren på bilden har odlats i Halland sedan 1930-talet.

Höstflox i en gammal trädgård i Hörby i Skåne.

Höstfloren fördes till Europa under 1700-talet. På 1730-talet fanns arten i odling i Storbritannien och runt 1780-1800 odlades höstflox i Uppsala botaniska trädgård. Förädlingen tog tidigt fart och redan 1864 hade Göteborgs Trädgårdsförenings plantskola nära femtio olika sorter till försäljning. Den svenska trädgårdsmästaren J. F. Holm skrev redan 1869 i sin bok *Handledning i trädgårdsskötsel* att nu "måste man i sanning förvånas öfver den mängd nya varieteter som årligen komma i handel". Under 1800-talet var Frankrike och Belgien viktiga förädlarländer där det togs fram mängder av nya sorter. Många av dem nådde Sverige och såldes under artnamn som *Phlox decussata*, *Phlox hybrida* eller *Phlox hortorum*. Senare kom Tyskland, Nederländerna och Storbritannien att ta över rollen som de största förädlarländerna.

Det förekom också svensk förädling av höstflox och i svenska plantskolekataloger från första halvan av 1900-talet hittas floxnamn som 'Anna-Lisa', 'Bertil', 'Västkusten' och 'Moje Hammarberg'. Många av de gamla sorterna finns inte längre att få tag i, men kanske står de kvar i trädgårdar runt om i Sverige?

Phlox pilosa, nejlikflox

Nejlikflox är vildväxande i östra och centrala Nordamerika och fördes till Storbritannien 1806 av den engelske växtjägaren John Fraser. I Sverige har arten funnits att köpa från plantskolor åtminstone sedan början av 1860-talet.

Arten liknar blåflox (*Phlox divaricata*), men nejlikflorens nedliggande stjälkar slår inte rot. En annan skillnad är att kronröret hos nejlikfloren ofta är hårigt medan det alltid är kalt hos blåfloren (det ses lättast med lupp). Nejlikfloren blir mellan 30 och 65 cm hög med slanka stjälkar som är sparsamt grenade upptill. De basala bladen är linjära med en hårig mittnerv. Bladen som sitter på den övre delen av stjälken är motsatta, håriga och lansettformade till smalt ovala. Både stjalk och blad är glandelhåriga. Bladen blir som mest 13 cm långa och 1 cm breda. Blommorna, som är vita, rosa eller lila i olika nyanser beroende på sort, sitter samlade i en pyramidformad vippa. Den består oftast av mellan tjugo och femtio blommor, men kan ibland innehålla upp till hundra blommor. Blomställningen är kompakt och väl sammanhållen i början, men blir allt lösare ju senare på säsongen det är. Blommorna slår ut i juni.

Phlox stolonifera, krypflox

Krypfloxen kommer ursprungligen från östra USA. Arten har ett löst mattbildande växtsätt och sprider sig med krypande, sterila skott. Hur snabbt den breder ut sig beror på sorten; vissa växer till fortare än andra. Plantorna är vintergröna och blir mellan 15 och 25 cm höga. Stjälkbladen på de sterila skotten är äggrunda till omvänt spatelformade, friskt mörkgröna och upp till 5 cm långa och 2 cm breda. Bladskafvet är relativt långt och grovt hårigt.

I slutet av maj skickar plantan ut fertila skott som bär blomstjälkar. Stjälkbladen på de blommande skotten är ovala och omkring hälften så stora som på de sterila skotten. Bladen är glest håriga och saknar stjälkar. Blomningen infaller i maj-juni. Blommorna är vita, blå, rosa eller lila i olika nyanser beroende på sort. De sitter samlade i glesa, lösa blomställningar. Varje blomställning består av omkring fem blommor som blir mellan 3 och 6 cm i diameter. Många sorter har väldoftande blommor. Blommans ståndarknappar är gyllengula och syns väl eftersom de sticker upp ur kronröret. Blomställningen är glandelhårig och kronröret hårigt. Efter blomningen bildar plantan nya utlöpare som slår rot. Artepitetet *stolonifera* betyder just ”som har utlöpare”.

Krypfloxen fördes till Europa 1786 av skotten James Fraser. Det första skriftliga belegget för att arten odlades i Danmark är från år 1817. I Sverige har krypflox funnits att köpa i alla fall sedan början av 1860-talet. Arten odlades både som infattningsväxt och i stenpartier. I svensk trädgårdslitteratur från 1800- och början av 1900-talet beskrivs arten ofta under namn som *Phlox verna*, *Phlox reptans* eller *Phlox crassifolia*.

Phlox subulata, mossflox

Mossfloxen är vildväxande i östra USA. Arten har ett matt- eller kuddbildande växtsätt och blir mellan 5 och 20 cm hög. I maj-juni är plantorna helt översållade av blommor i vitt, rosa, lila, syrenlila, rött eller purpur beroende på sort. Blomställningen är lös och sitter i toppen av skotten. Oftast består den av tre till sex blommor. Blommans kronblad är mellan 6 och 12 mm långa och 3 till 8 mm breda, ofta med en urnupen spets. Vid blommans svalg finns i många fall tio små streck, två på varje kronblad, som strålar ut från mitten. Ibland är de hopsmälta till en ring.

Sitt vetenskapliga namn fick mossfloxen av Carl von Linné. Artepitetet *subulata* betyder syllik eller spetsig och syftar på artens klargröna, sylformade blad. Bladen är mellan 1 och 2 cm långa, men bara 1 till 2 mm breda. Mossfloxen är vintergrön, men bladen blir brunaktiga eller tråkigt grågröna vintertid. Både stjälk och blad är håriga.

Mossfloxen skickades som frö till Storbritannien 1745. I Danmark har den funnits i odling i alla fall sedan 1815. I svenska plantskolor har floxen funnits att köpa åtminstone sedan början av 1860-talet. Redan före andra världskriget fanns många olika sorter av mossflox att välja bland i svenska plantskolor. Några exempel är den ljuslila 'Leila', den vita storblommiga 'Maischnee', den laxrosa 'Ronsdorfer Schöne' och den rosa 'Daisy Hill'. De första sorterna verkar ha introducerats i svensk handel på 1890-talet. I svensk trädgårdslitteratur från början av 1900-talet rekommenderades mossfloxen ofta för odling i stenpartier och som infattningsväxt kring rabatter.

Mossflox 'Emerald Cushion Blue'
(*Phlox subulata* 'Emerald Cushion Blue').

Släktet **POTENTILLA** tillhör familjen *Rosaceae*, rosväxterna, dit bland annat jordgubbar och daggkåpor också hör. Potentillasläktet omfattar omkring femhundra arter som alla är vildväxande på norra halvklotet.

Potentilla alba, vit fingerört

Vit fingerört är vildväxande i Central- och Östeuropa. Arten blir mellan 15 och 25 cm hög och blommar i maj-juli. Blommorna är vita och har en diameter på 1,5 till 2,5 cm. Fingerörten har femfingrade blad som är ljusst gröna på ovansidan och silverhåriga på undersidan.

I Danmark har vit fingerört funnits i odling åtminstone sedan slutet av 1700-talet. I Sverige har arten sålts i alla fall sedan 1864 när Göteborgs trädgårdsförenings plantskola tog in den i sitt sortiment. Idag används vit fingerört kanske mest som en lågväxt marktäckare för halvsuggiga lägen, men i boken *Perenna växter* från 1918 rekommenderas arten till infattningar av rabatter.

Potentilla atrosanguinea, blodfingerört

Blodfingerört är hemmahörande i Himalaya. Arten har trefingrade, silverhåriga blad som sitter på långa bladskäft. Småbladen är elliptiska till äggformade med skarpt tandade bladkanter. Bladens undersidor är tätt vithåriga. Stjälken blir upp till 50 cm hög och är lite bågformigt upprättväxande. Blomningen äger rum i juni-augusti och blommorna blir normalt mellan 2 och 3 cm i diameter. Kronbladen är omvänt hjärtformade och har en urnupen spets. Blommornas färg är djupt purpurrod och det är den som gett arten dess namn. Artepitetet *atrosanguineum* betyder ”mörkt blodröd” och kommer av latinets sanguis som betyder blod.

Blodfingerörten upptäcktes i Nepal av läkaren och botanisten Nathanael Wallich. Wallich föddes i Danmark, men arbetade under flera år på 1800-talet som föreståndare för den botaniska trädgården i Calcutta. Han sände frö av blodfingerörten till Kew Gardens i London och därifrån spreds arten över världen. År 1821 fick plantskolan Loddiges

i Hackney frö av den och började föröka den kommersiellt. I Sverige har blodfingerört funnits att köpa åtminstone sedan 1858. I svensk trädgårdslitteratur från första halvan av 1900-talet rekommenderas blodfingerörten ofta till stenpartier, men också för odling i torra och soliga rabatter.

Blodfingerörten har använts i förädling och är tillsammans med indisk fingerört och silkesfingerört en av föräldrarna till brokfingerörten, *Potentilla Bicolor*-Gruppen.

Potentilla aurea, gullfingerört

Gullfingerörten är vildväxande i Central- och Sydeuropa. Arten är lågväxande och blir bara 10 till 15 cm hög. Arten bildar utbredda tuvor som är lite vedartade vid basen. Bladen är femfingrade och gröna. På bladets undersida växer hår längs bladnerverna. Stjälkbladen är mindre än de basala bladen och har kortare bladskäft. Övre delen av stjälken är silverhårig.

Blommorna sitter i glesa blomställningar och blir omkring 2 cm i diameter. De slår ut i juni-augusti och är guldgula med en lite mörkare fläck i mitten. Kronbladets spets är grunt urnupen. Artepitetet *aurea* kommer av latinets aureus som betyder guld och syftar på blommans färg.

I Danmark har gullfingerört funnits i odling åtminstone sedan 1799. Från det året finns noteringar om att arten odlades i den botaniska trädgården i Köpenhamn. I Sverige har arten funnits i handeln i alla fall sedan 1858. Den finns omnämnd redan i *Korta underrättelser om Blomsterväxter hwilka af frön i Sverige kunna odlas* från 1838. I *Perenna växter* från 1918 rekommenderades gullfingerört för odling i stenpartier.

Potentilla Bicolor-Gruppen, brokfingerört

Potentilla Bicolor-Gruppen är ett hybridkomplex med blodfingerört (*Potentilla atrosanguineum*), silkesfingerört (*P. atrosanguineum* var. *argyrophylla*) och indisk fingerört, (*P. nepalensis*). Brokfingerört började säljas i Storbritannien på 1840-talet och blev snabbt omtyckt. Även i Sverige såldes många sorter av brokfingerört i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Ofta såldes de under namnet *Potentilla hybrida* i plantskolorna. Majoriteten av sorterna finns inte längre att få tag i via handeln och många har försvunnit.

Blodfingerört
(*P. atrosanguineum*).

Indisk fingerört 'Miss Willmott' (*Potentilla nepalensis* 'Miss Willmott').

Brokfingerörtens utseende varierar beroende på sort, men de flesta är 30 till 60 cm höga och har greniga stjälkar. Bladen är fingrade och småbladen har tandade bladkanter. Bladen är ofta gråludna på undersidan. Blomningen äger rum i juni-augusti, beroende på sort. Blommorna är gula, orange eller röda och har ofta en avvikande färg i mitten. Dubbla blommor är inte ovanligt. I *Svenskt trädgårdslexikon* från 1938 skrevs att brokfingerörten hade ”klart färgade gula eller röda blommor, oftast dubbla och liknande små miniatyrrosor.” Brokfingerörten planterades oftast i rabatter, men i Axel Holzhausens bok *Perenna växter* från 1918 rekommenderades brokfingerörten också till grupper i parker och trädgårdar eftersom de ”göra genom sina briljanta, eldiga färger en präktig effekt.”

Potentilla nepalensis, indisk fingerört

Den indiska fingerörtens artepitet *nepalensis* betyder ”från Nepal” och arten är vildväxande i västra Himalaya. Fingerörten har ett upprätt växtsätt och blir mellan 40 och 70 cm hög. Bladen är gröna på både ovan- och undersidan och har en gles, tätt tilltryckt behåring.

De basala bladen är femdelade medan de högre upp på stjälken är tredelade. Småbladen är mellan 2 och 8 cm långa och upp till 3 cm breda med en grovt tandad bladkant. Stjälken är förgrenad och täckt av hår. Både den och bladskäften har en rödaktig färg. Arten blommar i juni-september och blomman kan bli upp till 3 cm i diameter. Blommorna är orange till röda med mörkare nerver och en mörkare mitt. Kronbladen har en urnupen kant.

Indisk fingerört hittades i Nepal i början av 1800-talet och blev snabbt populär i Storbritannien. I norsk litteratur omnämndes arten år 1836, då under namnet *Potentilla formosa*. I Sverige har arten funnits att köpa i plantskolor åtminstone sedan slutet av 1850-talet. Fingerörten odlades ofta i rabatter eller stenpartier.

En av de mest kända sorterna är 'Miss Willmott' som blir ungefär 40 cm hög med körsbärsröda blommor. Den har sålts i Sverige i alla fall sedan 1924 när Göteborgs trädgårdsförenings plantskola tog in den i sitt sortiment.

Potentilla recta, styv fingerört

Styv fingerört är vildväxande i Nordafrika, i Medelhavsområdet och i ett område som sträcker sig från Centraleuropa till västra Asien. Artepitetet *recta* betyder rak eller upprättstående och styv fingerört har ett upprätt växtsätt med styvt upprätta stjälkar. De nedre bladen är fem- till sjufingrade medan bladen som sitter på blomstjälken är femfingrade. Bladen är gröna och täckta av korta hår på både ovan- och undersidan. Småbladen är 5 till 10 cm långa och upp till 3,5 cm breda. Stjälken är täckt av långa, och alltid raka, hår. På övre delen av stjälken finns dessutom korta glandelhår. Blomställningen är gaffelgrenad och blommorna sitter på långa blomskaft. Blommorna, som slår ut i juni-juli, är gula och upp till 2,5 cm i diameter. Kronbladets spets är urnupen så att kronbladet har en hjärtlik form. Inklusivt blomställningen blir styv fingerört mellan 30 och 60 cm hög.

I Danmark fanns styv fingerört i odling på ett kungligt gods år 1673. Förutom den rena arten har också sorten 'Warrenii' funnits i odling före andra världskriget. Sorten har klargula, lite större blommor. *Potentilla recta* 'Warrenii' har sålts åtminstone sedan mitten av 1930-talet i Sverige.

Släktet *PRIMULA*, vivorna, består av omkring fyrahundratjugofem arter. De allra flesta av dem växer i svalare, fuktigare områden på norra halvklotet, men det finns också ett par arter i norra och nordöstra Afrika och Sydamerika.

I trädgårdstidskriften *Täppan* berättas 1933 om primulor att "Sätten för användningen äro många, man ser primula under träden i parken, i perenna rabatter, som infattning, i stenpartier." I svenska plantskolor såldes mängder av arter före andra världskriget. Vid en genomgång av plantskolekataloger från bara en handfull företag hittas nära sjuttio olika arter. Vanligast förekommande i katalogerna var:

Primula auricula, vildaurikel

Vildaurikeln är vildväxande i Jura, Alperna, Karpaterna och Apenninerna. Arten blommar i april-juni och beskrevs i svensk trädgårdslitteratur på 1930-talet som en av "klippträdgårdens mest odlingsvärda blomster."

Bladen är ljusgröna till grågröna och upp till 12 cm långa och 6 cm breda. De är mer eller mindre belagda med farina. Till formen är bladen omvänt äggrunda till trubbigt lansettlika. Det är bladets form som gett arten dess namn. Artepitetet *auricula* betyder "litet öra" och aurikelns blad sägs likna björnens öra. Bladens kant är helbräddad till skarpt tandad. Bladen är ofta vintergröna. Blomstjälken är upprätt och blir mellan 10 och 20 cm hög. Den bär mellan två och trettio blommor i en ensidig klase. Blommorna är blekt citrongula till gyllengula, men mörknar med åldern. I mitten av blomman finns ett vitt, farinatäckt öga. Blomman är tallriksformad och brämet blir mellan 1,5 och 2,5 cm i diameter. Vildaurikelns blommor doftar gott, både sött och friskt. Arten finns omnämnd i dansken Blochs *Horticultura Danica*, tryckt 1647.

Primula x pubescens, trädgårdsaurikeln

Trädgårdsaurikeln är en hybrid mellan rosenaurikel (*P. hirsuta*) och vildaurikel (*P. auricula*). Trädgårdsaurikeln har

Trädgårdsaurikeln var en omtyckt kantväxt och planterades ofta runt rabatter och längs med trädgårdsgångar. På fotot ses en sort som hittats på Österlen i Skåne.

Trädgårdsaurikeln på fotot kommer ursprungligen från Sundborn i Dalarna. Där fanns den i odling kring förra sekelskiftet.

odlats i nordeuropeiska trädgårdar åtminstone sedan 1570-talet. I Danmark omnämndes trädgårdsaurikeln i Simon Paullis *Flora Danica* tryckt 1648.

Trädgårdsaurikeln har köttiga, gröna till grågröna blad som blir något större än vildaurikelns. Med tiden "lyfter sig" plantorna ur jorden och måste därför planteras om med några års mellanrum. Blomningen infaller i maj-juni. I mitten av blomman finns ett öga som är mjöligt av farina. Förädling av trädgårdsaurikel har pågått i flera hundra år och mängder av sorter har tagits fram. I boken *Perenna växter* från 1918 beskrevs trädgårdsaurikeln som "den formrikaste arten av alla." Blommans färg varierar beroende på sort. I den svenska *Handledning i trädgårdsskötsel* från 1869 beskrevs sorter med gula, blå, violetta, bruna och brunröda blommor. Det fanns även sorter med dubbla blommor, men de var sällsyntare. De flesta sorter som såldes i Sverige kom från utlandet, men det förekom också svensk förädling. Experimentalfältets plantskola i Stockholm sålde på 1920- och 30-talet till exempel en blå-violett sort som var av den "från Gränna härstammande typen". Många av sorterna framtagna under 1800- och tidigt 1900-tal är försvunna idag.

Primula denticulata, bollviva

Bollvivan är vildväxande i ett område som sträcker sig från östra Afghanistan till västra Kina. Arten blir mellan 10 och 40 cm hög och har blad som är elliptiska till spatellika i formen. Bladen blir upp till 10 cm långa när plantorna är i blom. Efter blomningen växer bladen till och blir upp till 30 cm långa. Bladen är glest korthåriga, främst på bladnerverna, och som unga är de sparsamt mjöliga på undersidan. Bladkanten är tandad. Stjälken är upprätt och ofta röd vid basen. Hos unga plantor är stjälken många gånger mjölig.

Blommorna sitter samlade i täta, bollformade blomställningar som kan bli upp till 8 cm i diameter. Hos den rena arten är blommorna syrenlila till lavendelfärgade med gult öga, men vita blommor förekommer också. Blommorna slår ut i april-maj. Bollvivan bör delas med några års mellanrum för att bli långlivad.

Arten upptäcktes i Nepal av den skotske botanisten Francis Buchanan (1762-1829) och finns avbildad i verket *Exotic Plants* från 1805, men det dröjde fram till 1837 eller 1838 innan bollvivan introducerades i Europa. I svenska plantskolor har arten sålts åtminstone sedan 1891. Sorter av bollviva som såldes i Sverige före 1940 var bland annat den vita 'Alba' och den rosa 'Rose Queen'.

Primula elatior, lundviva

Lundvivan är vildväxande i norra och centrala Eurasien, inklusive Sverige. Här kan den hittas i skånska lundmiljöer, men vivan är sällsynt. Lundvivan blir mellan 10 och 30 cm hög och blommar i april-maj. Bladen är elliptiska och täckta av kort hår. Bladskivan är bredast på mitten och har en rundad bladspets och tandad kant. När plantan är i blom är bladen upprätta, men lägger sig mer vågrätt efter blomningen. På eftersommaren vissnar bladen ner och återkommer först nästa vår.

Lundvivan förväxlas lätt med gullvivan (*P. veris*), men lundvivans blad är jämnt avsmalnande mot basen medan gullvivans blad är tvärt avskurna vid basen. Arterna kan också skiljas åt genom att lundvivans blommor är doftlösa till skillnad mot gullvivans. Lundvivans blommor

Primula veris
'Hose-in-Hose'.

är ljusgula och rörformiga, precis som gullvivans men saknar de orange fläckar som finns i gullvivans blommor. Istället har lundvivan gröna eller orangeaktiga, lite otydliga markeringar i svalget.

Lundvivans blommor sitter upp till tolv stycken i en ensidig samling. Blomstjälken är upprätt och hårig. Blommans foder är vitaktigt med gröna åsar och spetsiga flikar. Blommans bräm är platt och blir mellan 1,5 och 2,5 cm brett. Blommorna är större än gullvivans.

Sorten 'Hose-in-Hose' träffas ibland på i äldre trädgårdar. Namnet betyder översatt "strumpa i strumpa" och vivan fick sitt namn i England under elisabetansk tid. Då var det populärt bland adelsmännen att bära dubbla lager strumpor och sedan vika ner den yttersta så att den inre, broderade syntes. Hos *Primula elatior* 'Hose-in-Hose' ser det ut som om två blommor stoppats i varandra. 'Hose-in-Hose' påträffas också hos jordviva (*P. vulgaris*) och gullviva (*P. veris*).

Primula juliae, krypviva

Krypvivan är en mattbildande art som hittas vildväxande i östra Kaukasus. Bladen är kala, tunna och mörkgröna med en lite vaxad yta. Till formen är de brett njurlika till äggformigt runda. Bladen kan bli upp till 10 cm långa och 3 cm breda och har en grovt och regelbundet tandad bladkant. Bladskäftet är smalt med rosa skiftningar.

Blommorna sitter ensamma på rosa, tunna, cirka 10 cm höga blomskäft. Skäften är samlade i grupper om en till fem stycken. Blomskäften kommer inte från mitten av plantan som den gör hos många andra vivor. Blomman är blåaktigt magentarosa med ett mörkare och rödare parti kring det gula ögat i mitten av blomman. Blomman är tratt-

Primula Pruhoniciana-Gruppen har fått sitt namn av Dendrologische Gärtnerei Pruhonice bei Prag som distribuerade violvivan i början av 1920-talet. På fotot ses sorten 'Wanda'.

formad och brämets diameter är cirka 3 cm. Kronbladen överlappar inte varandra. Blomningen infaller i april-juni. Arten är långlivad och förökas lätt genom delning.

Trattvivans artepitet *juliae* betyder ”Julias växt” och arten har fått namnet för att hedra professor Julia Mlokosewitch som upptäckte vivan i Kaukasus 1897 (på samma expedition upptäcktes svavelpionen *Paeonia mlokosewitchii*). Krypivivan fördes till Storbritannien 1911. År 1918 beskrevs arten som ”en ovanligt värdefull nyhet” i svensken Axel Holzhausens bok *Perenna växter*.

På 1920-talet började sorter av *violviva*, ***Primula Pruhoniciana*-Gruppen**, att dyka upp i svensk handel. Violvivan är ett hybridkomplex med krypviva (*P. julia*), jordviva (*P. vulgaris*) m.fl. Violvivan blir mellan 10 och 20 cm hög, blommar i april-maj och bildar täta rosetter av glänsande blad, ofta med en anstrykning av brunt eller lila. Blommorna kan vara vita, gula, rosa eller röda. Äldre sorter av violviva som fortfarande går att köpa är till exempel den rosablommande ’Mrs Mac-Gillivray’, såld i Sverige åtminstone sedan 1928, den vita ’Schneekissen’

I *Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer* från 1831 står att läsa om gullvivan: ”Af denna vackra blomma, som välförtjent bär sitt namn: Vårens förstling, har, genom länge fortsatt sorgfällig cultur, ett stort antal färgförändringar och schatteringar uppkommit”.

som funnits i svenska plantskolor i alla fall sedan 1936 och den rödlila ’Wanda’, en sort som funnits att köpa i Sverige i alla fall sedan 1928.

***Primula veris*, gullviva**

Gullviva finns vildväxande i ett område som sträcker sig från Europa, inklusive Sverige, till norra Asien. Den finns också vildväxande i Iran. Arten blir mellan 10 och 30 cm hög i blom och den blommar i april-maj. Bladskivan är omvänt äggrund med en tvär bas. Bladet är bredast vid basen. Bladen är håriga med en trubbtandad bladkant. Bladrossetten är upprätt när plantan är i blom, men öppnar sig när blomningen är över. Bladen vissnar ner på eftersommaren, men det kommer omedelbart nya som övervintrar i halvt utväxt tillstånd. Stjälken är upprätt och bär upp till trettio nickande blommor på olika långa blomskaft. Blomman, som är mindre än lundvivans, är gyllengul med tydliga orangeröda fläckar. Fodret är gulgrönt med flikar som är lika långa som breda. Kronan är skållik och 1 till 1,5 cm bred. Blommorna doftar gott.

Förutom den gulblommande gullvivan finns också gullvivor med blommor i olika nyanser av rött, orange och brunt. På 1930-talet beskrevs en

sedan gammalt odlad rödblommade gullviva med lite mer grålodna blad i trädgårdslitteraturen. Blommorna var små, men djupröda, och helt utan spår av ljusare ränder eller fläckar. Den beskrevs som högt skattad i gamla trädgårdar.

I svenska plantskolekataloger från 1910-talet hittas gullvivor med sortnamnen 'Grandiflora', 'Goldstern', och 'Bangii'. Gullvivor med dubbla blommor förekom i förnämre trädgårdar i Skandinavien redan på 1650-talet.

Primula vulgaris, jordviva

Jordvivan är vildväxande i västra och södra Europa, norra Afrika och västra Asien. Arten bildar glesa rosetter av avlånga till omvänt äggrunda blad. Bladen, som blir upp till 25 cm långa, sitter på korta bladskaft. Bladovansidan är kal, men på bladens undersida finns korta hår på mitt- och sidonerverna. Arten saknar blomstjälk och istället sitter blommorna på blomskaf som kommer direkt från jordstammen. Blomskäften blir upp till 15 cm höga, ungefär samma höjd som bladverket. På blomskäften finns långa hår. Blomman är 2,5 till 4 cm bred och hos den rena arten är den blekgul med platt bräm och ett orangefärgat öga. Fodret har fem tydliga åsar som det växer hår på.

En mängd sorter, både enkel- och dubbelblommade, med olika blomfärger förädlades fram före andra världskriget. I Sverige sålde Göteborgs trädgårdsförenings plantskola sorter med lila, svavelgula, röda och dubbla vita blommor på 1870-talet. I trädgårdslitteratur från 1910-talet omnämns sorter med vita, blåviolettera, gula, röda, dubbla lila och dubbla svavelgula blommor. Jordvivan användes ofta som kantväxt i trädgårdarna, men odlades också som krukväxt inomhus.

Hybrider mellan gullviva (*P. veris*), lundviva (*P. elatior*) och jordviva (*P. vulgaris*) uppstår lätt. **Trädgårdsviva, Primula Polyantha-Gruppen**, är ett hybridkomplex med gullviva, jordviva m.fl. Hybriden är känd i engelska trädgårdar sedan mitten av 1600-talet. I svensk trädgårdslitteratur från slutet av 1930-talet beskrivs trädgårdsvivor med vita, ljusgula, orange, mörkgula, rosa, röda, brunsvarta, lavendelblå och mörkfärgade blommor, några med ett öga eller kant i avvikande färg.

- Farina är en vit- eller gulaktig, mjöllig beläggning.

Andra arter som var vanligt förekommande i svenska plantskolor före 1940 var till exempel purpurviva (*P. saxatilis*), röd kandelaberviva (*P. beesiana*), japansk viva (*P. japonica*), gul kandelaberviva (*P. bulleyana*), dvärgaurikel (*P. marginata*), kaukasisk viva (*P. luteola*), praktviva (*P. sieboldii*) och trattviva (*P. sikkimensis*).

"Stjelklös wifwa. Saknar örtstam, och kallas stjelklös derfore att blomstänglarne utgå direkte från roten". Så beskrevs jordvivan i *Korta underrättelser om Blomsterwäxter whilka af frön i Sverige kunna odlas 1838*.

Okänd sort av trädgårdsviva (*P. Polyantha-Gruppen* cv), insamlad i sydöstra Skåne.

RUDBECKIORNA tillhör familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna. Släktet består av cirka femton arter, vildväxande i Kanada och norra USA. Gemensamt för de olika arterna är att de har strödda blad och blomkorgar som sitter i toppen av stjälken. Släktet är uppkallat efter den svenske botanisten, medicinaren och författaren Olof Rudbeck (1660-1740), verksam i Uppsala. Ett äldre svenskt namn på rudbeckiorna är draköga.

Rudbeckiorna var mycket omtyckta trädgårdsväxter och i trädgårdsböcker och -tidskrifter från första halvan av 1900-talet står till exempel att "knappast i någon trädgård, stor eller liten, saknas en [rudbeckia]" och att släktet *Rudbeckia* "åtnjuta en stor och välförtjänt popularitet."

Rudbeckia fulgida var. speciosa, praktrudbeckia

Praktrudbeckian blir mellan 50 och 100 cm hög och har en stjälk som är grenad upptill. De basala bladen sitter samlade i täta tuvor. Bladen på den nedre delen av stjälken är lansett- till hjärtlika med långa bladskäft och kan bli upp till 30 cm långa. Bladkanten är grovt tandad. Bladen på den övre delen av stjälken liknar de nedre, men minskar successivt i storlek ju högre upp de sitter. De övre bladen har mycket korta bladskäft eller saknar dem helt. Både stjälk och stjälkblad är håriga.

Blomningen infaller i augusti-oktober och blomkorgarna består av svartbruna diskblommor och en enkel rad av tolv till tjugoguldgula strålblommor. Disken i mitten av blomman är upphöjd och äggformad om den ses från sidan. Blomkorgarna är relativt stora och blomningen riklig.

Praktrudbeckian är vildväxande i östra Nordamerika, men har sålts i svenska plantskolor i alla fall sedan tidigt 1860-tal. Arten finns med bland de trädgårdsväxter som Nils Lilja beskrev i sin *Flora öfver Sveriges odlade vexter* utgiven 1839. I äldre trädgårdslitteratur och plantskolekataloger träffas praktrudbeckian ofta på under namn som *R. speciosa* eller *R. newmanni*. Dessa namn är ogiltiga idag. Före andra världskriget verkar mycket få sorter av praktrudbeckia ha förekommit i svensk handel, men

Praktrudbeckia
(*Rudbeckia fulgida* var. *speciosa*).

den högväxta 'Helios' såldes av några plantskolor under 1910-talet. Praktrudbeckian var en omtyckt rabattväxt, men användes också för plantering i stenkummal och i grupper i gräsmattor. I en artikel i *Svenska Trädgårdsföreningens Tidskrift* från 1904 beskrivs hur praktrudbeckian kunde planteras som gruppväxt: "På gräsmattor gör den en ypperlig effekt, om ett mindre antal plantor, t. ex. tre stycken, sammanställas till bildande af en grupp."

Rudbeckia laciniata, höstrudbeckia och Rudbeckia laciniata var. hortensia, gullboll

Höstrudbeckian är vildväxande i USA och södra Kanada. Till Storbritannien kom arten 1632 när den engelske växtsamlaren John Tradescant d. ä. fick några rötter av den från fransmannen Vespasian Robin som tagit med arten från Amerika. I mitten av 1680-talet fanns höstrudbeckian i odling i Uppsala botaniska trädgård.

Höstrudbeckian blir mellan 1,5 och 2,3 meter hög. Stjälkarna är styva och grenade med djupgröna blad. Både stjälken och bladovansidorna är kala medan bladundersidorna kan vara håriga. Bladen är skaftade och blir upp till 30 cm långa och 15 cm breda. De i nedre delen av plantan är djupt tre- till femflikiga medan de övre är hela med grovt tandad bladkant. Blomningen infaller i juli-oktober och blomkorgarna sitter i toppen av stjälken. Hos den rena arten är blomman enkel med ljusgula, lätt hängande strålblommor och en grönkul, kägelformad disk som blir gulbrun med tiden. Arten frösår sig gärna, men sprider sig även med rhizom och kan ibland bli invasiv. Sorter av höstrudbeckia som fanns att köpa i Sverige före 1940 var till exempel:

- 'Autumn Glory'
- 'Herbstsonne' (den har också sålts under namnet 'Höstsol'). Sorten liknar den rena arten och blir mellan 1,5 och 2 meter hög.

Bladen är ovala till formen. Blomkorgarna är enkla med skarpt gula strålblommor och en hög grön disk i mitten. Strålblommorna är bredare än hos den rena arten. Blomkorgarna kan bli upp till 12 cm i diameter.

I svensk trädgårdslitteratur från 1900-talets första decennier skrevs att den rena arten inte odlades särskilt ofta i trädgårdarna. Istället var det gullboll, *Rudbeckia laciniata* var. *hortensia*, med sina fyllda blommor som var vanlig. I boken *Perenna växter* från 1918 står att läsa om gullbollen att det är den mest odlade i hela släktet och att den är "oumbärlig för en prydnadsträdgård". Exempel på sorter som såldes i svenska plantskolor före 1940 var bland annat:

- **'Golden Glow'** (synonyma namn är 'Fl. Pl.', 'Autumn Glow', 'Autumn Globe', 'Hortensia' och 'Goldball') är känd i Europa sedan 1894. Sorten blir mellan 2 och 2,5 meter hög och har stora, tätt fyllda, guldgula blommor. Blommorna är fina snittblommor.
- **'Goldkugel'** har också sålts under namnen 'Golden Globe' och 'Guld-boll'. Sorten blir omkring 120 cm hög och blommor med guldgula, fyllda blommor. Den har ett styvt upprätt växtsätt.
- **'Goldstrahl'** har också sålts under namnet 'Guldstrålen'. Sorten har fyllda, lite sirligare blommor.

Rudbeckia laciniata var. *hortensia* 'Goldkugel'.

De fyllda höstrudbeckierna är lättförökade och spreds till mängder av trädgårdar. I svensk trädgårdslitteratur från 1920-talet berättas att de finns i varje något så när välförsedd trädgård och var spridda även till de minsta täpporna. Det fanns till och med skribenter som uttryckte oro för att den var så vanlig att det fanns risk för att man skulle tröttna på den. Förutom i privatträdgårdar planterades de fyllda höstrud-

beckierna också i parker. I trädgårdstidskriften *Täppan* förklarades 1925 att "Bäst ter den sig samlad i stora massor mot bakgrund av höga buskar eller träd i större parker och placerad så mot väster, att aftonsolen kan belysa blommorna. Då får de en underbar glans."

Rudbeckia maxima, jätterudbeckia

Jätterudbeckian är vildväxande i de centrala och östra delarna av södra USA. Som namnet berättar är jätterudbeckian en högväxt perenn. Den blir oftast 1,5 meter hög, men kan bli upp till 2 meter. I engelsk litteratur uppges att den kan bli 3,3 meter som mest! Stjälken är kal och blågrön medan bladen är hela och grågröna med en lite läderaktig yta. Bladkanten är helbräddad. De basala bladen är elliptiska till ägg-runda och kan bli upp till 30 cm långa och 15 cm breda. De sitter på långa bladskaft. Stjälkbladen är få och elliptiska till ägg-runda i formen. Bladen har en avsmalnande eller stjälkslutande bas.

Blomkorgarna sitter ensamma, eller bara ett fåtal samlade, i toppen av stjälkarna. Diskblommorna är svarta medan strålblommorna är gula, hängande och omkring 5 cm långa. Den svarta disken i mitten av blomman är upphöjd och kan bli upp till 4 cm hög. Blomningen infaller i augusti-september.

I *Svenska trädgårdsföreningens tidskrift* från 1904 rekommenderades arten som "förträfflig till plantering i framkanten af buskgrupper i parkanläggningar och äfven annorstädes." Samtidigt utfärdades varningar om att arten inte var helt hårdig och att den skulle täckas med löv vintertid för att återkomma år efter år.

Rudbeckia subtomentosa, prärierudbeckia

Prärierudbeckian är vildväxande i nordcentrala och östra USA. I Sverige har arten funnits att köpa åtminstone sedan 1913.

Artepitetet *subtomentosa* betyder "svagt filthårig" och syftar på artens håriga blad. Bladen är äggformade och upp till 13 cm långa. De är mellangröna, men behåringen gör att de skiftar i grått. Stjälkarna är styva och kan bli upp till 1 meter höga. De är vanligtvis grenade. Blomkorgen sitter i toppen av stjälken och blir mellan 8 och 10 cm i diameter. Strålblommorna är klargula medan diskblommorna är djupt brunlila. Blomningen infaller i augusti. Typiskt för prärierudbeckian är att plantan doftar anis.

26 *Saxifraga*, BRÄCKOR

Släktet *SAXIFRAGA* består av mellan trehundra och fyra hundra fyrtio olika arter. De är vildväxande i arktiska och nordliga tempererade områden, men finns också så långt söderut som i Sydamerika. Flest arter finns i de europeiska bergskedjorna, i västra Nordamerika, Himalaya, Tibet och östra Asien. Släktet tillhör familjen *Saxifragaceae*, stenbräckeväxterna, och blommorna är femtaliga med tio ståndare.

Många arter inom släktet har använts som trädgårdsväxter och 1918 skrev överträdgårdsmästare Axel Holzhausen i *Perenna växter* att "endast Kew Gardens Handlist upptager 228 olika, där odlade arter och varieteter, och i Göteborgs Trädgårdsförening odlades på sinom tid mellan 20-80 sorter." Att döma av priskuranter från svenska plantskolor har det funnits mängder av arter, men inte så många sorter, att köpa före andra världskriget. Bräckorna användes ofta för planteringar i murar och stenpartier. I *Perenna växter* beskrevs bräckorna som "oumbärliga icke blott för stenpartiet utan även för murkrön, stödjemurar, naturliga bergspartier och – somliga arter – även för infattningar omkring andra perenna växter."

Här presenteras några av de arter som varit vanligast förekommande i svenska plantskolekataloger tryckta före 1940.

Rosenbräcka började troligen att säljas i Sverige på 1920-talet.

Saxifraga Arendsii-Gruppen, rosenbräcka

Saxifraga Arendsii-Gruppen är ett hybridkomplex med myskbräcka (*Saxifraga exarata*), mossbräcka (*S. hypnoides*), mattbräcka (*S. rosacea*) med flera. Sortgruppen är uppkallad efter den tyske växtförädlaren och plantskoleägaren George Arends (1863-1952). De första rosenbräckorna kom i handeln på 1910-talet och sorter som såldes i Sverige före andra

världskriget är till exempel den rosablommade 'Schöne von Ronsdorf' och den mörkröda 'Triumph'.

Rosenbräckan blir mellan 5 och 10 cm hög, men blomstjälken blir upp till 25 cm. Arten har smala blad som bildar mattor eller mosslika tuvor. Blommorna sitter på smala blomstjälkar och slår ut i maj-juni. Blomfärgen varierar från vit till mörkt röd, beroende på sort.

Saxifraga cespitosa, tuvbräcka

Tuvbräckan är arktiskt cirkumpolär och finns vildväxande i Sverige. I Danmark fanns arten i odling år 1799. I Sverige har den funnits att köpa i plantskolor åtminstone sedan 1864. I priskuranter från 1880-talet rekommenderades arten för plantering på gravkullar.

Artepitetet *cespitosa* betyder ungefär "som en klump" och syftar på att tuvbräckan växer i täta kuddar. Bladen blir, inklusive bladskafet som kan vara svårt att skilja från bladskivan, upp till 1,5 cm långa. De ljusgröna bladen är tre- till femflikiga. Bladkanterna är tätt glandelhåriga. Stjälken är nästan upprätt med få, små blad. Stjälkarna blir mellan 2 och 10 cm höga och bär en till sju blommor. Blomningen äger rum i juli-augusti och blommorna har vita, rödaktiga eller blekt gula kronblad med gråaktiga nerver. Kronbladen blir bara mellan 4 och 6,5 mm långa. Knopparna är uppräta.

Saxifraga cotyledon, fjällbrud

Fjällbruden är vildväxande i Skandinavien, på Island, i Pyrenéerna och i Alperna. Arten bildar låga bladrossetter som klamrar sig fast i skrevor på fjällväggar. Bladrossetterna är vintergröna och blir omkring 10 cm höga. Nya rosetter bildas runt om plantorna med hjälp av korta utlöpare. Bladen är lite uppsvällda och brett avlånga till spatelformade. Bladkanten är fint sågad med vita tänder. Bladen blir upp till 8 cm långa och 2 cm breda. Blomstjälkarna är rödfärgade och kan bli nära 70 cm höga, men är oftast mellan 30 och 40 cm. Blomstjälken grenar sig nästan från basen och bildar en pyramidformad blomställning. De väldoftande blommorna, som slår ut i juni-juli, är små och vita med röda prickar. Grenarna i blomställningen bär mellan två och fyrtio blommor. Blomställningen och blommans foderblad är tätt glandelhåriga.

Fjällbruden finns omnämnd i svenska skrifter redan från första hälften av 1600-talet. År 1844 omnämndes arten för första gången i danska plantskolekataloger. I trädgårdarna har fjällbruden odlats bland annat på murar och i stenpartier.

Fjällbruden har använts i förädling och hybrider med tungbräcka (*Saxifraga callosa*), praktbräcka (*S. longifolia*) och silverbräcka (*S. paniculata*) förs till cotyledon-bräcka (*Saxifraga* Cotyledon-Gruppen).

Saxifraga oppositifolia, purpurbräcka

Purpurbräckan är hemmahörande i centrala och södra Europa, i Klippiga bergen och i ett område som sträcker sig från västra Himalaya till Altai. Den är även nordligt cirkumpolär och finns vildväxande i Sverige. Arten är vintergrön och blir mellan 2 och 5 cm hög. Den har krypande, förgrenade och aningen förvedade stjälkar som bildar hårda mattor eller täta tuvor. Stjälkarna är täckta av styva, mörkgröna blad. Bladen är äggrunda till omvänt äggrunda och mycket små, bara 2 till 8 mm och 1,5 till 3 mm breda. Artepitetet *oppositifolia* betyder ”med motsatta blad” och berättar att bladen sitter parvis motsatta på stjälkarna. Bladkanten är hel och täckt av utstående hår. De väldoftande blommorna sitter ensamma på en kort upprätt stjälk. De är rödvioletta till färgen med blå ståndarknappar, men när blommorna blir äldre bleknar de. Blomningen äger rum i maj-juni.

Den svenske botanisten Olof Rudbeck d. y. (1660-1740) var den förste som beskrev purpurbräckan. Rudbeck upptäckte och samlade in den vid forsen Paurankikoski i Lappland. I svenska plantskolor har den sålts åtminstone sedan tidigt 1860-tal. Sorten ’Splendens’, som har en starkt rödviolett blomma, finns omnämnd i perennlitteratur från första halvan av 1900-talet.

Saxifraga paniculata, silverbräcka

Silverbräcka är vildväxande i Norge, på Island och Grönland, i centrala och södra Europa, i norra Turkiet och i Kaukasus. Arten är gammal i odling i Norden och finns avbildad i en dansk skrift från 1650-talet. I Sverige har den funnits att köpa åtminstone sedan 1863. Arten hette tidigare *Saxifraga aizoon* och beskrivs oftast under det namnet i äldre trädgårdslitteratur. Det nuvarande artepitetet *paniculata* kommer av latinets *panicula* som betyder vippa och beskriver hur blomställningen ser ut. Silverbräckan bildar runda bladrossetter. Bladen är grågröna och avlånga

Silverbräcka (*Saxifraga paniculata*).

till brett linjära. De liknar fjällbrudens, men blir bara omkring 3 cm långa. Bladkanterna är silveraktiga. Typiskt för arten är att bladen tenderar att böja sig uppåt. Det gör att rosetten inte är platt som hos många andra bräckor. Blomstjälken blir mellan 5 och 30 cm hög och är mer eller mindre täckt av glandelhår. Stjälken är gles bladbesatt. Den grenar sig först i övre halvan, ibland bara i den övre tredjedelen, och bildar en luftig, upprätt blomställning. Blomningen äger rum i juni-juli och blommorna är vita eller krämvita, ofta med rödalila prickar. Blommorna blir omkring 1 cm i diameter.

Sorten ’Rosea’ med rosa blommor har funnits att köpa i svenska plantskolor åtminstone sedan 1920.

Saxifraga rotundifolia, prickbräcka

Prickbräckan växer vild i Alperna, i södra Europa, Turkiet, Kaukasus och nordvästra Iran. Arten blir omkring 40 cm hög, inklusive blomstjälken, och blommar i juni. Arten bildar lösa tuvor. Bladen är njurformade till nästan runda och sitter på långa bladskäft. Bladbasen är hjärtformad och bladkanten naggad. Bladen är gles håriga och blir som mest 4,5 cm breda och 8,5 cm långa. På blomstjälken kan sitta mellan ett och fem stjälekblad, men ibland är den helt kal. Stjälken är tunn, men stadig, och bär upp en gles blomklase. Blommorna är små och vita med en gul fläck vid kronbladets bas. Blomman har ofta också lilaröda prickar på kronbladen.

I Danmark fanns prickbräckan avbildad redan på 1650-talet. Första noteringen om att den fanns i odling i landet är från 1798. I svenska plantskolekataloger dök arten upp på 1890-talet.

Saxifraga rosacea, mattbräcka

Mattbräckan är vildväxande på Irland, Island och i Centraleuropa. Arten slår krypande skott och bildar med tiden lösa kuddar eller tunna mattor. Bladen blir mellan 0,6 och 2,5 cm långa inklusive bladskaftet. Bladskivan är delad halvvägs eller djupare i tre till fem flikar. Blomstjälken är upprätt med få, långa hår. Stjälkarna är mellan 4 och 25 cm höga och på varje stjälek finns två till åtta blommor. Blomningen äger rum i juni-juli. Blommornas kronblad kan vara allt från vita till rosa och har tydliga nerver. Blomknopparna är uppräta.

Mattbräcka hette tidigare *Saxifraga decipiens* och det är under det namnet den hittas i äldre litteratur och plantskolekataloger. I Danmark finns mattbräckan noterad i odling första gången 1817. I Sverige har den funnits att köpa från plantskolor åtminstone sedan 1910. Arten odlades ofta i murar och stenpartier och i *Perenna växter* från 1918 beskrivs mattbräckan som en ”av de allra bästa och lämpligaste för beklädnad av murar och halvsuggiga, steniga backar osv liksom för stenpartiet. Därtill en ypperlig infattningsväxt i skugga.” Mattbräckan användes dessutom som krukväxt. I *Svenskt trädgårdslexikon* berättas att den planterades på eftersommaren och förvarades i kallbänk om vintern för att flyttas inomhus i februari-mars.

Saxifraga x urbium, porslinsbräcka

Porslinsbräckan har kulturursprung och är en hybrid mellan *Saxifraga spathularis* och skuggbräcka (*S. umbrosa*). Arten bildar lösa mattor av mellangröna till grågröna rosetter. Bladen är något köttiga med en läderaktig yta. Till formen är de spatellika till omvänt äggrunda med en killikt avsmalnande bas. Bladskaften är vingade och har tätt håriga kanter. Stjälken, som ofta är lite klubbig, är upprätt med få blad. Blomstjälken är rödfärgad och blomställningen grenad. Stjälken kan bli upp till 20 cm hög. Blommorna är små och stjärnformade och sitter i luftiga klasar. Kronbladen är vita med en röd bas. Blomningen äger rum i maj-juni.

Porslinsbräcka (*S. x urbium*).

Längre söderut i Europa användes porslinsbräckan som kantväxt redan under renässansen. Att den använts som kantväxt även i Sverige berättas i boken *Perenna växter* från 1918. Där beskrivs porslinsbräckan som ”en utmärkt präktig infattningsplanta för skuggiga lägen”. I boken *Perenna växter*, utgiven 1937, läggs till att där den trivs ”växa plantorna snabbt till och måste planteras om vart annat år för att kanten ej ska bli för bred och ojämn”.

Porslinsbräcka (*S. x urbium*). I *Svenskt Trädgårdslexikon*, utgivet 1938, står att läsa att porslinsbräckan är en ”allmänt odlad art”.

Porslinsbräcka 'Aureo-punctata' (*S. x urbium* 'Aureo-punctata') är gammal i odling.

27 Sedum, FETKNOPPAR

Släktet *SEDUM* hör till familjen *Crassulaceae*, fetbladsväxterna. Sedumsläktet är stort och består av omkring trehundra olika arter. De flesta av dem är vildväxande i tempererade och kallare regioner på norra halvklotet. Släktnamnet *Sedum* kommer att latinets *sedere* som betyder sitta och syftar på att många av arterna "sitter fast" på underlaget.

Sedum album, vit fetknopp

Vit fetknopp är vildväxande i de västra och norra delarna av Asien, i norra Afrika och i Europa, inklusive Sverige. Arten blir mellan 5 och 15 cm hög, ibland ända upp till 20 cm. Fetknoppen är vintergrön och har ett krypande, mattbildande växtsätt. Hela plantan är kal. Bladen är trinda och rödanlupna, ibland rödprickiga, och blir upp till 1,2 cm långa. De är utstående och sitter strödda på stjälken. Stjälkbladen är ofta större än de övriga bladen. Bladen är linjära till avlånga och sammandragna vid basen. I genomskärning är de runda. Blomstjälken är rödtonad och bär en upprätt, grenig och tätt rikblommig blomställning. Blomningen infaller i juni-augusti. Blommorna är vita eller i sällsynta fall rosa och sitter på korta blomskaft. Blomman, som är stjärnformig, har fem kronblad. Ståndarna är tio stycken till antalet och blomman är oftast mellan 5 och 12 mm i diameter.

Vit fetknopp odlades i Uppsala botaniska trädgård 1685. I svensk trädgårdslitteratur från början av 1900-talet berättas att arten ofta hittas på gamla murar och ruiner. En sort av vit fetknopp som fanns att köpa i svenska plantskolor före andra världskriget var 'Murale', en sort där blomman har rosa mittnerv och rosa utsida. Blad och stjälk är purpurfärgade, men mörkgröna om vintern.

Sedum lydium, lydisk fetknopp

Lydisk fetknopp är vildväxande i västra Turkiet. Artepitetet *lydium* betyder "från Lydium", ett område i västra Turkiet. Lydisk fetknopp blir mellan 4 och 10 cm hög och bildar låga, täta mattor av nästan klotrunda skott. Skotten är till största delen sterila och det finns bara ett fåtal blommande stjälk. Dessa är fint håriga upptill. På både

blomstjälkar och sterila skott sitter bladen tätt. Fetknoppens blad är klargröna med röda spetsar, men slår över och blir helt röda vid torka eller kyla. Bladen är lansettformade, nästan barrlika, och blir upp till 8 mm långa. Blommorna är relativt få och sitter i ett knippe. Kronbladen är vita med en röd mittnerv och blir mellan 2 och 4 mm långa. Blomningen infaller i juni-augusti.

Lydisk fetknopp har funnits i odling i Skandinavien åtminstone sedan 1870-talet. I *Perenna växter* från 1918 berättas att arten utomlands användes i tapetgrupper. I Sverige ansågs den för ömtålig.

Till släktet *Sedum* fördes tidigare också kärleksörter och fetblad. Idag hör de hemma i släktena *Hylotelephium* respektive *Phedimus*, men de hittas under släktnamnet *Sedum* i äldre litteratur.

HYLOTELEPHIUM, KÄRLEKSÖRTER

Hylotelephium ewersii, mongoliskt fetblad

Mongoliskt fetblad är vildväxande i västra Himalaya och Mongoliet. Arten blir mellan 10 och 30 cm hög och blommar i juni-september. Plantorna är krypande med veka, nedtill förvedade stjälk. Bladen är motsatta och ljus blågröna. De är ofta täckta av röda prickar. Bladen är nästan cirkelrunda och de saknar bladskaft. Bladbasen är hjärtlik, högre upp på stjälken helt stjälkomslutande. Bladkanten är så gott som helbräddad och bladen blir mellan 1 och 2 cm långa. Växten faller

Mongoliskt fetblad (*Hylotelephium ewersii*).

bladen vintertid. Blommorna är blekt rosa till rödvioletta och sitter samlade i en konvex kvast. De är femtaliga med avlånga till lansettformade kronblad. Hos den rena arten blir blommorna mellan 1 och 1,2 cm i diameter.

Arten upptäcktes i Altai på 1820-talet av den tyske botanisten Karl Friedrich Ledebour (1785-1851) och är uppkallad efter Joseph Philipp Gustav Ewers. Ewers arbetade som ämbetsman i Ryssland och använde sitt inflytande för att Ledebour skulle få tillstånd att resa in i landet och undersöka floran. Det första skriftliga belägget att mongoliskt fetblad fanns att köpa i Skandinavien är från Danmark år 1861.

En sort av mongoliskt fetblad som fanns i odling i Sverige före 1940 och som fortfarande finns att köpa är *Hylotelephium ewersii* 'Homophyllum', en vintergrön sort med ogrenade stjälkar. Sorten bildar en jämnare och mer regelbunden tuva än vad den rena arten gör. Sorten har funnits i svensk handel åtminstone sedan mitten av 1930-talet.

***Hylotelephium spectabile*, kinesisk kärleksört**

Kinesisk kärleksört är vildväxande i Manchuriet och Korea. Arten blir mellan 25 och 50 cm hög och blommar i augusti-oktober. Både stjälk och blad är isigt blågröna. Bladen är äggrunda och glatta och sitter motsatta eller strödda. Till formen är de ovala till spatellika och de kan bli upp till 7,5 cm långa och 5 cm breda. Bladkanten är hel vid bladets bas, men tandad mot spetsen.

Kinesisk kärleksört 'Carmen' (*Hylotelephium spectabile* 'Carmen').

Blommorna är rosa med lansettformade, utspärrade kronblad. Blommorna sitter samlade i stora, täta och platta knippen som kan bli upp till 30 cm breda. Den enskilda blomman har en diameter på mellan 1 och 1,3 cm.

Kinesisk kärleksört har funnits att köpa i skandinaviska plantskolor åtminstone sedan 1860-talet. Förutom arten såldes även flera sorter av kinesisk kärleksört i Sverige före 1940. Exempel på sådana sorter är 'Brilliant' med mörkröda blommor och 'Atropurpureum' med djupröda blommor. Kinesisk kärleksört odlades gärna på soliga platser i parker och trädgårdar. De avskurna blommorna kunde också stickas ned på tomma platser i tapetgrupper för att ersätta utgångna plantor om hösten.

PHEDIMUS, FETBLAD

***Phedimus kamtschaticus*, kamtjatkafetblad**

Kamtjatkafetblad är vildväxande i nordöstra Asien och Japan. Arten har ett mattbildande växtsätt med upprättväxande, 10 till 30 cm höga, stjälkar. Bladen är grönglansiga och upp till 5 cm långa. Bladkanten är helbräddad vid bladbasen, men grovt tandad i bladets spets. Bladen är lansett- till spatellika och sitter strödda. Blomningen infaller i juli-augusti. Knopparna är rosa, men blommorna är blekgula till orange när de slår ut. De är stjärnlika till formen och blir cirka 1,5 cm i diameter. Blommorna sitter samlade i en kvast.

Kamtjatkafetblad (*Phedimus kamtschaticus*).

Kamtjatkafetbladet är likt gyllenfetbladet (*Phedimus aizoon*), men kan skiljas från det med hjälp av stjälkens form. Medan gyllenfetbladet har en kantig stjälk är kamtjatkafetbladets stjälk trind och ibland grenig.

Kamtjatkafetblad samlades in som frö i Kamtjatka 1840 och spreds snabbt över Europa genom de botaniska trädgårdarna. Kamtjatkafetbladet har funnits att köpa i svenska plantskolor åtminstone sedan början av 1860-talet. En brokbladig sort av kamtjatkafetblad, *Phedimus kamtschaticus* 'Variegatus' har sålts åtminstone sedan slutet av 1920-talet i Sverige.

Phedimus spurius, kaukasiskt fetblad

Kaukasiskt fetblad är vildväxande i nordöstra Turkiet, Kaukasus och norra Iran. Arten blir mellan 10 och 15 cm hög och blommar i juli-september. Arten har krypande, rotsläende stjälkar och bildar täta mattor. Bladen är motsatta, gröna och platta. De är äggrunda till rombiska i formen och blir mellan 1,5 och 3 cm långa. Bladskäften är korta. Bladkanten är starkt papillös, det vill säga mycket fint vårtig, och naggad i övre delen av bladen. Bladkanten på nedre delen av bladet är helbräddad.

Blommorna är femtaliga med fem kronblad och tio ståndare. Hos den rena arten är blomman rosa till ljusröd eller ibland vit, men det finns sorter med lila, purpurfärgade, karminröda eller krämfärgade blommor. Kronbladen är lansettformade och spetsiga och blir mellan 8 och 12 mm långa hos den rena arten. Blomman är nästan oskaftad och blommorna sitter samlade i täta klasar.

Kaukasiskt fetblad upptäcktes i Kaukasus 1808 av den tyske baronen von Bieberstein. I Sverige har den funnits åtminstone sedan 1820-talet då den odlades i Bergianska trädgården i Stockholm. Av svenska plantskolor har den sålts i alla fall sedan 1860-talet. I trädgårdslitteratur från början av 1900-talet rekommenderades arten för odling i stenpartier, men den beskrevs också som en fin kant- och infattningsväxt. Den planterades ofta på kyrkogårdar och gamla svenska namn på kaukasiskt fetblad är till exempel gravfetblad eller kantsedum.

Sorter av kaukasiskt fetblad som fanns att köpa i Sverige före andra världskriget var till exempel 'Splendens' med större, karminröda blommor, den vitblommande 'Albus' och 'Purpurteppich' med mörkröda blad.

Kaukasiskt fetblad i en gammal trädgård i nordvästra Skåne. Arten planterades ofta på murar och i stenpartier.

Släktet *TANACETUM* består av omkring sjuttio arter, vildväxande i nordliga tempererade zoner. Släktet tillhör familjen *Asteraceae*, de korgblommiga växterna.

Tanacetum coccineum, rosenkrage

Rosenkragen är vildväxande i Iran, Turkiet och Kaukasus. Arten blir mellan 40 och 90 cm hög beroende på sort och blommar i maj-juli. Plantorna får ofta en andra blomning på hösten. Bladen är finflikiga och medan bladen på nedre delen av plantan har bladskäft saknas det hos dem som sitter högre upp. Stjälken är kal, rak och oftast ogrenad. I toppen av stjälken sitter en prästkrageliknande blomkorg som kan bli upp till 8 cm i diameter. Diskblommorna är gula medan strålblommorna är vita, rosa eller röda. Hos den vilda arten är strålblommorna blekrosa, men förädling har gjort blommorna större och färgstarkare. Sorter med fyllda och halvfyllda blomkorgar har varit vanligt förekommande.

Rosenkragen upptäcktes troligen av tysken baron von Bieberstein och den ryske diplomaten greve Mussin-Puschkin som ledde en expedition till Kaukasus åren 1802-1805. År 1812 odlades rosenkrage på den botaniska trädgården i Köpenhamn och på 1840-talet fanns den till försäljning i danska plantskolor. År 1858 såldes rosenkrage av C. F. Liepes Trädskolor i Göteborg.

På 1860-talet tog förädlingen av rosenkrage fart i Europa och sorter med dubbla eller fyllda blommor och mörkare blomfärg kom i handeln. År 1869 stod att läsa i den svenska *Handledning för trädgårdsskötsel* ”På senare åren hafva tillkommit verkligt praktfulla dubbla varieteter.” I Sverige introducerades mängder av namnsorter före 1940, de flesta från sekelskiftet 1900 och framåt. Att döma av antalet sorter i handeln var rosenkragen mycket populär under 1920- och 1930-talet. Sorterna hade oftast tyska, franska eller engelska sortnamn, men det förekom troligen även svensk förädling. Från Experimentalfältets plantskola i Stockholm såldes till exempel sorten ’Hässelby’ på 1930-talet.

Två exempel på rosenkragar som skickats in till perennuppropet:

Rosenkragen på bilden ovan växer i Halland. Den nuvarande ägarinnan minns den från sin barndom på 1940-talet när den odlades av hennes farföräldrar, men plantan är troligen äldre än så. Farföräldrarna bodde i stadsdelen Petersberg i Huskvarna. Det fanns gott om handelsträdgårdar i staden och det är möjligt att rosenkragen köpts från någon av dem. Båda farföräldrarna var mycket trädgårdsintresserade och ägarinnan minns hur rädd hennes farmor var om sina växter. Rosenkragen täcktes varje vinter i god tid före den första köldknäppen.

Rosenkragen på fotot går att spåra tillbaka till 1920. Då fick en ung flicka, Ester, en planta i samband med att trädgården på Högestad gods i Skåne skulle göras om. Esters far var arrendebonde på godset och Ester fick ibland arbeta i godsets trädgård. När delar av trädgården planterades om 1920 fick Ester med sig en överbliven planta av den vitblommiga rosenkragen och den följde henne sedan genom hela livet. Nu odlas den av Esters dotter Astrid.

Thalictrum, RUTOR

Rosenkragen var en omtyckt rabattväxt, men var också en uppskattad snittblomma. År 1937 beskrev Sven Green arten som ”en av våra allra yppersta snitt- och rabattblommor” i sin bok *Perenna växter*. Rosenkragens blommor har långa, raka stjälkar och står länge i vas utan att vissna.

I äldre litteratur och priskuranter hittas rosenkrage ofta under namnet *Chrysanthemum coccineum* eller *Pyrethrum roseum*. Av blomman framställdes insektsgiftet pyretrum eller persiskt insektpulver som det också kallades. I *Handledning i trädgårdsskötsel* beskrevs tillverkningen av pulvret: ”Blommorna samlas för detta ändamål strax de öppnat sig, torkas i solen, stötas i mortel till pulver och förvaras i tilltyckta kärl.”

Rosenkragen har finflikiga blad.

Inom släktet *THALICTRUM* finns omkring hundrafemtio arter som är vildväxande i nordliga tempererade områden, i tropiska Sydamerika och i södra Afrika. Släktet tillhör familjen *Ranunculaceae*, ranunkelväxterna, och flera arter innehåller ämnet thalictrin som kan påverka hjärtfunktionen.

Thalictrum aquilegifolium, aklejruta

Aklejrutan växer vild i ett område som sträcker sig från Europa och vidare till nordvästra Turkiet. Arten blir mellan 50 och 150 cm hög och blommor i juni-juli. Artepitetet *aquilegifolium* berättar att bladen liknar aklejans. De är dubbelt tredelade, kala och blekt blågröna. Plantorna har en eller två basala blad och fyra eller fem stjälkblad. Vid bladens bas finns små hinnartade, stipelliknande bildningar. Stjälken är upprätt, grenig och fint färad.

Blommorna är upprätta och saknar kronblad, men har ett hylle som består av fyra eller fem grönaktigt vita foderblad. Vid blomningen är det främst ståndarsträngarna som syns och det gör att blomman liknar en liten borste. Ståndarsträngarna är lilarosa, upprättstående och längre än foderbladen. När blomman pollinerats bildas en liten trevingad frukt, egentligen en nöt, som hänger på en lång stjälk.

I England har aklejrutan använts som trädgårdsväxt åtminstone sedan 1600-talet och i Norge omnämns den bland de växter som odlades i Christian Gartners trädgård i Trondheim 1694. I Sverige fanns arten i odling på 1730-talet. I svenska plantskolor har den funnits att köpa åtminstone sedan 1862.

Förutom den rena arten har bland annat sorten 'Album' med vita ståndarsträngar och sorten 'Atropurpureum' med violett stjälk och violetta ståndarsträngar odlats.

Att aklejrutan har ett "vackert och ovanligt utseende" står att läsa i *Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer* från 1831. På fotot ses *T. aquilegifolium* 'Thundercloud' som är en modern sort.

***Thalictrum delavayi*, violruta**

Violrutan är vildväxande i sydvästra Kina. Arten är tuvbildande och blir mellan 100 och 150 cm hög. Stjälken är kal och mörkt purpurlila i färgen. Bladen är blågröna, långskaftade och kala. Blomningen infaller i juli-augusti och blomställningen är ofta bågformig. Blommorna är hängande, inte upprätta som hos aklejrutan, och har fyra rosa till blåviolettera foderblad. Ståndarsträngarna är gulvita och pollenknapparna gula. Frukten som bildas efter pollinering är en liten platt nöt på lång stjälk.

Till Europa fördes arten av den franske jesuitprästen och missionären Jean Marie Delavay (1834-1895) som upptäckte violrutan i den kinesiska provinsen Yunnan på 1880-talet. I svenska plantskolor har arten funnits att köpa åtminstone sedan 1913. Den vitblommande sorten 'Album' har funnits i svensk handel i alla fall sedan 1940.

Bladverket hos violruta (*T. delavayi*). I äldre litteratur hittas arten ibland under namnet *Thalictrum dipterocarpum*.

Bladverket hos aklejruta (*T. aquilegifolium*).

***Thalictrum minus*, stor kustruta**

Stor kustruta är vildväxande i sydvästra Asien, i nordvästra och östra Afrika och i Europa, inklusive Sverige. Den är mycket variabel vad gäller storlek och växtsätt. Arten kan bli mellan 15 och 150 centimeter hög, men vanligast är att den blir 50 till 100 cm. Stjälken är upprätt och lite färad. Bladen, som är gröna eller grågröna till färgen, är kala eller har glesa glandelhår. Småbladen är tunna och nästan runda till formen. Blomställningen utgår från stjälkens övre tredjedel och blomans foderblad är gula eller grönlila med gula, hängande ståndare som sticker ut nedanför foderbladen.

Stor kustruta har troligen varit vanlig i svenska trädgårdar och i boken *Perenna växter* från 1937 beskrivs den som "allmänt odlad". Arten odlades antagligen mest för bladverkets skull. I plantskolekataloger från 1910-talet, utgivna av Äs plantskola utanför Katrineholm, rekommenderades stor kustruta som "förträffligt snittgrönt".

30 *Viola*, VIOLER

VIOLERNA tillhör släktet *Violaceae*, violväxterna. Släktet *Viola* är stort och omfattar drygt femhundra arter som är vildväxande i nordliga tempererade områden, i Sydamerika, Australien och Nya Zeeland.

Bland de violer som påträffas i äldre svenska trädgårdar finns:

Viola cornuta, hornviol

Hornviolen växer vild i Pyrenéerna och norra Spanien och fördes till England 1776. Artepitetet *cornuta* betyder behornad och syftar på blommans långa, spetsiga sporre. Hornviolen har smala jordstammar och äggrunda blad som undertill är lite håriga. Stiplerna är stora och väl synliga. Plantan blir mellan 15 och 30 cm hög och blommar i maj-september. Hos den rena arten är blomman bleklila eller violett och doftar svagt. De fyra övre kronbladen är uppåtriktade.

I Danmark har hornviol odlats sedan slutet av 1700-talet. I Sverige har arten funnits att köpa i plantskolorna åtminstone sedan 1869. Förutom den rena arten såldes bland annat 'Papilio' och den vitblommande 'Alba' före 1940.

Viola Cornuta-Gruppen, bukettviol

Viola Cornuta-Gruppen utgör ett hybridkomplex med *Viola amoena*, hornviol, gulviol och styvmorsviol. Bukettviolen blir mellan 15 och 25 cm hög, beroende på sort, och har äggrunda blad med sågad kant. Violen bildar täta tuvor som blommar i maj-oktober. För kontinuerlig blomning krävs att de putsas regelbundet. Bukettviolen har större blommor än hornviolen och blommorna kan vara vita, gula, aprikosfärgade, blå, lila eller rödvioletta. Tvåfärgade sorter fanns redan på 1800-talet. I äldre litteratur kallas bukettviolen ofta för *Viola cornuta hybrida*.

Ett viktigt steg i förädlingen av bukettviol togs när engelsmannen James Grieve på 1860-talet korsade hornviolen med gulviolen. Under tidigt 1900-tal fick bukettviolen stor spridning och tycks till stor del ha trängt ut luktvioletterna. I svenska plantskolor verkar majoriteten av

Hornviolen på fotot kommer från en äldre trädgård utanför Falun.

Bukettviolen 'W. H. Woodgate'. Den nuvarande ägarens farfar odlade sorten för att sälja på torgen i Göteborg och Kungsbacka från 1930-talet och framåt.

bukettviolsorter ha introducerats efter 1915. Under 1930-talet förefaller bukettviolen ha varit mycket populär och då introducerades en mängd sorter i svensk handel. Sorterna hade namn som 'Ardwell Gem' och 'Gustav Werning'. Det förekom även svensk förädling av bukettviol. Sorter som förädlades fram i Sverige var till exempel 'Baron K. Hermelin', 'Rudolf Billström' och 'Prinsessan Margareta'. Den senare introducerades 1924 och "väckte stort uppseende å 5:te Nordiska Trädgårdsutställningen i Göteborg."

Viola gracilis, balkanviol

Balkanviolen växer vild på södra Balkan och blommar med mörkblå blommor. Arten blir upp till 25 cm hög. Från mitten av 1920-talet såldes sorten 'Lord Nelson' från flera svenska plantskolor. Sorten, som finns att köpa än idag, har stora, mörkt violetta blommor. Blommorna, som har en nästan sammetsaktig yta, sitter på långa blomstjälkar.

Viola odorata, luktviol

Luktvioolen växer troligen bara vild i södra och vissa delar av västra Europa, men idag finns den förvildad i många områden. Artepitetet *odorata* betyder välluktande och luktvioleens blommor doftar starkt. Plantan har klargröna, hjärt- eller njurformade blad som sitter på långa skaft. Bladen är finludna på både ovan- och undersidan. Plantorna blir mellan 10 och 15 cm höga och blommar i mars-maj. Vissa år kan plantorna få en andra blomning under hösten. Blommorna är mörkt blåviolettera, men färgen kan bli blekare om violen växer i starkt solsken. Blommans sidokronblad är hängande. Förädlingen har gjort att det idag finns både enkla, halvfyllda och fyllda sorter i vitt, krämvitt, blått, rosa och rödviolett. De rosa och röda sorterna har ofta en svagare doft än de lilablå. Luktvioleens frökapsel är klotformig och täckt av fint hår. Plantorna bildar utlöpare som lätt slår rot. Den rena arten går att föröka med frö, liksom en del frökonstanta sorter.

Luktvioolen har odlats mycket länge i Europa. Det berättas att den fanns att köpa på marknaderna i Aten redan 400 f. Kr. I nordiska örta-böcker finns den beskriven från 1300-talet och framåt. Förädlingen av luktviooler var mycket liten fram till 1800-talets början, men tog sedan ordentlig fart. Viktiga förädlarländer var bland annat England, Tyskland, Frankrike och USA. I England blev luktvioolen populär när drottning Victoria (1819-1901) började bära blomman på sina klänningar.

I den svenska *Blomsterodling på fritt land*, utgiven av George Löwegren 1901, rekommenderades luktvioolen "till infattningar kring blomstergrupper, rabatter och smärre buskpartier, till beklädnad av marken under höga träd, till plantering på stenhögar, klippanläggningar, ruiner och stengrottor osv." Luktvioleorna odlades också för snittblomsförsäljning.

I början av 1900-talet minskade intresset för luktviooler. Under andra halvan av 1800-talet såldes många sorters luktviooler av svenska plantskolor, men efter år 1910 introducerades få nya sorter i handeln. Det berodde antagligen på att intresset att förädla fram nya sorter flyttades över på bukettviolen, *Viola Cornuta*-Gruppen. År 1918 skrev Axel Holzhausen i *Perenna växter* att "Man kunde vara frestad att tro, att det är *V. cornuta* med sina former som lagt beslag på intresset hos dem, som förr så ivrigt sysslade med uppdragandet av nya *V. odorata*-former." Många gamla sorter av luktviol har gått förlorade genom åren.

Luktvioolen 'Queen Charlotte'. I *Blomsterodling på fritt land* beskrevs den som "en ypperlig sort till drivning, blommor i det närmaste året om med stora, mörkblå blommor."

Den vitblommande *V. odorata* 'Alba'.

Register

Svenska namn:

A.

Akleja, *Aquilegia vulgaris*
 Aklejsläktet, *Aquilegia*
 Aklejruta, *Thalictrum aquilegifolium*
 Alpakleja, *Aquilegia alpina*
 Alpaster, *Aster alpinus*
 Armenisk näva, *Geranium psilostemon*
 Astersläktet, *aster*
 Astilbe, *Astilbe*
 Arendsii-Gruppen
 Astilbesläktet, *astilbe*

B.

Backnejlika, *Dianthus deltoides*
 Balkangemsrot, *Doronicum columnae*
 Balkanviol, *Viola gracilis*
 Binkasläktet, *Erigeron*
 Blodfingerört, *Potentilla atrosanguinea*
 Blodnäva, *Geranium sanguineum*
 Blomsterfunkia, *Hosta fortunei*
 Blåflox, *Phlox divaricata*
 Blålockesläktet, *Campanula*
 Bollviva, *Primula denticulata*
 Bondpion, *Paeonia x festiva*
 Borstnejlika, *Dianthus barbatus*
 Brittsommaraster, *Aster amellus*
 Brokfingerört, *Potentilla bicolor*-Gruppen
 Brokfunkia, *Hosta undulata*
 Brunrod daglilja, *Hemerocallis fulva*
 Bräckesläktet, *Saxifraga*
 Bukettviol, *Viola cornuta*-Gruppen

C.

Coloradoakleja, *Aquilegia coerulea*

D.

Daggfunkia, *Hosta sieboldiana*
 Dagögonsläktet, *Heliopsis*
 Dagöga, *Heliopsis helianthoides*
 Dagliljesläktet, *Hemerocallis*
 Dillpion, *Paeonia tenuifolia*
 Dunsolros, *Helianthus mollis*
 Dvärgiris, *Iris pumila*
 Dvärgklocka, *Campanula cochleariifolia*

F.

Fetbladssläktet, *Phedimus*
 Fetknoppssläktet, *Sedum*
 Fingerörtssläktet, *Potentilla*
 Fjädernejlika, *Dianthus plumarius*
 Fjällbrud, *Saxifraga cotyledon*
 Flocknäva, *Geranium macrorrhizum*
 Floxsläktet, *Phlox*
 Funkiasläktet, *Hosta*

G.

Gemsrotssläktet, *Doronicum*
 Gemsrot, *Doronicum orientale*
 Gräsiris, *Iris graminea*
 Gul daglilja, *Hemerocallis lilioasphodelus*
 Guldakleja, *Aquilegia chrysantha*
 Gullbandsiris, *Iris orientalis*
 Gullfingerört, *Potentilla aurea*
 Gullstake, *Helenium hoopesii*
 Gullviva, *Primula veris*

H.

Herrgårdspion, *Paeonia x hybrida*
 Hornviol, *Viola cornuta*

Hybriddaglilja, *Hemerocallis hybrida*-Gruppen
 Höstaster, *Aster novi-belgii*
 Höstastilbe, *Astilbe Thunbergii*-Gruppen
 Höstflox, *Phlox paniculata*
 Höstfunkia, *Hosta lancifolia*
 Höstrudbeckia, *Rudbeckia laciniata*
 Höstsolros, *Helianthus pauciflorus*

I.

Indisk fingerört, *Potentilla nepalensis*
 Irissläktet, *Iris*

J.

Jordviva, *Primula vulgaris*
 Jätteprästkra, *Leucanthemum x superbum*
 Jätterudbeckia, *Rudbeckia maxima*
 Jättevallmo, *Papaver pseudoorientale*
 Jättevallmo, *Papaver Orientale*-Gruppen

K.

Kamtjatkafetblad, *Phedimus kamtschaticus*
 Karpaterklocka, *Campanula carpatica*
 Kaukasiskt fetblad, *Phedimus spurius*
 Kinesisk kärleksört, *Hylotelephium spectabile*
 Klostergemsrot, *Doronicum pardalianches*
 Knutflox, *Phlox carolina*
 Kokardaster, *Aster x frikartii*
 Krisslesläktet, *Inula*
 Krypfflox, *Phlox stolonifera*
 Krypiviva, *Primula juliae*
 Kungsnäva, *Geranium x magnificentum*
 Kägelklocka, *Campanula carpatica* var. *turbinata*
 Kärleksörtssläktet, *Hylotelephium*

L.

Liten daglilja, *Hemerocallis minor*
 Ljungaster, *Aster ericoides*
 Luktaster, *Aster novae-angliae*
 Luktpion, *Paeonia lactiflora*
 Luktviol, *Viola odorata*
 Lundviva, *Primula elatior*
 Lydisk fetknopp, *Sedum lydium*

M.

Mattbräcka, *Saxifraga rosaceae*
 Mjölkklocka, *Campanula lactiflora*
 Mongoliskt fetblad, *Hylotelephium ewersii*
 Mossflox, *Phlox subulata*
 Murklocka, *Campanula portenschlagiana*
 Mörk jättevallo, *Papaver bracteatum*

N.

Nejliflox, *Phlox pilosa*
 Nejlisklättet, *Dianthus*
 Nordisk stormhatt, *Aconitum lycoctonum* ssp. *septentrionale*
 Nutallsolros, *Helianthus nuttallii*
 Nysört, *Achillea ptarmica*
 Nävesläktet, *Geranium*

O.

Oktoberaster, *Aster novi-belgii* Oktoberastergruppen
 Oktoberstormhatt, *Aconitum carmichaelii*
 Orangebinka, *Erigeron aurantiacus*
 Orientvallmo, *Papaver orientale*

P.

Pingstiris, *Iris Intermedia*-Gruppen
 Pionsläktet, *Paeonia*
 Porslinsbräcka, *Saxifraga x urbium*

Praktbinka, *Erigeron speciosus*-Gruppen
 Praktgemsrot, *Doronicum x excelsum*
 Praktnäva, *Geranium himalayense*
 Praktriddarsporre, *Delphinium Belladonna*-Gruppen
 Praktrudbeckia, *Rudbeckia fulgida* var. *speciosa*
 Praktröllika, *Achillea filipendulina*
 Prickbräcka, *Saxifraga rotundifolia*
 Prickklocka, *Campanula punctata*
 Prickflox, *Phlox maculata*
 Prinssolros, *Helianthus maximiliani*
 Prärierudbeckia, *Rudbeckia subtomentosa*
 Präriesolros, *Helianthus x laetiflorus*
 Prästkragesläktet, *Leucanthemum*
 Prästkra, *Leucanthemum vulgare*
 Purpurbräcka, *Saxifraga oppositifolia*
 Purpurnejlika, *Dianthus pavonius*

R.

Rabattiris, *Iris Sibirica*-Gruppen
 Renfanesläktet, *Tanacetum*
 Riddarsporresläktet, *Delphinium*
 Rosenbräcka, *Saxifraga Arendsii*-Gruppen
 Rosenkra, *Tanacetum coccineum*
 Rosenpion, *Paeonia veitchii*
 Rosenriddarsporre, *Delphinium x ruysii*
 Rudbeckiasläktet, *Rudbeckia*
 Rutasläktet, *Thalictrum*
 Röllikasläktet, *Achillea*
 Röllika, *Achillea millefolium*

S.

Scharlakansakleja, *Aquilegia canadensis*
 Sibirisk vallmo, *Papaver croceum*
 Silverastilbe, *Astilbe Japonica*-Gruppen
 Silverbräcka, *Saxifraga paniculata*
 Silveriris, *Iris pallida*
 Skobandsolros, *Helianthus salicifolius*
 Skomakariris, *Iris aphylla*
 Skäggiris, *Iris variegata*
 Skönbinka, *Erigeron speciosus*
 Småblommig solros, *Helianthus microcephalus*
 Solbrudssläktet, *Helenium*
 Solbrud, *Helenium autumnale*
 Solrossläktet, *Helianthus*
 Spansknäva, *Geranium endressii*
 Stor blåklocka, *Campanula persicifolia*
 Stor gemsrot, *Doronicum plantagineum*
 Stor gullsolros, *Helianthus x multiflorus*
 Stor kustruta, *Thalictrum minus*
 Stor riddarsporre, *Delphinium elatum*
 Stormhattssläktet, *Aconitum*
 Strandiris, *Iris sibirica*
 Styv fingerört, *Potentilla recta*
 Svårdkrissla, *Inula ensifolia*

T.

Toppklocka, *Campanula glomerata*
 Trädgårdsaurikel, *Primula x pubescens*
 Trädgårdsiris, *Iris Germanica*-Gruppen
 Trädgårdsriddarsporre, *Delphinium Elatum*-Gruppen

Trädgårdssolbrud,
Helenium Autumnale-
Gruppen
Trädgårdsstormhatt,
Aconitum x cammarum
Trädgårdsviva, Primula
Polyantha-Gruppen
Turknäva, Geranium
ibericum
Tuvbräcka, Saxifraga
cespitosa
Tuvdaglilja, Hemerocallis
dumortieri
Tyskiris, Iris germanica

V.

Vallmosläktet, Papaver
Vildaurikel, Primula auricula
Violsläktet, Viola
Violruta, Thalictrum
delavayi
Violviva, Primula
Pruhoniciana-Gruppen
Vit fetknopp, Sedum album
Vit fingerört, Potentilla alba
Vitpytta, Achillea ptarmica
var. multiplex
Vivesläktet, Primula
Vårpion, Paeonia x smouthii

Å.

Ålandsrot, Inula helenium

Ä.

Äkta stormhatt, Aconitum
napellus

Ö.

Österrikisk gemsrot,
Doronicum austriacum

Register

Vetenskapliga namn:

A.

Achillea, röllikesläktet
Achillea filipendulina,
praktröllika
Achillea millefolium, röllika
Achillea ptarmica, nysört
Achillea ptarmica var.
multiplex, vitpytta
Aconitum, stormhattssläktet
Aconitum carmichaelii,
oktoberstormhatt
Aconitum carmichaelii
Wilsonii-Gruppen
Aconitum lycoctonum ssp
septentrionale, nordisk
stormhatt
Aconitum napellus,
äkta stormhatt
Aconitum x cammarum,
trädgårdsstormhatt
Aquilegia, aklejsläktet
Aquilegia alpina, alpikleja
Aquilegia canadensis,
scharlakansakleja
Aquilegia chrysantha,
guldakleja
Aquilegia coerulea,
coloradoakleja
Aquilegia vulgaris, akleja
Aster, astersläktet
Aster alpinus, alpaster
Aster amellus,
brittsommaraster
Aster ericoides, ljungaster
Aster novae-angliae,
luktaster
Aster novi-belgii, höstaster
Aster novi-belgii
Oktoberaster-Gruppen,
oktoberaster
Aster x frikartii, kokardaster
Astilbe, astilbesläktet
Astilbe Arendsii-Gruppen,
astilbe
Astilbe japonica

Astilbe Japonica-Gruppen,
silverastilbe
Astilbe Thunbergii-
Gruppen, höstastilbe

C.

Campanula, blålocke-
släktet
Campanula carpatica,
karpaterklocka
Campanula carpatica var.
turbinata, kägelklocka
Campanula cochlearifolia,
dvärgklocka
Campanula glomerata,
toppklocka
Campanula lactiflora,
mjölklocka
Campanula persicifolia,
stor blåklocka
Campanula porten-
schlagiana, murklocka
Campanula punctata,
prickklocka

D.

Delphinium,
riddarsporresläktet
Delphinium Belladonna-
Gruppen,
praktriddarsporre
Delphinium elatum, stor
riddarsporre
Delphinium Elatum-
Gruppen, trädgårds-
riddarsporre
Delphinium x ruysii,
rosenriddarsporre
Dianthus, nejliksläktet
Dianthus barbatus,
borstnejlika
Dianthus deltoides,
backnejlika
Dianthus pavonius,
purpurnejlika
Dianthus plumarius,
fjädernejlika
Dianthus Plumarius-
Gruppen
Doronicum,
gemsrotssläktet

Doronicum austriacum,
österrikisk gemsrot
Doronicum columnae,
balkangemsrot
Doronicum Columnae-
Gruppen, rabattgemsrot
Doronicum orientale,
gemsrot
Doronicum pardalianches,
klostergemsrot
Doronicum plantagineum,
stor gemsrot
Doronicum x excelsum,
praktgemsrot

E.

Erigeron, binksläktet
Erigeron aurantiacus,
orangebinka
Erigeron speciosus,
skönbinka
Erigeron Speciosus-
Gruppen, praktbinka

G.

Geranium, nävesläktet
Geranium endressii,
spansknäva
Geranium himalayense,
praktnäva
Geranium ibericum,
turknäva
Geranium macrorrhizum,
flocknäva
Geranium psilostemon,
armenisk näva
Geranium sanguineum,
blodnäva
Geranium x magnificum,
kungs näva

H.

Helenium, solbrudssläktet
Helenium autumnale,
solbrud
Helenium Autumnale-
Gruppen, trädgårds-
solbrud
Helenium hoopesii,
gullstake
Helianthus, solrossläktet
Helianthus maximiliani,
prinssolros

Helianthus microcephalus,
småblommig solros
Helianthus mollis,
dunsolros
Helianthus nuttallii,
nutallsolros
Helianthus pauciflorus,
höstsolros
Helianthus salicifolius,
skobandssolros
Helianthus x laetiflorus,
präriesolros
Helianthus x multiflorus,
stor gullsolros
Heliopsis, dagögonsläktet
Heliopsis helianthoides,
dagöga
Hemerocallis, daglilje-
släktet
Hemerocallis dumortieri,
tuvdaglilja
Hemerocallis fulva, brunröd
daglilja
Hemerocallis Hybrida-
Gruppen, hybriddaglilja
Hemerocallis lilioaspho-
delus, gul daglilja
Hemerocallis minor, liten
daglilja
Hosta, funkiasläktet
Hosta fortunei,
blomsterfunkia
Hosta lancifolia, höstfunkia
Hosta sieboldiana, dagg-
funkia
Hosta undulata, brokfunkia
Hylotelephium, kärleksörts-
släktet
Hylotelephium ewersii,
mongoliskt fetblad
Hylotelephium spectabile,
kinesisk kärleksört

I.

Inula, krisslesläktet
Inula ensifolia, svärdkrissla
Inula helenium, ålandsrot
Iris, irisläktet
Iris aphylla, skomakariris
Iris germanica, tyskiris
Iris Germanica-Gruppen,
trädgårdsiris
Iris graminea, gräsiris

Iris Intermedia-Gruppen,
pingstiris
Iris orientalis, gullbandsiris
Iris pallida, silveriris
Iris pumila, dvärgiris
Iris sibirica, strandiris
Iris Sibirica-Gruppen,
rabattiris
Iris variegata, skäggriris

L.

Leucanthemum,
prästkragesläktet
Leucanthemum vulgare,
prästkrage
Leucanthemum x
superbum, jättepräst-
krage

P.

Paeonia, pionsläktet
Paeonia lactiflora, luktpion
Paeonia tenuifolia, dillpion
Paeonia veitchii, rosenpion
Paeonia x festiva, bondpion
Paeonia x hybrida, herr-
gårdspion
Paeonia x smouthii, vårpion
Papaver, vallmosläktet
Papaver bracteatum, mörk
jättevallo
Papaver croceum, sibirisk
vallmo
Papaver orientale,
orientvallmo
Papaver Orientale-
Gruppen, jättevallmo
Papaver pseudorientale,
jättevallmo
Phedimus, fetbladssläktet
Phedimus kamschaticus,
kamjtjakafetblad
Phedimus spurius,
kaukasiskt fetblad
Phlox, floxsläktet
Phlox carolina, knutflox
Phlox divaricata, blåflox
Phlox maculata, prickflox
Phlox paniculata, höstflox
Phlox pilosa, nejlikflox
Phlox stolonifera, krypflox
Phlox subulata, mossflox
Potentilla, fingerörtssläktet

Potentilla alba, vit fingerört
 Potentilla atrosanguinea,
 blodfingerört
 Potentilla aurea,
 gullfingerört
 Potentilla Bicolor-
 Gruppen, brokfingerört
 Potentilla nepalensis,
 indisk fingerört
 Potentilla recta, styv
 fingerört
 Primula, vivesläktet
 Primula auricula, vildaaurikel
 Primula denticulata,
 bollviva
 Primula elatior, lundviva
 Primula juliae, krypviva
 Primula Polyantha-
 Gruppen, trädgårdsviva
 Primula Pruhoniciana-
 Gruppen, violviva
 Primula veris, gullviva
 Primula vulgaris, jordviva
 Primula x pubescens,
 trädgårdsaurikel

R.

Rudbeckia,
 rudbeckiasläktet
 Rudbeckia fulgida var.
 speciosa, praktrudbeckia
 Rudbeckia laciniata,
 höstrudbeckia
 Rudbeckia Laciniata-
 Gruppen
 Rudbeckia maxima,
 jätterudbeckia
 Rudbeckia subtomentosa,
 prärierudbeckia

S.

Saxifraga, bräckesläktet
 Saxifraga Arendsii-
 Gruppen, rosenbräcka
 Saxifraga cespitosa,
 tuvbräcka
 Saxifraga cotyledon,
 fjällbrud
 Saxifraga oppositifolia,
 purpurbräcka
 Saxifraga paniculata,
 silverbräcka
 Saxifraga rotundifolia,
 prickbräcka
 Saxifraga rosaceae,
 mattbräcka
 Saxifraga x urbium,
 porslinsbräcka
 Sedum, fetknoppssläktet
 Sedum album, vit fetknopp
 Sedum lydium, lydisk
 fetknopp

T.

Tanacetum, renfanesläktet
 Tanacetum coccineum,
 rosenkrage
 Thalictrum, rutasläktet
 Thalictrum aquilegifolium,
 aklejruta
 Thalictrum delavayi,
 violruta
 Thalictrum minus, stor
 kustruta

V.

Viola, violsläktet
 Viola cornuta, hornviol
 Viola Cornuta-Gruppen,
 bukettviol
 Viola gracilis, balkanviol
 Viola odorata, lukttviol

Trädgårdsriddarsporre (Delphinium
 Elatum-Gruppen cv) från en gammal trädgård i Dalarna

Litteraturtips

Här är några förslag på litteratur om du vill läsa mer om perenner.

Perenner:

- Bengtsson, Rune et. al., *Perennboken med växtbeskrivningar*. Stockholm, 1997.
 Brickell, Christopher & Sharman, Fay, *The vanishing garden: a conservation guide to garden plants*. London, 1986.
 Campbell-Culver, Maggie, *The origin of plants: the people and plants that have shaped Britain's garden history since the year 1000*. London, 2004.
 Carlberg, Birgitta, *Gömda växter i glömda trädgårdar. Om att bevara gamla kulturväxter*. Stockholm, 1988.
The European garden flora, S. M. Walters, ed., 6 vol. Cambridge, 1984-2000.
 Fisher, John, *The origins of garden plants*. London, 1989.
 Gréen, Sven, *Perenna växter*. Stockholm, 1937.
 Hansson, Marie och Björn, *Perenner: våra trädgårdsväxter*. Stockholm, 2007.
 Hobhouse, Penelope, *Plants in garden history*. London, 2004.
 Holzhausen, Axel, *Perenna växter: fleråriga, örtartade, hårdiga blomsterväxters användning och skötsel, jämte beskrivning på omkring 1500 olika odlingsvärda sorter*. Stockholm, 1918.
 Holm, J. F., *Handledning i trädgårdsskötsel för trädgårdsodlare och blomstervänner. Del III. Blomsterodling på fritt land*. Stockholm, 1869.
 Ilminge, Christina, *Bevara och sköta en gammal trädgård*. Stockholm, 2004.
 Langeland, Knut, *Stauder i norske hager. Lær om staudenes historie og hvordan få en fargerik hage med stauder*. Oslo, 2005.
 Lilja, Nils, *Flora öfver Sveriges odlade vexter, innefattande de flesta på fritt land odlade vexter i Sverige, jemte de allmännare och vackrare fenstervexterna, med kännetecken och kort anvisning om deras odlingsätt*. Stockholm, 1839.
 Mossberg, Bo och Stenberg, Lennart, *Den nya nordiska floran*. Stockholm, 2003.

Perman, Samuel, *Korta underrättelser om Blomsterväxter hwilka af frön i Sverige kunna odlas och hwaraf de flesta trifwas på kall jord. Samlade och utgifne af S. Perman*. Örebro, 1838.

- Post, Adolf von, *Fleråriga blomsterväxter som i Sverige kunna odlas på kalljord*. Stockholm, 1910.
 Ruys, Mien, Ruys J. D. och Ruys T. H., *Våra vackra perenner*. Stockholm, 1954.
Svenskt Trädgårdslexikon, 3 vol. Stockholm, 1938.
 Wallenquist, Inga, *Våra älskade torpväxter och hur vi odlar dem*. Stockholm, 2007.
 Wennström, J. P., *Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer*. Stockholm, 1831.

Aster:

- Picton, Paul, *The gardener's guide to growing asters*. Newton Abbot, 1999.
 Schöllkopf, Werner, *Astern*. Stuttgart, 1995.

Blålockor:

- Lewis, Peter & Lynch, Margaret, *Campanulas: a gardener's guide*, 1998.

Dagljiljor:

- Munson, R. W., *Hemerocallis, the daylily*. Portland, Or., 1989.
 Stout, A. B., *Daylilies: the wild species and garden clones, both old and new of the genus Hemerocallis*. New York, 1986 (Orig.upplagan 1934).

Flox:

- Husted Bendtsen, Birgitte, *Phlox: bogen om floks til haven*. Viborg, 2007.
 Fuchs, Hermann, *Phlox. Stauden- und Polsterphloxe*. Stuttgart, 1994.

Funkior:

- Grenfell, Diana, *Hosta: the flowering foliage plant*. London, 1990.
 Hylander, Nils (1954). The genus Hosta in Swedish gardens: with contributions to the taxonomy, nomenclature, and botanical history of the genus. *Acta Horti Bergiani* 16:11. Stockholm, 1954.

Gemsrot:

- Karlsson, Tomas, *Fyra arter av Doronicum, gemsrot, förvildade*. *Svensk botanisk tidskrift* 79. Stockholm, 1985.

Iris:

Köhlein, Fritz, *Iris*. Portland, Or., 1987.
McEwan, Currier, *The Siberian Iris*.
Portland, Or., 1996.

Nejlikor:

Brotherston, R. P., *The book of the carnation*. London, 1903.
McGeorge, P. och Hammett, K., *Carnations and Pinks*. Willowdale, Ont., 2002.

Nävor:

Husted Bendtsen, Birgitte, *Storkenæb: bogen om geranium*. Viborg, 2003.
Yeo, Peter F., *Hardy geraniums*. 2 uppl. Portland, Or., 2002.

Pioner:

Boyd, James, *Peonies: the manual of the American Peony Society*. Edited by James Boyd. Harrisburg, Pa., 1928.
Fearnley-Whittingstall, Jane, *Pioner*. Stockholm, 2005.
Krupke, Hermann, *Min passion för pioner*. Ljung, 2006.

Prästkragar, rosenkragar och rudbeckior:

Sutton, John, *The plantfinder's guide to daisies*. Newton Abbot, 2001.

Riddarsporrar:

Bassett, David, *Delphiniums*. London, 1990.
Foerster, Karl, *Der neue Rittersporn: Geschichte einer Leidenschaft in Bildern und Erfahrungen*. Berlin, 1929.

Vallmo:

Grey-Wilson, Christopher, *Poppies. A guide to the poppy family in the wild and in cultivation. Revised and updated edition*. London, 2005.

Violer:

Coombs, R. E., *Violets. The History and Cultivation*. London, 2003.
Genders, Roy, *Pansies, violas and violets*. London, 1958.

Vivor:

Beskrivelse og dyrkningsvejledning for de 50 mest dyrkede primula i Norden: Dansk Primula Klub 25 år 1982-2007. [s. l.], 2007.
Richards, John, *Primula*. London, 2002.

Hemsidor:

<http://skud.ngb.se>
www.pom.info
På perennuppropets hemsida finns fler tips på litteratur och länkar till perennsidor på nätet.

Baksidesbild:
Trädgårdssolbrud
'Moerheim Beauty'
(*Helenium* Autoumnale-
Gruppen 'Moerheim
Beauty').

Bildförteckning:

Rune Bengtsson: sidan 68
Monica Christiansson: sidan 76 (det nedre fotot)
Lars Forslin: sidan 43 (övre högra hörnet)
Åke Hännestrand: sidan 103
Eva Jansson: omslagsfoto och foton på sidorna 55, 76 (det övre fotot), 95, 114 (nedre högra hörnet), 129 (det övre fotot)
Gunnel Kapusta: sidan 105 (övre vänstra hörnet)
Ulla Karlsson: sidan 147 (det övre fotot)
Linnea Oskarsson: sidorna 6, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 27-29, 31-34, 36, 40-41, 43 (övre vänstra hörnet)-44, 47-49, 51, 57-58, 60, 63, 65-67, 69, 71, 73, 75, 77, 80, 82-83, 85 (det övre fotot), 87, 89, 91, 93-94, 97, 99, 101, 105 (övre högra hörnet och fotot i nedre delen av sidan), 107, 109, 111-112, 114 (övre fotot och fotot på det nedre vänstra hörnet), 117, 119-120, 122-127, 129 (det nedre fotot), 131-132, 134, 137-139, 141-143, 145, 147 (det nedre fotot)-148, 150-151, 153 (det övre fotot), 155, 160
Christer Wennberg: sidan 153 (det nedre fotot)

Abstract

The appeal for perennials is a nationwide inventory of older ornamental perennials. Responsible for the appeal is the Swedish National Programme for Diversity of Cultivated Plants (POM in Swedish). The appeal started in 2003 to track, document and preserve ornamental perennials grown in Sweden since before 1940.

The inventory is carried out in two ways; partly through appeals to the public, partly through persons, trained by POM, that search for old perennials in their home districts. This publication aims, in the first place, at persons who make inventories for POM. It is meant to be not only a help to identify perennials, but also to put them in the historical context of a garden. The publication contains short descriptions of a selection of perennials that have been grown in Sweden before the Second World War. It also contains information om their introduction in Scandinavian gardens.

Tack

till Monica Christiansson, Lars Forslin, Åke Hännestrand, Gunnel Kapusta, Anita Maria Karlsson, Ulla Karlsson och Christer Wennberg som låtit mig låna både foton och berättelser om sina växter. Tack också till mina kollegor Eva Jansson och Rune Bengtsson som lånat ut foton till skriften.

Sist men inte minst vill jag tacka perennuppropets referensgrupp, bestående av Jonas Bengtsson, Åke Holmqvist, Eva Jansson, Lottie Nilsson och Jimmy Persson, som hjälpt mig bestämma vilka perennsläkten som skulle ingå i skriften. Ett särskilt tack riktas till Jimmy Persson, intendent på Göteborgs botaniska trädgård, för att han faktagranskat texten. Tidsbrist gjorde tyvärr att Jimmy inte hann läsa alla avsnitt. De eventuella fel som kan finnas kvar i texten får ni skylla på författaren.

Linnea Oskarsson
Alnarp 2008

att inventera perenner

en handledning

I "Att inventera perenner" beskrivs ett urval av prydnadsperenner som alla odlats i Sverige före andra världskriget. Skriften innehåller korta beskrivningar av perennerna samt information om deras introduktion i skandinaviska trädgårdar. Med hjälp av äldre svenska trädgårdsböcker och – artiklar ges också exempel på hur och var perennerna odlades i våra trädgårdar.

Centrum för biologisk mångfald, Box 57, 230 53 Alnarp
www.pom.info

CBM:s skriftserie 21 Att inventera perenner – en handledning

ISSN: 1403-6568

ISBN10: 91-89232-30-5

ISBN13: 978-91-89232-30-3

Utgivare: Centrum för biologisk mångfald

